

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

**Koroonajärgsed arutelud Facebooki grupis *Koroonavaktsiinide
kõrvalmõjud***

Bakalaureusetöö

Henriette Liis Meeliste

Juhendaja: Marko Uibu, PhD

Tartu 2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	7
1.1 Tervisekommunikatsioon.....	7
1.2 Sotsiaalmeedia	9
1.3 COVID-19 infodeemia	13
1.3.1 Koroonaga seotud valeinformatsioon.....	14
1.3.2 Koroonaga seotud valeinformatsiooni levitajad	19
1.3.3 Infodeemia tagajärjed.....	21
1.4 Uurimisküsimused	24
2. MEETOD JA VALIM.....	27
2.1 Valim ja andmekogumismeetod.....	27
2.2 Andmeanalüüsimetod.....	29
2.3 Töö eetilised aspektid	32
3. TULEMUSED	34
3.1 Millist suhtumist väljendati koroonaviirusesse ja -vaktsineerimisse?.....	34
3.1.1 Vaktsiinide ebaefektiivsuse tajumine positiivsena	35
3.1.2 Vaktsiinide koostist puudutavad argumendid	36
3.1.3 Vandenõuteoreetilised argumendid.....	37
3.1.4 Vaktsineerimist propageerinud inimesi tuleb karistada	40
3.1.5 Koroonavaktsineerimisega kaasnevad negatiivsed kõrvalmõjud	40
3.1.6 Vaktsineerimata inimesi koheldakse ebavõrdselt.....	42
3.2 Millistele allikatele tugineti seisukohtade väljendamisel?	43
3.2.1 Klassikaline meedia.....	44
3.2.2 Sotsiaalmeedia.....	45

3.2.3 Isiklikud blogid	46
3.2.4 Teadus ja tervishoid	46
3.2.5 Muu	48
3.3 Millist tüüpi kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid esines postitustes?	49
3.3.1 Küsimused	49
3.3.2 Soovitused	50
3.3.3 Hirmutus	52
3.3.4 Toetus	53
3.3.5 Mobiliseerimine	54
3.3.6 Kriitika	55
3.3.7 Huumor	59
4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON	62
4.1 Eneserefleksioon	67
4.2 Meetodikriitika	68
4.3 Edasised uurimissuunad	69
KOKKUVÕTE	71
SUMMARY	73
KASUTATUD KIRJANDUS	76
LISAD	96
Lisa 1. Kodeerimisjuhend	96
Lisa 2. Kodeerimise tulemused	100
Lisa 3. Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks	104

SISSEJUHATUS

15. veebruaril 2020 kuulutas WHO peadirektor Tedros Adhanom Ghebreyesus: „Me ei võitle ainult epideemiaga; me võitleme infodeemiaga“ (Munich Security Conference, 2020). Paralleelselt koroonaviiruse kiire ülemaailmse levikuga arenes välja ka teist tüüpi pandeemia – infodeemia (Boberg jt, 2020; Naeem jt, 2021). Infodeemia on informatsiooni, väärinformatsiooni ja desinformatsiooni laialdane ja kiire levik (Apetrei jt, 2022), mis takistab inimestel usaldusväärse teabe leidmist ja mõistlike otsuste langetamist (Ghaddar jt, 2022; Understanding..., 2020). Ehkki infodeemiad on loomulik kriisidega kaasnev nähtus (Apetrei jt, 2022; Maimets, 2023), osutus COVID-19 infodeemia ulatus enneolematult suureks (Apetrei jt, 2022).

COVID-19 pandeemia oli esimene pandeemia, kus kasutati sotsiaalmeediat laialdaselt kriitilise teabe edastamiseks, inimeste ühendamiseks ja turvalisuse tagamiseks (Managing..., 2020; Papa ja Maniou, 2020). Facebook osutus nii oluliseks suhtlusvahendiks kui terviseteabe otsimise platvormiks (Canary jt, 2023; Gisondi jt, 2022; Kemp, 2020; Khamis ja Geng, 2020). Et sotsiaalmeedias leviva informatsiooni õigsuse ja leviku üle puudub aga piisav kontroll, läks ringlema palju valeargumente (Apetrei jt, 2022).

Varasemad uuringud on avanud koroonapandeemiaga kaasnenud infodeemia tekkepõhjuseid, selgitanud valeinformatsiooni levitajate motiive ning sotsiaalmeedia rolli selle levikul. Koroonapandeemiaga kaasnenud tähendusi on vaadeldud nii meedia, alternatiivmeedia kui sotsiaalmeedia vaatest. Ehkki uuringud on olnud laiapõhjalised ja analüüsinud infodeemiat erinevate nurkade alt, hõlmab täna väga vähe uuringuid koroonajärgset perioodi. Koroonajärgne periood tähendab antud töös aega alates 5. maist 2023, mil WHO peadirektor Ghebreyesus kuulutas COVID-19 kui globaalse rahvatervise hädaohu lõppenuks tulenevalt viirusega kaasnenud surmade ja haiglaravil viibivate inimeste arvu vähenemisest ning piisavast koroonavaktsineeritute tasemest (Lenharo, 2023). Kõige hiljutisemad eestikeelses sotsiaalmeedias koroonaga seotud alternatiivseid tähendusi hõlmanud uurimistööd on keskendunud vaid vandenõuteooriatele ning analüüsinud postitusi, millest kõige hilisemad on avaldatud 2022. aastal (vt Madisson ja Ventsel, 2023; Sahkur, 2023).

Koroonapandeemia ajaks moodustatud teadusnõukoja viimase juhi, rakubioloogia professor Toivo Maimetsa sõnul (2023) pole alust arvata, et tegemist oleks selle sajandi viimase viiruspuhanguga.

Pandeemiate risk on pigem järjest suurenenas tulenevalt kasvavast linnastumisest ja kliimamuutustest (Williams jt, 2023). Uuringud on näidanud, et koroonapandeemiaga kaasnenud infodeemias kasutatud argumendid ja seisukohad tuginevad paljuski varasemate pandeemiate ajal ringelnud informatsioonile (Apetrei jt, 2022; Boberg jt, 2020; Hwang, 2020; Madisson ja Ventsel, 2023). Sprengholz jt (2023) on leidnud, et nii varasem pandeemiaaegne käitumine kui tänaseni säilinud arusaamad ja meenutused pandeemiast mõjutavad inimeste nii tänast kui tulevast käitumist mitte ainult pandeemias vaid laiemalt erinevates kriisiolukordades, sealhulgas kliimakatastroofide korral. Kuna tänased koroonaga seotud tähendused võivad olla omakorda aluseks järgmiste kriisidega kaasnevatele infodeemiatele, on oluline uurida, kuidas ja millest räägitakse täna koroonaviirusega seotult.

Seega on käesoleva töö eesmärk mõista, kuidas suhtutakse koroonajärgsel perioodil nii koroonaviirusesse kui -vaksineerimisse, millistele allikatele tuginetakse oma seisukohtade väljendamisel ning milliseid vastuvõtja poolt tajutud kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid leidub Facebooki eestikeelse vaktsiinikriitilise grupi *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* postitustes. Platvorm osutus valituks tulenevalt selle suurest kasutajaskonnast nii Eestis kui ülemaailmselt (DataReportal, 2023; Kõuts-Klemm jt, 2017: 289), grupp aga tulenevalt oma avatusest, aktiivsusest, liikmete arvust ning teemakohasusest. Eesmärkide saavutamiseks koostasin tõenäosusliku juhuvalimi ning analüüsisin 20 2023. aasta novembri-detsembrikuus grupis avaldatud teemaalgatust ja nende all olevaid kommentaare kombineeritud sisuanalüüsi meetodiga. Töö analüüsiühik on üks Facebooki postitus (teemaalgatus või kommentaar) koos selles viidatud allikatega. Võttes arvesse nii teemaalgatusi kui kommentaare, koosnes bakalaureusetöö analüüsitav tekstikorpus 424 postitusest. Tulenevalt koroonajärgsel ajal läbiviidud vähestest uuringutest oli töö üks eesmärke luua ka kodeerimisjuhend koroonajärgse aja sotsiaalmeediasisu oluliselt süsteemsema ja suuremahulisema kvantitatiivse uuringu läbiviimiseks.

Bakalaureusetöö koosneb neljast osast. Esimeses osas annan ülevaate töö teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest. Avan lühidalt tänast tervisekommunikatsioonivälja, kirjeldan sotsiaalmeedia rolli väärainformatsiooni levikul ning selgitan konkreetselt koroonapandeemiaga kaasnenud infodeemia olemust: millised tegurid võimaldasid selle teket, milline informatsioon on levinud, kes on seda levitanud ning millised tagajärjed on infodeemial nii üksikisikule kui kogu ühiskonnale. Töö teises osas kirjeldan uurimistööks kasutatud valimit ja andmeanalüüsimeetodit. Seejärel presenteerin analüüsi käigus leitud tulemusi uurimisküsimuste lõikes. Järelduste ja diskussiooni peatükis seon tulemused varasemate teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtadega ning avan lähemalt käesolevas töös kasutatud uurimismeetodiga kaasnenud probleemkohti, kirjeldan

võimalikke edasisi uurimissuundi ning reflekteerin lühidalt ka enda isiklikku postituste analüüsimise kogemust.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Käesolevas peatükis kirjeldan muutunud tervisekommunikatsioonivälja. Kuidas ja miks on muutunud inimeste tervisekäitumine ja terviseinformatsiooni otsimine? Teises alapeatükis avan lähemalt sotsiaalmeedia rolli valeinformatsiooni levikul ning lõpetuseks kirjeldan, millised tähendused levisid koroonapandeemiaga kaasnenud infodeemias. Millist tüüpi informatsioon läks levima, kes seda levitasid ning millised tagajärjed on toimunud nii üksikisikule kui kogu ühiskonnale?

1.1 Tervisekommunikatsioon

Viimastel aastakümnetel on suurenenud meditsiiniline pluralism. Kui biomeditsiinile tugineva tervisekäsitluse korral diagnoosib haiguse arst, inimene ise ei vastuta oma tervise eest, ei püüdle teadlikult haigusest vabanemise poole ega tugevda tervist läbi ennetava käitumise (Uibu ja Vihalemm, 2017: 354), siis meditsiinilise pluralismi korral nähakse biomeditsiini kõrval ka teistsuguseid tervise ja haiguse mõtestamise ning nendega tegelemise viise (Cant ja Sharma, 1999: 3-4; Shaw Hughner ja Schultz Kleine, 2004: 345). Üks meditsiinilise pluralismi ilminguid on alternatiivsete ravimeetodite populaarsuse kasv. Teaduspõhisest meditsiinist lähtudes, on alternatiivmeditsiin kõik teaduspõhisest meditsiinist kõrvalejääv (Eisenberg jt, 1993). Et eeltoodud mõiste hõlmab aga väga erinevaid ravimeetodeid, võiks kasutada pigem ingliskeelses kirjanduses kasutatavat mõistet CAM, mis hõlmab nii tõenduspõhise meditsiini kõrval kasutatavat komplementaarmeditsiini kui tõenduspõhiste meetodite asemel kasutatavat alternatiivmeditsiini (Complementary..., 2021). Komplementaar- ja alternatiivmeditsiini ravimeetodid võib jagada kolmeks: füüsilised teraapiad (nt jooga, valgusteraapia, akupunktuur), toitained (nt vitamiinid ja mineraalid) ning ravimtaimed (Attwell jt, 2018; Bleser jt, 2016). Olenemata sellest, et eeltoodud meetodite tõhusus on suuresti teaduslikult tõestamata, on nende populaarsus endiselt kõrge (van Oost jt, 2024). 2014. aasta Euroopa sotsiaaluuringu kohaselt oli 47% naistest ja 31% meestest kasutanud viimase aasta jooksul alternatiivravi meetodeid (Uibu ja Vihalemm, 2017: 345). Lisaks on ligi 80% eestlastest nõustunud väitega, et sensitiivid suudavad ravida haigusi (Altnurme, 2013:

345). Seejuures on uuringud näidanud CAM-meetodite populaarsuse kasvu ka koroonapandeemiaga seotult (Paudyal jt, 2022).

Alternatiivravi populaarsuse kasvu taga võib näha erinevaid põhjuseid. Esiteks on asendunud paternalistlik tervishoiumudel patsiendi autonoomsust soosivaga. Kuna vähenenud on patsientide usaldus teaduspõhise meditsiini vastu (Lubi jt, 2018: 414), tajutakse paternalistlikku lähenemist ebaeetilise, tundu ja türanlikuna (Chin, 2002). Seetõttu on vähenenud ka patsiendi-arsti suhte hierarhilisus (Lubi jt, 2018: 413). Tänapäeva patsiendid pole enam „lapsed“, kes peavad järgima arstide antud ravisoovitusi, vaid „täiskasvanud“, kellel on õigus teha iseseisvalt oma tervist puudutavaid otsuseid (Chin, 2002). Teise põhjusena võib välja tuua neoliberaalse ideoloogia esilekerkimise, millega kaasneb „patsientide“ asendumine „tarbijatega“ suunab inimesi aktiivsemalt vastutama oma tervise eest ning panustama enam oma tervise hoidmisesse ja taastamisse (Lubi jt, 2018: 413). See tähendab kokkuvõttes positiivse tervisekäitumise suurenemist, mille korral tagavad patsiendid tervise läbi positiivse elustiilimuutuse, kasutavad alternatiivseid ravimeetodeid ning otsivad enam iseseisvalt tervisealast informatsiooni (Uibu ja Vihalemm, 2017: 350-351).

Eeltoodud aktiivsemale tervisealase informatsiooni otsimisele viitavad ka Eesti Statistikaameti andmed (i.a), mille kohaselt on internetist tervisega seotud informatsiooni otsinute arv aastatel 2011-2023 pea kahekordistunud. Kui 2011. aastal oli infot otsinud 337 700 inimest, siis aastaks 2023 on see number kasvanud 629 400-ni (Statistikaamet, i.a). Eurostati (2023) kohaselt otsitakse Eestis internetist enim tervisealast informatsiooni vanuserühmas 16-29, kus näitaja on 74%, kõige vähem aga vanuserühmas 65-74, kus näitaja on 34%.

Enamik suhtlusvõrgustikke võimaldab kasutajatel jagada piiramatult teavet (Ahmed jt, 2020; Egthesadi ja Florea, 2020). See tähendab, et internet suurendab patsientide proaktiivsust, muutes nad pelgalt teabe vastuvõtjatest ka selle allikateks, loojateks ja tootjateks (Sundar jt, 2011: 194). Veebipõhistel platvormidel hakkavad ekspertteadmised asenduma „võhikutest ekspertide“ (Prior, 2003) ja teiste oma kogemusi jagavate tavainimeste arvamustega (Griffiths jt, 2012). Sellest võib järeldada, et aktiivsem infootsimine ei pruugi tähendada veel kvaliteetsema informatsiooni leidmist ja paremini informeeritud terviseotsuste tegemist.

Ehkki sotsiaalmeedia on tõhus vahend kriisiga seonduva teabe kiireks otsimiseks ja jagamiseks (Schultz jt, 2011; Sutton jt, 2013; Utz jt, 2013), leidsid koroonapandeemiaaegsed uuringud, et mida enam toetusid inimesed COVID-19 ajal oma peamiste teabeallikatena X-ile, Facebookile või YouTube'ile, seda tõenäolisemalt uskusid nad COVID-19-ga seotud vandenõuteooriaid (Allington

jt, 2021). Sama kinnitas ka gripivaktsiinide tajumise erinevusi sõltuvalt teabeallikast analüüsinud uuring, kus tuvastati sotsiaalmeedia ainulaadne negatiivne kaudne mõju vaktsiini tajutavale efektiivsusele võrreldes muude allikate, nagu meditsiiniajakirjade või ajaleheartiklite positiivsete kaudsete mõjudega (Hwang, 2020).

Eeltoodu põhjal võib teha kaks järeldust. Esiteks ilmestavad mainitud uuringud, kuidas erinevatel allikatel on inimeste teadmiste erinev mõju (Hwang, 2020). Seejuures ei piirdu erinevus vaid teadmiste tasandiga, vaid ka tervisekäitumisega. Kata (2012) uurimistulemuste kohaselt usaldavad laste vaktsineerimisest keeldunud vanemad vähem ametlikke allikaid ning hindavad kõrgemalt vaktsiinivastase liikumisega seotud organisatsioone. Ka Ahmed jt (2018) on näidanud, et X-i ja Facebooki kasutamine terviseteabeallikana gripialaste teadmiste hankimiseks on pöördvõrdelises seoses gripi vastu vaktsineerimisega. Sarnasele arusaamale on jõudnud Zimmermann jt (2005), kes on kirjutanud, et kui väheste teadmistega inimesed kasutavad internetti terviseteabeallikana, võib see viia valeinformatsiooni aktsepteerimiseni ning vaktsineerimisest keeldumiseni.

See viitab omakorda teisele järeldusele. Autonoomia eeldab, et patsiendid suudavad teha ratsionaalseid ja adekvaatseid otsuseid (Chin, 2002). Tegelikult nõuab aga terviseteabe korrektsuse hindamine spetsiifilisi erialaseid teadmisi (Joab, 2016; Pennycook jt, 2020), mida patsientidel alatiht napib. Ehkki patsientide autonoomsuse kasv võimaldab patsientidel vältida ebasoovitavaid tervisesekkmisi, asetatakse nad rolli, milleks neil puudub tegelikult ettevalmistus. Adekvaatsete raviotsuste tegemiseks muutub vajalikuks meditsiinitöötajatega loetud informatsiooni üle konsulteerimine (Chin, 2002). Viimane võib osutada aga keeruliseks Eesti tervishoiutöötajate vaenuliku suhtumise korral alternatiivmeditsiini (Koppel ja Uibu, 2020; Tikk, 2005;). Pahameele vältimiseks võivad patsiendid jätta alternatiivsete ravimeetodite kasutamise enda teada. Selle tagajärjel pole patsiendid aga kliinilises tähenduses informeeritud ega otsustusprotsessis osalevad (Lubi jt, 2018: 414) ning võivad täita küll oma isiklike soove, ent mitte teha enda tervise huvides parimaid otsuseid (Stan, 2002).

1.2 Sotsiaalmeedia

Lisaks eelmises peatükis väljatoodud üldisele interneti kui terviseteabeallika tähtsuse kasvule, on uuringud kinnitanud inimeste suurenenud sõltuvust sotsiaalmeediast just tervise- ja muude avalike kriiside korral (Jang ja Beck, 2019; Liu jt, 2016; Tai ja Sun, 2007). Seda kinnitab ka koroonaviiruse ülemaailmse levikuga kaasnenud sotsiaalmeedia platvormidel, eriti Facebookis, veedetava aja kasv (Ghaffary, 2020; Kemp, 2020). Koroonapiirangutest tulenenud sotsiaalse isolatsiooni

tingimustes kujunes sotsiaalmeedia oluliseks suhtlus- ja teadmiste, sealhulgas meditsiiniliste teadmiste jagamise keskkonnaks (Lelisho, 2023).

Lisaks on seotud suhtlusvõrgustikud otseselt sotsiaalse ja psühholoogilise heaoluga (Reinecke jt, 2014). Facebookile omased sotsionarratiivsed praktikad – rääkimine ja jagamine – (Massa ja Simeoni, 2017) on kujundanud sellest emotsionaalse ja isikliku jutustamise vahendi, mis tugevdab kasutajatevahelisi sidemeid. Küberruumi sotsiaalsed suhted baseeruvad info jagamisel (Nandy, 2022). Jagatavad emotsioonid, tunded ja isiklikud lood aitavad luua ühtekuuluvustunde (Papa ja Maniou, 2020) ning luua sarnaste murede, motivatsiooni, tõekspidamiste, huvide ja kommunikatsioonistiilidega emotsionaalseid tervisekogukondi (Gerbaudo, 2012; Nandy, 2022; Uibu, 2012).

Kuna internetikogukonnad moodustuvad sarnaste huvide ümber, internetisuhtlus on valdavalt tekstipõhine (Tiidenberg, 2017: 188-189) ning kogukonnaliikmed enamasti üksteisega silmast silma ei kohtu, sobivad veebikogukondade kirjeldamiseks kõige paremini kolm kogukonna kontseptsiooni: kujuteldavad, kõne- ja tõlgenduskogukonnad. Benedict Andersoni loodud kujuteldavate kogukondade (ingl *imagined community*) mõiste viitab kogukonnale, mis „seisneb inimeste kujuteldavates seostes teiste sama kogukonna liikmeks arvatavate inimestega“ (Tiidenberg, 2017: 188-189). Kuna kogukonnaliikmed ei kohtu kunagi kõigi kaasliikmetega näost näkku, tuginevad need kujutlusvõimele, jagatud ideedele ja representatsioonidele olemasolevast kogukonnast (Anderson, 1991: 6; Tiidenberg, 2017: 188). Kujuteldavate kogukondade kõrval võib rääkida ka kõnekogukondadest (ingl *speech community*), mis on piiritletud kultuurilisi ideoloogiaid loova grupi keele ja suhtlusnormidega. Stanley Fishi (1980) sõnul ei kuulu aga tähendused mitte tekstidele või lugejatele, vaid on tõlgenduskogukondade (ingl *interpretive communities*) loodud. Seega koosnevad tõlgenduskogukonnad inimestest, kes interpreteerivad asju samamoodi, kusjuures maailma mõtestamiseks kasutatavad tõlgenduskoodid on kogukonnaliikmete jaoks iseenesestmõistetavad (Tiidenberg, 2017: 188-189).

Sotsiaalmeedias moodustuvad grupid suurendavad patsientide isiklikku mõjuvõimu ning toetavad tervises seisundiga toimetulekut (Barak jt, 2008). Need võimaldavad grupiliikmetel kogeda ja pakkuda vastastikust toetust ja solidaarsust (Papa ja Maniou, 2020) ning toime tulla negatiivsete tunnetega (Lazarus, 1991). Jagada saadakse teemasid, mis võiksid muus olukorras käsitlemata jääda (Kõiva, 2009). Kuna sotsiaalmeedias jagatavad lood on tihti emotsionaalsed, tundlikud ja isiklikud, võib osutuda eriarvamuste avaldamine kogukondades keerukaks tulenevalt selle ebaviisakusest (Uibu, 2021b). Võimenduda võivad madala usaldusväärusega allikad (Gisondi jt,

2022), sealhulgas biomeditsiinikriitilised hoiakud vaksineerimisse ja rahvatervise meetmetesse (Puri jt, 2020).

Äärmuslike seisukohavõttude kujunemises mängivad rolli ka sotsiaalmeedia lubavused. Lubavus tähendab objekti või keskkonna tajutud tegutsemisvõimalikkust (Masso jt, 2020: 122). Lubavused arvestavad nii kasutaja toimimisvõimet (ingl *agency*) ja tegutseja kavatsusi kui tehnoloogia võimu ja selle suutlikkust (Tiidenberg, 2017: 22; Majchrzak jt, 2013: 39). Nende vastastikune suhe muudab mõned tegevused lihtsaks ja teised võimatuks (Tiidenberg, 2017: 22). Võrgutehnoloogia pakub suuremat, kuid siiski osalist ja paljuski näilist anonüümsust (Tiidenberg, 2017: 54), mis võib muuta meie käitumise vabamaks (Nandy, 2022). Inimesed tunnevad end anonüümses keskkonnas kindlamalt ja turvalisemalt, julgedes end rohkem avada (Wallace, 2002: 150-169). Anonüümsusega kaasnev sobiliku ning mittesobiliku käitumise vahelise piiri ähmastumine (Reid, 1991: 17-18) võib aga soodustada pahatahtlikku käitumist (Moore jt, 2012). Esineb rohkem agressiooni ja solvanguid (Noorem, 2015: 10), viha (Reid, 1991: 17-18) ning stereotüüpset suhtlemist (Spears ja Lea, 1992). Anonüümsus soodustab omakorda veebiavameelsuse efekti teket, mille korral jagavad inimesed teatud isiksuseomaduste ja veebisuhtluse lubavuste kombinatsioonis asju materiaalsest maailmast avameelsemalt (Suler, 2004). Ehkki veebiavameelsus võimaldab ühest küljest avaldada oma salajasi hirme, lootusi ning toetada teisi, võib sellega kaasneda ka negatiivne käitumine, nagu vihakõne, tigate kommentaaride kirjutamine ja mõnitamine. Suureneda võib mittenormatiivne käitumine, kus õñnestatakse ühiskonna ja gruppide säilimiseks vajalikke norme, mis reguleerivad meie nii individuaalset kui kollektiivset käitumist (Tiidenberg, 2017: 53-64).

Enamik suhtlusplatvorme kuulub suurkorporatsioonidele (Masso jt, 2020: 122), kes kodeerivad meie sotsiaalsed tegevused arvutuslikeks (van Dijck, 2013) ning töötlevad hiljem kogutud andmeid kasutajakogemuse edasiarendamiseks (Masso jt, 2020: 123). Lähtudes kasutajaprofiilide spetsiifilistest omadustest või otsinguajaloost (Gisondi jt, 2022), hakkavad algoritmid soovitada sisu ja sõpru (Masso jt, 2020: 123). Ehkki tänu algoritmidele jõuavad inimesed kiiremini neid huvitava asjakohase sisuni, limiteerivad need kasutajate agentsust (Swart, 2021: 2). Kokkupuude uue sisu, teadmiste ja mõtteviisidega väheneb (Gisondi jt, 2022). Ühinema hakatakse teiste sarnaselt mõtleivate kaaslastega ühise narratiivi ümber ja moodustuvad kajakambrid (Bessi jt, 2015; Del Vicario jt, 2016; Cinelli jt, 2021). Kajakambrid on keskkonnad, kus arvamused, poliitilised vaated ja uskumused erinevatest teemadest süvenevad (Cinelli jt, 2021) tulenevalt kokkupuutest nii inimeste kui informatsiooniga, mis juba kinnitab nende olemasolevaid ideoloogilisi veendumusi (Kitchens jt, 2020). Selle tulemusel võib süveneda omakorda

terviseetemedega seotud polariseeritus (Cascini jt, 2022). Seega pole platvormid neutraalsed, vaid mõjutavad millist informatsiooni peame asjakohaseks, millistes aruteludes osaleme (Tiidenberg, 2017: 23) ning kuidas erinevates olukordades käitume (Tiidenberg, 2017: 20). Seejuures ei mõjuta algoritmid inimeste käitumist üksnes sotsiaalmeediaplatvormidel, vaid laiemalt ümbritseva maailma kogemist (Shin jt, 2020) ja otsuste langetamist (Korjus, 2021: 9). Näiteks võivad kajakambrites süvenevad uskumused mõjutada inimeste vaktsineerimisotsust (Sharevski jt, 2022).

Kõik eeltoodud mehhanismid toetavad valeinformatsiooni levikut sotsiaalmeedias. Varasemad uuringud on näidanud, et 37% juhtudest, kui patsiendid pöördusid tervishoiutöötajate poole sooviga kontrollida sotsiaalmeediast leitud teabe õigsust, ei vastanud see tõele. Samuti inimestel, kes tuginesid terviseeteabe saamiseks sotsiaalmeediale, oli madalam COVID-19 teadmiste skoor võrreldes nendega, kes toetusid teabe saamiseks arstidele või teadusajakirjadele (Chen ja Wang, 2021). Uibu (2021b) on kirjutanud, et sotsiaalmeedia tervisekogukonnad toetavad afektiivset osalust. Facebook toimib kui täiendav tõlgenduse allikas (Canary jt, 2023), kuhu pöördutakse oma veendumustele kinnituse saamiseks ja kindlustunde suurendamiseks (Noorem, 2015). Kui sotsiaalmeedia, kuhu pöördutakse informatsiooni tõesuse kontrollimiseks, on täis valeinformatsiooni ja/või kontrollimata kuulujutte tervise kohta, võib see suurendada inimeste valearusaamu (Canary jt, 2023). Moodustunud tervisekogukonnad, seejuures eelkõige kinnised grupid, võimaldavad vältida kriitilisi mõtlejaid, kes võiksid levitatava informatsiooni kahtluse alla seada või selle sobimatuks märkida (Madisson ja Ventsel, 2023). Seetõttu võivad võimenduda ka eelarvamused, väärinfo, sensatsioonilisus, polariseerumine ning kaasneda võib otsene kahju inimeste tervisele (Masso jt, 2020: 122-123).

Sotsiaalmeediaplatvormid üritavad mõjutada valeinformatsiooni levikut läbi sisu modereerimise (Cinelli jt, 2022), mis on „postituste eemaldamine või kontode peatamine või blokeerimine teenusetingimuste rikkumise tõttu“ (Stocking jt, 2022: 4). Modereeritavad postitused ja kontod on tihti solvava, vägivaldse või rassistliku, aeg-ajalt ka vastuvõetamatu poliitilise sisuga (Stocking jt, 2022). Olenemata modereerimispoliitikast, sealhulgas väärinformatsiooni sisaldavate postituste eksitavaks märgistamisest (Cinelli jt, 2022), ei pruugi valeinfo sildid avaldada positiivset mõju info usaldusväärsuse tajumisele ja hindamisele (Oeldorf-Hirsh jt, 2020). See võib viia hoopis bumerangiefektini (Lee jt, 2023), kus publik võib reageerida vastupidiselt veenmissõnumis kavandatud vastusele (Cho ja Salmon, 2007). Lisaks võib probleemsete, see tähendab platvormi kogukonnastandarditega vastuolus olevate kasutajate ja sisu keelustamine ühel platvormil suurendada hoopis segregatsiooni, innustades kasutajaid minema platvormidele, kus sisu ei modereerita. See tähendab, et kajakambrite asemel moodustuvad juba kajakaplatvormid, mis on

sotsiaalmeediaplatvormid, mille koloniseerivad konkreetseks kajakambrisse kuuluvad kasutajad. Ehkki see vähendaks nende inimeste hulka, kes puutuksid juhuslikult või algoritmiliselt kokku piiripealse sisuga, võib see viia sisu algse jälgijaskonna veelgi suurema radikaliseerumiseni, kuna väheneb kokkupuude mitmekesise sisuga (Cinelli jt, 2022). Sellest lähtuvalt võib väita, et sotsiaalmeediaplatvormide rakendatav reguleerimispoliitika mängib olulist rolli inimeste kokkupuutel küsitava sisuga (Cinelli jt, 2022; Etta jt, 2021).

1.3 COVID-19 infodeemia

2019. aasta lõpus avastati Hiinas Wuhanis uudne koroonaviirus SARS-CoV-2 (Jaspal ja Nerlich, 2023). Kuna viirusega seotud nakatumiste ja hukkunute arv kasvas kiiresti üle kogu maailma, kuulutas 11. märtsil 2020 WHO koroonaviirusest tingitud haiguse – COVID-19 – ülemaailmseks pandeemiaks (Munich Security Conference, 2020). Pandeemia ohjamiseks kehtestasid valitsused ja tervishoiuametnikud rahvatervise meetmed ja piirangud erinevatele eluvaldkondadele, muuhulgas üksiksikute suhtlusele (Boberg jt, 2020). Kohustuslikuks muudeti näokatete ja maskide kandmine, 2021. aastal alustati ka elanikkonna vaksineerimisega (Breakwell jt, 2021).

Viiruse kohta muutus üleöö kättesaadavaks tohutu hulk keerukat ja sageli vastuolulist teavet (Gisondi jt, 2022). Pandeemia esimese 30 päeva jooksul laaditi YouTube'i üles 360 miljonit koroonateemalist videot ning 2020. aasta märtsis salvestati 550 miljonit koroonaga seotud säutsu. Lisaks sotsiaalmeediale kasvas märkimisväärselt ka Google Scholaris pandeemiaga seotud artiklite arv (Understanding..., 2020). Üle 250 000 koroonateemalise eelretsenseeritud teadusartikli tehti tasuta kättesaadavaks ning avaldati enne eksperthinnangu saamist. Tänu sellele suudeti vähem kui aastaga välja töötada erinevad diagnostilised, ravi- ja ennetavad vastumeetmed (Apetrei jt, 2022; Mallapaty jt, 2021).

COVID-19 pandeemia osutus väljakutseks riikide strateegilisele kommunikatsioonile (Belova-Dalton, 2022: 10). Eestis tekkis olukord, kus inimesed said valitsuse kavatsustest ja otsustest teada mitu korda nädalas mitmel erineval viisil: nii teadusnõukojalt meedia vahendusel, valitsuse nõupidamistelt, ministrite sotsiaalmeedia kontodelt, valitsuse ametlikest pressiteadetest kui lõpuks vastuvõetud õigusaktidest. Erinevad infokillud, teabe üleküllus ning poliitikute ja teadlaste pidevalt muutuvad avaldused tekitasid avalikkuses segadustunde, millised piirangud ja suunised on kehtestatud (Belova-Dalton, 2022: 5; Breakwell ja Jaspal, 2021; Riigikontroll, 2021: 10-12). Teadusele omaseid kiireid ja korduvaid patogeensust, ravi ja rahvatervisemeetmeid puudutavaid paradigmade muutusi tajuti negatiivsena. Teadmiste järkjärgulist kasvu nähti kõhkclusena, mis

vähendas usaldust arstide vastu (Apetrei jt, 2022) ning lõi pinnase vandenõuteooriate ja väärarusaamade levikuks (Belova-Dalton, 2022: 10). Analoozne situatsioon esines ka rahvusvahelisel tasandil.

Eeltoodu ilmestab, kuidas paralleelselt viiruse ülemaailmse levikuga arenes välja ka teist tüüpi surmav pandeemia – infodeemia (Boberg jt, 2020; Naeem jt, 2021). 15. veebruaril 2020 kuulutas WHO peadirektor Tedros Adhanom Ghebreyesus: „Me ei võitle ainult epideemiaga; me võitleme infodeemiaga“ (Munich Security Conference, 2020). „Infodeemia“ (lühend sõnadest „informatsioon“ ja „epideemia“) (Understanding..., 2020) mõiste 2003. aastal seoses SARS-i pandeemiaga esmakordselt kasutusele võtnud David Rothkopf on kirjeldanud seda kui „mõningaid fakte, mis on segatud hirmu, spekulatsioonide ja kuulujuttudega, mida kaasaegne infotehnoloogia võimendab ja edastab kiiresti üle kogu maailma, mõjutades ebaproportsionaalselt riikide ja rahvusvahelist majandust, poliitikat ja isegi julgeolekut“ (Rothkopf, 2003). Apetrei jt (2022) on mõtestanud infodeemiat aga mõne teema kohta informatsiooni, väärinformatsiooni ja desinformatsiooni laia ja kiire kogunemise ja levitamisenä. Valeinformatsioon on üldistatult vale või ebatäpne teave (Scheufele ja Krause, 2019), mis „jäljendab uudismeedia sisu vormis, kuid mitte organisatsioonilises protsessis või kavatsuses“ (Lazer jt, 2018: 1094). ÜRO Haridus-, Teadus- ja Kultuuriorganisatsioon määratleb valeteavet täpsemalt tahtlikkuse järgi. Kui väärinformatsioon (ingl *misinformation*) on teave, mis on vale, kuid pole tekitatud kahju põhjustamise eesmärgil, siis desinformatsioon (ingl *disinformation*) on teave, mis on loodud sihilikult inimese, sotsiaalse rühma, organisatsiooni või riigi kahjustamiseks rahalistel või poliitilistel eesmärkidel (Ireton ja Posetti, 2018).

1.3.1 Koroonaga seotud valeinformatsioon

Royal Society ja British Academy ühisaruandes leiti, et koroonaga kontekstis levivat valeinformatsiooni iseloomustavad usaldamatus teaduse, valitsuse ja ravimfirmade vastu, ekspertide autoriteedi valikuline kasutamine, lihtsustatud selgitused, teksti emotsionaalsus ja kajakambrite esinemine (COVID-19..., 2020). Ka varasemad uuringud on näidanud seost valitsuse ja poliitikute, meditsiinitöötajate ja ravimfirmade umbusaldamise ning vaktsiiniskeptitsismi vahel (Anas jt, 2023; Trevena jt, 2013; Vaccine..., 2021). Teaduse ja muude ülemaailmsete organisatsioonide, nagu WHO umbusaldamisega seavad individid kahtluse alla nende institutsioonide legitiimsuse ning eelistavad oma isiklikke interpretatsioone tõenditel põhinevatele faktidele (Kata, 2012; Smith ja Graham, 2017). Sellest lähtuvalt täheldati koroonakriisi ajal ka

üldiselt peavoolumeedia ja valitsuse suhtes kriitiliste ja süsteemivastaste sõnumite levikut (Boberg jt, 2020). Olenemata asjaolust, et vaktsiinivastased eitavad teaduslikku konsensust, on leitud, et paljud hindavad siiski teadust kui kaubamärki (Harris jt, 2023; Koltai ja Fleischmann, 2017. See tähendab, et skeptikud viitavad ekspertsetele allikatele, kuid seda valikuliselt ja tihti eksitavalt (Harris jt, 2023).

Varasemad epideemiaga seotud uuringud on näidanud, et kiiresti muutuv ja kaootilises keskkonnas, kus napib konkreetset faktilist teavet, võib osutuda keeruliseks info mõistmine (Carey jt, 2020). Selleks, et mõista maailmas toimuvat, hakati ka koroonakriisiga kaasnenud infodeemias esitama komplekssetest probleemidest lihtsustatud selgitusi (COVID-19..., 2020; Lasco, 2020). Eelkirjeldatut võib nimetada meditsiiniliseks populismiks, mille korral pisendatakse mõjusid ning pakutakse lihtsaid lahendusi ja ravivõimalusi. Lisaks probleemide lihtsustamisele tekitatakse ka lõhesid „inimeste“ ja „ohtlike teiste“ vahele ning esitatakse väiteid, mis toetavad vaid oma isiklikke tõekspidamisi (Lasco, 2020).

Reuters Institute for the Study of Journalism uuringus leiti, et suur osa (59%) sotsiaalmeedias levinud valeinformatsioonist polnud mitte täielikult fabritseeritud, vaid rekonfigureeritud. Täpsemalt tuvastati kolme erinevat tüüpi ümberkonfigureeritud sisu, millest antud töö kontekstis on olulisemad kaks. Esiteks eksitav sisu (ingl *misleading content*), kus esitatakse küll tõest informatsioon, kuid detaile on pisut muudetud, esitatud valikuliselt või asetatud konteksti, mis on muutnud need valeks või eksitavaks. Teine levinuim valeinformatsiooni esitamise vorm oli vale kontekstualiseerimine (ingl *false context*) ehk piltide ja videote kirjeldamine millegi muuna, kui nad tegelikult algupäraselt mõeldud olid. (Brennen jt, 2020)

Naeem jt (2021) on liigitanud koroonapandeemiaga kaasnenud infodeemias levinud valeinformatsiooni kolmeks: valeväited koroonaviiruse leviku, ravi ja ennetamise kohta, vandenõuteooriad ning pseudoteaduslike terviseteraapiate propageerimine koroonaviiruse ennetamiseks. Järgnevalt avan lähemalt eeltoodud kolme valeinformatsiooni tüüpi.

Valeväited

Sotsiaalmeediaplatvormidel levisid mitmed hirmutavad tõenditel mittepõhinevad kuulujutud (Ghaddar jt, 2022; Orso jt, 2020), mis hajutasid tähelepanu teaduslike meetoditega kindlaks tehtud olulistelt faktidelt (Apetrei jt, 2022). Esitatud valeväited puudutasid nii viiruse olemasolu, selle levikut kui vähest patogeensust (Naeem jt, 2021; Orso jt, 2020). Näiteks levitati informatsiooni, mille kohaselt ei kahjusta viirus tervist ning on inimestele kahjutu (Apetrei jt, 2022). Arvati, et koroonaviirus võib levida toakärbeste või sääsehammustuste kaudu ning selle levik on seotud

konkreetsete etniliste rühmadega (Naeem jt, 2021). Inimesi hoiatati põletikuvastaste ravimite kasutamise eest, lisaks ennustati ventilatsiooni-intensiivraviseadmete puudujääki (Orso jt, 2020). Haiguse ennetusstrateegiatele vastuseisvad argumendid puudutasid maskide kandmist, vaktsiinide tõhusust ja nende kõrvalmõjude liialdamist (Apetrei jt, 2022).

Vandenõuteooriad

Proportsionaalse eelarvamuse kontseptsiooni kohaselt nõuavad suured sündmused suuri selgitusi (Leman ja Cinnirella, 2007). Kui ülemaailmselt kehtestati ulatuslikud piirangud koroonaviiruse ohjamiseks, võidi pidada piirangute põhjusena nimetatud nähtamatut viirust ebaproportsionaalselt väikseks (Imhoff, 2023). Lisaks, et inimesed kipuvad ebakindlal ja kontrolli alt väljunud situatsioonides otsima lihtsaid vastuseid (Imhoff, 2023) ning mustreid (Douglas jt, 2017), lõi koroonapandeemia viljaka pinnase vandenõuteooriate levikuks. Vandenõuteooriad on uskumused, mis eeldavad, et rühm näitlejaid mängib salaja kokku pahatahtlike eesmärkide saavutamise nimel (Bale, 2007).

Koroonapandeemia ajal Baltikumis levinud vandenõuteooriad sarnanesid mujal maailmas ringelnutega (Palkova ja Bikovs, 2020; Springe, 2020). Valdavalt täheldati inglisi-, vene- või saksa keelsetest allikatest pärit vandenõuvideosid või -artikleid, millele oli lisatud juurde tõlked kohaliku keelde. Lisaks täiendati rahvusvaheliselt levinud narratiive kohalike viidetega (Madisson ja Ventsel, 2023). Koroonaviiruse esimese laine ajal esines Baltikumis peamiselt viiruse päritolu, koroonavastaste meetmete, 5G, ohtlike vaktsiinide ja võltspandeemiaga seotud vandenõuteooriaid (Madisson ja Ventsel, 2023). Teise laine ajal kerkisid 5G-kiirguse asemele tugevamalt vaktsiinivastased teooriad (Bolt jt, 2020; Laine, 2020).

Koroonaviiruse päritoluga seotud vandenõuteooriad võib üldistatult jagada kaheks: esimesed pidasid viirust inimtekkeliseks ning teadlikult väljatöötatud biorelvaks, teised rõhutasid aga, et ehkki viirus on pääsenud laborist välja kogemata, on selle põgenemist varjatud teadlikult. Viiruse tekkes süüdistati valdavalt Hiinat, vähemal määral ka USA-d, Vene keemiarelvatööstust ja Big Pharmat. Bioloogiliste relvade väljatöötamise põhjuseks peeti, kas soovi vähendada rahvaarvu, et toime tulla üldises ressurside nappuse keskkonnas või soovi korraldada genotsiid, et kujundada ümber maailma geopoliitiline võimutasakaal. Kohaliku tasandi vandenõuteooriates viitas viiruse tahtlikule loomisele Terviseameti erakorralise meditsiini juhi Arkadi Popovi seotus pandeemiasimulatsiooni korraldamisega ning teadusnõukoja esimese juhi Irja Lutsari seotus Big Pharma ja Hiina teadlastega (Madisson ja Ventsel, 2023). Eeltoodud viiruse päritoluga seotud vandenõuteooriate levimusele viitab 2020. aasta märtsis Gallup International Associationi poolt

28 riigis üle maailma läbi viidud uuring, mille kohaselt uskusid kolm inimest kümnest, et koroonaviiruse leviku taga on tahtlikult kas välis- või mõni muu jõud (The..., 2020; Kuidas..., i.a). 2021. aastal Euroopa Sotsiaaluuringu raames kogutud andmete põhjal nõustus (vastusvariandid „*agree strongly*“ ja „*agree*“) Eestis väitega, et COVID-19 on tahtlikult põhjustatud valitsuse või mõne muu organisatsiooni poolt; 27,4% vastanutest (European..., 2023)

Teine suurem grupp Baltikumis levinud vandenõuteooriaid oli seotud 5G tehnoloogiaga. Väidetavalt muutis 5G inimesed viirusele vastuvõtlikumaks ja/või aitas levitada koroonaviirust (Madisson ja Ventsel, 2023). Kahtlustati, et koroonaviirusest tuleneva kaose taustal püstitatakse salaja 5G maste (Koroonavandenõud meie seas, 2020). Lisaks ühendati 5G koroonavaktsiinidega. Vaktsineerimise tegelikuks eesmärgiks peeti inimestesse 5G lainete mõjul aktiveeruvate (The Conversation, 2020) mikrokiipide sisestamist, mis võimaldaksid luua düstopilise jälgimisühiskonna (Madisson ja Ventsel, 2023). Seejuures nähti sarnasust NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitee ehk KGB kehtestatud tsensuuriga (Madisson ja Ventsel, 2023).

Pandeemia väljamõeldust puudutavad vandenõuteooriad võib jagada kaheks. Esimesed süüdistasid korrumpeerunud eliiti eesotsas USA süvariigi ja rahvusvaheliste organisatsioonidega ning peavoolumeediat alusetus hirmu õhutamises koroonaviiruse ees, millega üritati väidetavalt pahatahtlikult varjata tegelikku olukorda. Teine grupp pandeemia väljamõeldusega seotud vandenõuteooriaid süüdistas pandeemias Big Pharmat, mis püüdis erinevate ravimite propageerimisega, sealhulgas vaktsineerimisega, suurendada oma kasumit (Madisson ja Ventsel, 2023). Eestis peeti pandeemia väljamõelduse „koordineerijaks“ Sotsiaalministeeriumi (Raudsik, 2020a). Lisaks levis Vanglaplaneedis avaldatud lugu, mille kohaselt oli Lääne-Tallinna Keskhaigla nakkuskliinik tegelikult pooltühi (Raudsik, 2021c). Pandeemia väljamõeldusele viitas ka vähene koroonasse surnud inimeste arv (Raudsik, 2020c).

Neljas grupp vandenõuteooriaid puudutas koroonaviiruse vastu kehtestatud meetmeid, mida peeti nii tervist kahjustavaks kui inimeste õigusi ja sõnavabadust piiravaks (Madisson ja Ventsel, 2023). Leiti, et tipp-poliitikute poolt kehtestatud piirangutega sooviti luua politseiriik ja kehtestada totalitaarne riigikord (Belova-Dalton, 2022: 5; Palkova ja Bikovs, 2020). Meetmeid peeti hirmu õhutamise vahenditeks, et muuta inimesed manipuleeritavaks. Sellega seotult toimusid Eestis ka suured meeleavaldused. 2021. aasta aprillis protesteeris mitusada inimest Riigikogu ees politseiriiki süvendavate seadusemuudatuste vastu, 23. augustil 2021 toimus aga baltikumiülene vaktsineerimisvastane aktsioon Balti tee (Madisson ja Ventsel, 2023).

Viimane Baltikumis levinud vandenõuteooriate grupp oli seotud vaktsineerimisvastasusega. Esimese laine ajal rõhutati, et viirusvastane vaktsiin oli välja töötatud juba pandeemiaeelselt ning viiruse levikuga seotud hirmuõhkkond oli vajalik „vabatahtliku“ vaktsineerimise esilekutsumiseks. Teise laine ajal rõhuti enam aga vaktsineerimise tervist kahjustavale mõjule (Madisson ja Ventsel, 2023). Näiteks väideti, et koroonavaktsiin muudab viljatuks miljoneid naisi ning et vaktsineerimise tagajärjel on surnud kümneid kordi rohkem inimesi kui viiruse enda tõttu (Raudsik, 2020b). Seejuures leiti, et riigi jõustruktuurid on keelanud tervishoiutöötajatel avaldada nii vaktsineerimisse kui koroonaviirusesse surnud inimeste arvu. Big Pharma ja Bill Gatesi süüdistamise kõrval kahtlustati ka riigistrukture ja meditsiiniastutusi salajases koostöös (Who..., 2021). Leiti, et meditsiinitöötajad on kasutanud ebaausaid võtteid inimeste vaktsineerima saamiseks ning on seetõttu vastutavad järgmiste põlvkondade tervise kahjustamise ees (Raudsik, 2021b).

Eeltoodud võltspandeemia, koroonavastaste meetmete ja vaktsiinide kahjulikkust puudutavate vandenõuteooriate puhul võib täheldada fobofoobiat – mure kollektiivse hirmu ja haavatavuse laastavate mõjude pärast. Fobofoobia kohaselt pärsib ühiskonnas vallandunud hirm inimeste ratsionaalsust ja kriitilise mõtlemise võimet, muutes nad kergesti manipuleeritavateks „lammasteks“ (Madisson, 2017: 152). Fobofoobsed vandenõuteooriad väidavad, et näiliselt kahjulikud vaktsiinid, maskid, liikumispiirangud, lähikontakte tuvastavad rakendused on alles maailma totalitaarse kontrollimise küüsi langemise algus. Tumedate tulevikuvisioonide kirjeldamiseks tõmmatakse paralleele kirjanduslike düstooptiate või totalitaarsete ühiskondadega. Baltikumis väljendus koroonapandeemia ajal fobofoobia erinevate institutsioonide – näiteks faktikontrolliasutuste (Eestis võiks selle all mõista Delfi faktikontrolli toimetust) – võrdlemisel nõukogudeaegsete järelevalve- ja julgeolekusüsteemidega (Madisson ja Ventsel, 2023).

Pseudoteaduslike terviseteraapiate levitamine

Levitati ebarealistlikke, kliiniliste andmetega tõestamata ja potentsiaalselt kahjulikke ravistrateegiaid (Apetrei jt, 2022: 15). Lugematu hulk terviseeksperte ja alternatiivmeditsiini praktikuid soovitasid tõestama tablette, jooke, koduseid abinõusid ja looduslikke ravimeid immuunsüsteemi turgutamiseks. Näiteks pidi küüslaugu söömine ja kopsupõletiku ning malaaria vastu vaktsineerimine kaitsma viiruse eest ja C-vitamiini tarvitamine toetama tervenemist (Caulfield, 2020; Naeem jt, 2021). Sotsiaalmeedias levitati ka kuulujuttu, mille kohaselt võiks puhta alkoholi joomine aidata koroonaviiruse vastu. See soovitus põhjustas enam kui 5000 iraanlase surma alkoholimürgistusse (Naeem jt, 2021; Trew, 2020). Koroonaviiruse vastu soovitati tarbida ka lehma uriini (Naeem jt, 2021). Lisaks alternatiivsetele ravimeetoditele soovitati

koroonaviirusega toimetulekuks tarbida ravimeid, nagu hüdroksüklorokiini, astromütsiini, ivermektiini, umifenoviiri ja favipiraviiri (Apetrei jt, 2022). Ehkki kliinilised uuringud lükkasid ümber eelmainitud „imeravimite“ kasulikkuse (Apetrei jt, 2022; Reis jt, 2022), nõudsid patsiendid neid endiselt raviks (Apetrei jt, 2022).

1.3.2 Koroonaga seotud valeinformatsiooni levitajad

Baltiriikides jõudsid koroonaga seotud vandenõuteooriad inimesteni peamiselt läbi kolme tüüpi vahendaja: alternatiivsete teadmiste organite, Kremli infomõjutuskampaaniate ning populistlike opositsioonipoliitikute. Kui muidu tegutsevad eeltoodud tegijad erinevates foruumides, siis koroonaga seotult hakkasid nad sotsiaalmeedias aktiivselt üksteise sisu ristkasutama ja jagama. Väljendati sarnast negatiivset suhtumist koroonaviirusega seotud ennetusmeetmetesse ning osaleti ühistel valitsusvastastel protestidel. Kasutatud vandenõuretoorika oli sarnane ning sisaldas eelmainitud fobofoobia elemente (Madisson ja Ventsel, 2023). Järgnevalt avan lähemalt eeltoodud kolme vahendajat.

Alternatiivsete teadmiste organite all võib mõista nii sotsiaalmeedia gruppe kui veebilehekülgi, mis vastanduvad peavoolus levivatele seisukohtadele (Madisson ja Ventsel, 2021: 64). Alternatiivne uudismeedia sõltub traditsioonilisest meediast kui vastaspoolest. Avaldatud artiklid ja postitused peegeldavad peavoolumeedias käsitletud teemasid, kuid suhtuvad kriitilisemalt avalikesse institutsioonidesse ja administratsiooni poliitilisse tegevusse (Boberg jt, 2020; Figenschou ja Ihlebæk, 2019). Väljaanded loovad vastuolulise, ähvardava ja umbusaldava maailmavaate, seades kahtluse alla ametlikud allikad ja soodustades seeläbi infodeemiat (Boberg jt, 2020). Pandeemia käsitlemisel tugines alternatiivne uudismeedia juba koroonaeelselt väljakujunenud seisukohtadele ja mustritele (Boberg jt, 2020), mida täiendati koroonaviirusest tulenevate uute ideedega. Kui koroonaeelselt keskendus lehekülg Vanglaplaneet.ee inimeste Uue Maailmakorra režiimile allutamisele ning Telegram.ee jagas elustiiliartikleid ja näpunäiteid enesetunde parandamiseks, siis pandeemiaajal hakkasid mõlemad levitama ka koroonaga seotud vandenõuteooriaid ja alternatiivuudiseid (Madisson ja Ventsel, 2023; Who..., 2021).

Teine grupp Baltikumis koroonaa infodeemiasse panustajaid – nii isikud, organisatsioonid, sotsiaalmeediagrupid, -leheküljed kui uudisteportaalid – oli seotud Venemaa Föderatsiooni korraldatud infooperatsioonidega (Madisson ja Ventsel, 2023). Selle raames levitati vandenõuteooriaid vaktsiinide ohtlikkuse kohta, kusjuures süvendada sooviti umbusku just lääne vaktsiinidesse, parandamaks seeläbi Sputniku vaktsiini mainet (Madisson ja Ventsel, 2023;

Palkova, 2021). See neil ka õnnestus: uuringud on näidanud, et Venemaa meedia mõjusfääri jäänud inimesed suhtusid skeptilisemalt EL-is kasutatavatesse koroonavaktsiinidesse (Bolt jt, 2021; Who..., 2021). Lisaks leiti ka Läti avalik-õigusliku meediaportaali LSM tellitud küsitluses, et peamiselt Venemaa meediasisu tarbivad inimesed jätsid tõenäolisemalt vaktsineerimata (Who..., 2021).

Kolmandaks võimendasid koroonaga seotud vandenõuteooriaid populistlikud (parempoolsed) opositsioonipoliitikud (Madisson ja Ventsel, 2023). Eestis paistsid koroonapandeemia ajal poliitikutest enim silma Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna liikmed Kalle Grünthal ja Peeter Ernits (Kelomees, 2021) ning poliitilistest parteidest EKRE, kuid viimane alles pärast erakonna opositsiooni langemist (Madisson ja Ventsel, 2023). Rahvusvahelisel tasandil panustas valeväidete levikusse tollane USA president Donald Trump (Brennen jt, 2020), kes pidas näiteks koroonaviiruse leviku eest vastutavaks Hiinat (Stocking jt, 2022). Ehkki Brennen jt (2020) on leidnud, et prominentsed poliitikud, kuulsused ja muud avaliku elu tegelased vastutasid vaid väheste osa sotsiaalmeedias levinud valeinformatsiooni eest, ei tähenda see veel nende väiksemat mõju inimeste hoiakute kujunemisele. Samas uuringus leiti, et kui eeltoodud tegutsejad vastutasid sotsiaalmeedias leviva valeinformatsiooni eest 20% ulatuses, siis nende tehtud postitused moodustasid 69% sotsiaalmeedia kaasatusest (Brenner jt, 2020).

Koroonapandeemia puhkemisel hakkasid nii vaktsineerimisvastased kui alternatiivmeditsiini propageerivad sotsiaalmeediagrupid riskasutama eespool toodud kolme vahendaja sisu (Madisson ja Ventsel, 2023). Alternatiivsete teadmiste organite, nagu Telegram.ee ja Vanglaplaneet.ee sisu võis täheldada Facebooki grupis *Vaktsiinide ja ravimite kõrvalmõjud*. Kui 2017. aastal oli grupi sisu suunatud valdavalt lapsevanematele (Who..., 2021), siis koroonaga muutus grupi postituste dünaamika ja sisu (Uibu, 2021b). Enam teavet hakkas pärinema lisaks Eesti alternatiivmeediale ka rahvusvahelistest allikatest (Uibu, 2021b). Näiteks läksid ringlema USA vaktsiinivastaste mõjuisikute postitused, kus nähti seost koroonavaktsiinide Big Pharma ja tippglobalistide vahel (Laine, 2020; Madisson ja Ventsel, 2023: 188). Grupi osatähtsuse kasvule koroonapandeemia ajal viitab asjaolu, et kui pandeemiaeelselt oli grupis 10 000 liiget, siis aastaga kasvas liikmete arv 14 000-ni (Who..., 2021). Tänapäevaks on grupp likvideeritud. Koroonaviiruse vastu kehtestatud meetmeid ja vaktsineerimist kritiseeriti ka Eesti ühe tuntuima koroonavastase William Kovalu grupis *Koos muudame maailma paremaks*. Belova-Daltoni (2022: 8) koostatud COVID-19 väljakutseid Eesti riigiasutustele analüüsinud uurimuses leiti, et grupp kandis oma liikmete arvu tõttu (25.03.2022 seisuga 26 000 inimest) potentsiaali inimeste mõjutamiseks ja mobiliseerimiseks. Tänapäevaks (16.05.2024) on samanimelisel Facebooki leheküljel 34 000

jälgijat. Venemaa Föderatsiooni mõjutustegevust võis aga märgata eelkõige koroonaviiruse vastu kehtestatud meetmete vastastes gruppides, kus kutsuti muuhulgas inimesi osa võtma erinevatest protestidest (Madisson ja Ventsel, 2023; Springe, 2021).

1.3.3 Infodeemia tagajärjed

Valeinformatsiooni mõjud ulatuvad individuaalsest ja kogukondlikust tasandist ühiskonna ja globaalse tasandini (Council of Canadian Academies, 2023). Üksikisiku tasandil oleme haavatavad kasumi või võimu nimel valeinfot propageerivate inimeste ees. Kollektiivsel tasandil võib kahjustuda aga kollektiivse tegutsemise võime, halveneda sotsiaalne ühtekuuluvus ning ühiskonna demokraatlik seisukord (Apetrei jt, 2022). Valeinformatsiooni mõjud võivad varieeruda healoomulistest surmavateni (Council of Canadian Academies, 2023). See tähendab, et COVID-19 puhul võib kvaliteetse teabe omamine olla elu ja surma küsimus (Pennycook jt, 2020). Erinevad uurimused on näidanud, et koroonapandeemiaga kaasnenud infodeemia mõjutas inimeste käitumist peamiselt läbi ohutaju muutumise ja/või usalduse vähendamise erinevatesse avalikesse institutsioonidesse.

Teave, mida inimene teistelt haiguse kohta saab, mõjutab tema ohutaju ning on seeläbi seotud riski- ja ennetuskäitumisega (Bauch ja Galvani, 2013; Ferrer ja Klein, 2015; Rosenstock, 1974). Mida suurem tajutav risk, seda ettevaatlikum käitumine (Brewer jt, 2004). Suurbritannias ja Ameerika Ühendriikides täheldati, et inimesed, kes pidasid koroonat pettuseks ja liialdatuks, järgisid vähem viirusevastaseid ennetusmeetmeid. Samas inimesed, kes uskusid, et koroonaviirust on levitatud teadlikult muude varjatud eesmärkide saavutamiseks, keeldusid järgimast ametlikke soovitusi ning hoidsid tugevamalt kinni oma isiklikest kaitsemeetmetest, nagu näiteks alternatiivmeditsiinist (Imhoff ja Lamberty, 2020).

Eelnevates infodeemia alapeatükkides välja toodud informatsioonis seatakse kahtluse alla erinevate institutsioonide usaldusväärsus. On leitud, et valeinformatsioon võib viia teiste suhtes vaenulike hoiakute tekkeni (Garrett, 2011). Ka Uibu (2021b) on kirjutanud Facebooki grupi *Vaktsiinide ja ravimite kõrvaltoimed* näitel, et kõrvalmõjude grupiga liitunud lapsevanemate umbusaldus tavameditsiini vastu võib süveneda tulenevalt grupis levitatavast alternatiivse teabe voolust ja arstidele esitatavatest süüdistustest. Uuringud on näidanud, et koroonainfodeemiaga, vähenes veelgi usaldus teadus-, valitsus- ja tervishoiutöötajate suhtes (Apetrei jt, 2022; Council of Canadian Academies, 2023; Gottlieb ja Dyer, 2020; Sheng jt, 2021). Läti avalik-õigusliku meediaportaali LSM tellitud küsitlus näitas aga, et inimesed, kelle peamiseks infoallikaks oli

sotsiaalmeedia, olid vähem usaldavad kui traditsioonilisest läti keelsest meediast uudiste tarbijad (Who..., 2021).

Inimeste COVID-19-ga seotud vandenõuteoreetiliste uskumuste, COVID-19 kohta informatsiooni pakkuvate infoallikate usaldamise ning komplementaar- ja alternatiivmeditsiini rakendamise mõju ametlike soovitude järgimisele analüüsinud uurimuses tuvastati, et mida vähem usaldavad inimesed poliitikuid, meditsiinieksperthe, teadlasi ja meediat, seda väiksema tõenäosusega järgivad nad ametnike poolt kehtestatud koroonaviirusega seotud meetmeid ja ravisoovitusi. Seejuures oli valitsuse kehtestatud koroonaviirusega seotud meetmete järgimine positiivselt seotud valmisolekuga vaktsineerida end koroonaviiruse vastu. Samas uuringus tuvastati ka, et mida enam toetatakse komplementaar- ja alternatiivmeditsiini ning usutakse koroonaga seotud vandenõuteooriaid, seda vähem järgitakse ametlikke meetmeid (Soveri jt, 2021). Sarnasele järeldusele on jõutud ka teistes uuringutes, kus on näidatud, et teadus-, valitsus- ja tervishoiutöötajate umbusaldamine vähendab toetust riiklikele poliitikatele, ekspertide juhiste ja teaduslike faktide järgimisele (Apetrei jt, 2022; Council of Canadian Academy, 2023; Gottlieb ja Dyer, 2020; Sheng jt, 2021).

Sellest tulenevalt võidakse hakata tõenduspõhise meditsiini asemel kasutama tõestamata ja potentsiaalselt ohtlikke ravimeetodeid (Council of Canadian Academies, 2023). Koroonainfodeemiaga suurenes inimeste huvi n-ö imeravimite, nagu hüdroksüklorokviini või ivermektiini vastu. Ravimi tõhususe hindamiseks viidi läbi teadusuuringud. Olenemata sellest, et kõik uuringud lükkasid ümber eelmainitud ravimite kasulikkuse (Apetrei jt, 2022; Reis jt, 2022; WHO Solidarity Trial Consortium, 2021), nõudsid patsiendid neid endiselt raviks (Apetrei jt, 2022). Et rahva huvi ravimite vastu ei vähenenud, tegi ivermektiini tootja Merck ametliku avalduse, kus kutsus avalikkust üles lõpetama ravimi kasutamine koroonaviiruse raviks. Antud näide ilmestab, kuidas valeinformatsiooni levik viis otseselt ebatõhusate ravimite nõudluse kasvuni ning sundis riiki kasutama niigi nappe teadusrahasid ebamõistlikele uuringutele (Apetrei jt, 2022). Vähe sellest, et inimesed soovisid kasutada ebatõhusaid ravimeid, keeldusid patsiendid valeinformatsiooni tõttu tarvitamast ka kasulikke ravimeid, nagu ibuprofeeni (Ghaddar jt, 2022) ning tervisemure korral haiglasse pöördumast (Diegoli jt, 2020). Eelnevast lähtudes võib öelda, et valeinformatsioonil on potentsiaal kahjustada inimeste füüsilist tervist. Kuid mitte üksnes füüsilist, vaid ka vaimset tervist. Koroonainfodeemias levinud valeinformatsioon oli tihti emotsionaalne. Et emotsionaalsete kogemuste jagamine suurendab ärevust ja hirmu (COVID-19..., 2020), seostati infodeemiat ka stressi, enesetapumõtete ja unetuse kasvuga (Liu jt, 2020; Pramukti jt, 2020).

Nagu juba eelnevalt mainitud, võib sotsiaalmeedia platvormidel leviv valeinfo kutsuda esile vaktsiinivastaseid hoiakuid, süvendada vaktsiinikõhklust ja vähendada vaktsineerimiskavatsust (Ghaddar jt, 2022; Gisondi jt, 2022; Machado jt, 2021). Kui traditsioonilise lätikeelse meedia tarbijatest vastas 16%, et nad kindlasti ei vaktsineeriks ja 47%, et kindlasti vaktsineeriks, siis sotsiaalvõrgustiku kasutajatest 22%, et kindlasti ei vaktsineeriks ja 28%, et kindlasti vaktsineeriks (Who..., 2021).

Vaktsineerimisotsus pole aga seotud üksnes sotsiaalmeediaga, mõju avaldavad ka poliitilised vaated. Troiano ja Nardi (2021) on leidnud, et nii äärmusvasakpoolsete kui -parempoolsete vaadetega inimesed keelduvad altimalt vaktsineerimisest. Ward jt (2020) ning Latkin jt (2021) on aga tuvastanud vaid parempoolsete vaadetega inimeste väiksema valmisoleku end koroonaviiruse vastu vaktsineerida. Lisaks poliitilistele vaadetele on vaktsineerimisotsus seotud ka vaktsiini enda olemusega. Kui üldsus eeldas koroonavaktsiini steriliseerivat immuunsust, mis hoiaks ära viiruse edasise leviku, siis tegelikkuses kaitsesid vaktsiinid vaid raskete haiguste ja surma eest (Apetrei jt, 2022). See võis suurendada umbusku vaktsiinide tõhususse.

Vaktsineerimisotsus ei puuduta aga üksnes indiviidi ennast, vaid kogu ühiskonda. Ühiskonna ühtekuuluvus on kollektiivset ellujäämist ohustavate haiguspuhangute puhul võtmetähtsusega (Lange ja Monscheuer, 2022). Kui osa elanikkonnast ei järgi haiguse levikut piiravaid rahvatervise ettevaatusabinõusid, on ka teiste inimeste ennetustegevuse tõhusus piiratud (Jaspal ja Nerlich, 2023). See võib viia vaktsiinvälditavate haiguspuhanguteni ning tuua kaasa surmajuhtumite arvu suurenemise, mida oleks võimalik ära hoida (Apetrei jt, 2022; Dascalu jt, 2021a; Dascalu jt, 2021b). Kanadas modelleeriti 12-aastaste ja vanemate inimeste käitumist ajavahemikus 1. märts kuni 30. november 2021. Kui inimesed, kes pidasid COVID-19 pettuseks, oleksid vaktsineerinud esimesel võimalusel, oleks Kanadas olnud 198 000 koroonajuhtu, 13 000 haiglaravi ja 2800 COVID-19 surmajuhtumit vähem. Samuti oleks saanud kokku hoida nende inimeste haiglaravile kulunud summa (konservatiivsel hinnangul 300 miljonit dollarit) (Council of Canadian Academies, 2023).

Astudes sammu kaugemale koroonainfodeemia mõjust inimeste tervisele, tuvastati, et usalduse vähenemine demokraatlike institutsioonide vastu vähendas inimeste osalust poliitikas, kahjustas demokraatiat ning muutis suhtluskeskkonna vaenulikumaks (Council of Canadian Academies, 2023). Kokkupuude valitsusvastaste vandenõuteooriatega võib suurendada inimeste valmisolekut panna toime väiksemaid kuritegusid (Jolley jt, 2019). COVID-19 infodeemia tagajärjel toimusid süütamised, vandalism, häbimärgistamine ja kallaletungid (Council of Canadian Academies, 2023: 20). Näiteks viis 5G-ga seotud vandenõuteooria Ühendkuningriigis Birminghamis ja

Merseyside'is 5G tornide põlema süütamiseni (Ahmed jt, 2020). Eestis illustreeris vandenõuteooriate negatiivset mõju rünnak Irja Lutsari vastu. Nimelt tegi Vene propagandist ja advokaat Andre Vesterinen Lutsarile mõnitava ja solvava telefonikõne, mille salvestise postitas hiljem Lutsari loata internetti, kus see levis edasi vandenõuteoreetikute seas (Who..., 2021).

Lisaks kuritegevuse kasvule võib valeinformatsiooni levik toetada ka autoritaarset maailmavaadet (Duckitt ja Fisher, 2003) ning äärmuslikke seisukohti (Rieger jt, 2017). Kahjustada saab sotsiaalne sidusus (Bober jt, 2020). Ühiskonna lõhenemisesse ja polariseeritusse panustas ka traditsiooniline meedia. COVID-19 skeptiliste häälte analüüs näitas, et koroonaskeptitsism moodustab spektri, mille ühes otsas eitavad inimesed viiruse ja sellest põhjustatud haiguse olemasolu, kuid teised seavad kahtluse alla vaid selle leviku piiramiseks kasutusele võetud täiendavate piirangute mõistlikkuse ja vajalikkuse. Meedia kujutas aga COVID-19 teaduse ja poliitika aspekte kritiseerivaid inimesi üheselt koroonaeitajatena. Keskenduti äärmuslikele eitamise juhtumitele, vastuolulistele ja lahkavamatele tekitavatele tegelastele. Skeptikuid seostati neonatsluse, valge natsionalismi, antivakserite ja nõidadega. Neid halvustati, delegitimiseeriti, demoniseeriti ja kujutatati „meie“ tervisele ohtlikena (Jaspal ja Nerlich, 2023). Meediapoolne häbimärgistamine võis veelgi süvendada rühmade ja vaadete polariseerumist, pannes inimesed end tundma teaduslikest ja poliitilistest debattidest väljajäetuna ja marginaliseerituna (Duan jt, 2020). Lisaks meediapoolsele häbimärgistamisele on varasemad uuringud näidanud ka vandenõuteooriaid mitteuskuvate inimeste valmisolekut katkestada suhtlussidemed vandenõuteooriate järgijatega (Van Prooijen jt, 2023). Sellised sotsiaalselt tõrjutud inimesed (Lantian jt, 2018) võivad kaotada oma enesehinnangu ning pöörduda identiteedi taastamiseks (Breakwell, 2015) koroonaviirust ja selle ennetusmeetmeid täielikult eitavate rühmade poole (Jaspal ja Nerlich, 2023).

1.4 Uurimisküsimused

Koroonapandeemia ajaks moodustatud teadusnõukoja viimase juhi, rakubioloogia professor Toivo Maimetsa sõnul (2023) pole alust arvata, et koroonapandeemia jääks selle sajandi viimaseks viiruspuhanguks. Pigem on suurenemas pandeemiate risk tulenevalt kasvavast linnastumisest ja kliimamuutustest (Williams jt, 2023). Uuringud on näidanud, et koroonainfodeemia tähendused tuginevad suuresti varasemate infodeemiate ajal ringlnud informatsioonile (Apetrei jt, 2022; Boberg jt, 2020; Hwang, 2020; Madisson ja Ventsel, 2023). Sprengholz jt (2023) on leidnud, et varasem pandeemiaaegne käitumine ning tänaseni säilinud arusaamad ja meenutused pandeemiast mõjutavad inimeste nii tänast kui tulevast käitumist mitte ainult pandeemiates vaid laiemalt

erinevates kriisiolukordades, sealhulgas kliimakatastroofide korral. Kuna tänased koroonaga seotud tähendused võivad olla omakorda aluseks järgmiste kriisidega kaasnevatele infodeemiatele, on oluline uurida, kuidas ja millest räägitakse koroonajärgsel perioodil koroonaviirusega seotult. Koroonajärgne periood tähendab antud töös aega alates 5. maist 2023, mil WHO peadirektor Ghebreyesus kuulutas COVID-19 kui globaalse rahvatervise hädaohu lõppenuks tulenevalt viirusega kaasnenud surmade ja haiglaravil viibivate inimeste arvu vähenemisest ning kõrgest koroonavastu vaksineeritute tasemest (Lenharo, 2023).

Uurimuse eesmärk on mõista, kuidas suhtutakse koroonajärgsel perioodil koroonaviirusesse ja -vaksineerimisse, millistele allikatele tuginetakse oma seisukohtade väljendamisel ning millist tüüpi kommunikatiivseid kavatsusi esineb eestikeelses Facebooki vaktsiinikriitilises grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* levitatavates postitustes.

Lähtuvalt töö teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest ja uurimuse eesmärgist püstitan kolm uurimisküsimust:

1) Millist suhtumist väljendatakse koroonaviirusesse ja -vaksineerimisse Facebooki grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud*?

Uuringud on näidanud, et nii tervise- kui muude avalike kriiside korral suureneb inimeste sõltuvus sotsiaalmeediast (Jang ja Beck, 2019; Liu jt, 2016; Tai ja Sun, 2007). Samas on leitud, et sotsiaalmeedia võib võimendada biomeditsiinikriitilisi hoiakuid vaksineerimisse ja muudesse rahvatervise meetmetesse (Puri jt, 2020). Arvestades uurimisprobleemis välja toodud asjaolu, et tänased arusaamad pandeemiast võivad mõjutada inimeste käitumist tulevastes kriisides (Sprengholz jt, 2023), on oluline mõista, millist suhtumist väljendavad Facebooki grupi *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* grupiliikmed koroonaviirusesse ja -vaksineerimisse analüüsitaval perioodil.

2) Millistele allikatele tuginetakse Facebooki grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* oma seisukohtade väljendamisel?

Töö teoreetilistest lähtepunktidest selgus, et erinevad allikad mõjutavad nii inimeste teadmisi kui tervisekäitumist erinevalt (Hwang, 2020). Lisaks on leitud, et sotsiaalmeedias võivad võimendada madala usaldusväärsusega allikad (Gisondi jt, 2022). Sellest lähtudes on oluline mõista, millistele allikatele tuginevad Facebooki grupi *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* liikmed. Kas ja millist rolli mängivad grupis isiklikud kogemused või teadusartiklid, alternatiivmeediaväljaanded või sotsiaalmeediapostitused?

3) Milliseid vastuvõtja poolt tajutud kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid leidub Facebooki grupi *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* postitustes?

Eeltoodud teoreetilistes ja empiirilistes lähtekohtades on leitud, et sotsiaalmeedia ja sealsed tervisekogukonnad võivad täita kasutajate jaoks väga erinevaid funktsioone. Need võivad olla informatsiooni otsimise kohad, aidata toime tulla negatiivsete tunnetega (Lazarus, 1991) ning toetada afektiivset osalust (Uibu, 2021b). Schneider jt (2014) on väitnud, et üks argument võib teisest samasugusest erineda just sõnumi taga peituva kommunikatiivse kavatsuse poolest. See viitab vajadusele astuda samm kaugemale esimese uurimisküsimuse all uuritavatest väljendatavatest seisukohtadest ning mõista, millist funktsiooni võiksid postitused grupis täita. Nord (1997: 49) on kirjutanud, et lähtudes arusaamast, et tekst on kombinatsioon saatja ja vastuvõtja vahelistest kommunikatiivsetest märkidest, on võimalik teksti funktsionaalsust uurida nii saatja kui vastuvõtja perspektiivist. Sellest lähtudes saan ka mina uurijana kirjeldada kvalitatiivses analüüsis tekstis esinevaid põhifunktsioone enda kui sõnumi vastuvõtja perspektiivist. Ehkki selline hindamine on subjektiivne, võimaldab see teatud määral analüüsida, millist rolli võivad kõnealused postitused mängida ka grupiliikmete jaoks.

2. MEETOD JA VALIM

Käesolevas peatükis annan ülevaate uurimismeetodist. Peatüki esimeses osas kirjeldan kasutatavat valimit, selle moodustamise kriteeriume ning andmekogumismeetodit. Teises osas selgitan lähemalt kasutatavat andmeanalüüsimeetodit ja analüüsikategooriate moodustumist. Peatüki lõpus avan ka tööga seonduvaid eetikaaspekte.

2.1 Valim ja andmekogumismeetod

Facebookis leidub mitmeid alternatiivmeditsiini pooldavaid ja süsteemikriitilisi vaateid esindavaid grupe ja lehekülgi. Bakalaureusetöös analüüsitava materjalini jõudmiseks tegin alternatiivse Facebooki konto, loomaks endale teemakohase infovoo ja minimeerimaks uurimistöö läbiviimise eelsetel huvidel põhinevate algoritmide mõju analüüsitava materjali leidmisele. Postitusi otsisin Facebooki otsinguribalt märksõnadega „koroonaviirus“, „koroona“, „COVID“, „COVID-19“, „koroona vaktsineerimine“, „koroonapettus“ ning piiritlesin postituste ajaperioodi 2023. aastaga. Märksõnade valikul tuginesin teooriaosas väljatoodud uuringutele. Esimene postituste otsimine näitas, et koroonavaktsineerimisest räägitakse väga erinevates Facebooki avalikes ruumides. Teema pälvis tähelepanu nii erinevates ühiskonnakriitilistes kui alternatiivmeditsiini pooldavates gruppides ja lehekülgedel. Loetud materjalist ning tutvutud gruppidest torkas aga tugevamalt silma peavoolule vastanduvaid vaateid esitav ning arvuka liikmeskonnaga Facebooki grupp *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud*. Tegemist on hetkel ainsa justnimelt koroonaviirusele ja -vaktsineerimisele keskendunud kriitilisi vaateid esitava avaliku grupiga.

Lisaks grupi ainulaadsusele osutus Facebooki grupp *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* analüüsitavaks ka tulenevalt selle liikmete arvust, aktiivsusest, teemakohasusest ja avatusest. Anni Sahkur (2023) märkis oma magistritöös, et 2023. aasta aprillis kuulus gruppi üle 26 000 liikme. Tänavu aasta 20. aprilli seisuga on grupis 25 260 liiget. Sellest võib järeldada, et olenemata koroonaviiruse akuutse levikuperioodi kaugenemisest, pole grupiliikmete arv märkimisväärselt vähenenud. Pigem täheldasin isegi liikmete arvu tõusu analüüsiperioodi jooksul: kui veebruaris 2024 oli grupis 24 500 liiget, siis tänaseks on see arv suurenenud 800 liikme võrra. Kokku postitati 2023. aastal gruppi 179 korda. Keskmiselt esines 14,9 postitust kuus (aritmeetiline keskmine),

mediaanväärtus oli 12 postitust kuus. Gruppi tutvustavas tekstis tuuakse välja, et tegemist on kohaga, kus saavad COVID-19 vastu vaksineeritud jagada oma vaksineerimiskogemusi. Seejuures rõhutatakse, et oodatud on eelkõige kõrvalmõjusid puudutavad kogemused, kuna „*nendest ju muidu avalikult ei räägita*“ (Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud, i.a). Grupi postitustega on võimalik tutvuda Facebooki kasutajakontot omamata, postitada ja kommenteerida saavad kõik Facebooki kasutajad olenemata gruppi kuulumisest. Seejuures saab teemat algatada ka anonüümse kasutaja alt, mida tehti analüüsitava perioodi jooksul paaril korral. Grupi avalikkus on oluline, kuna sellest tulenevalt pole minul kui uurijal kohustust teavitada uuritavaid toimuvast uuringust ega küsida neilt nõusolekut (af Segerstad jt, 2017). Lisaks nõusoleku küsimise ajamahukusele võiks osutada alternatiivsete vaadetega gruppi kuulujatele keeruliseks selgitada uurimuse eesmärke ja loogikat. See võiks tekitada ebaproportsionaalselt palju arusaamatusi.

Tulenevalt uurimuse eesmärgist analüüsida koroonaviiruse ja -vaksineerimise mõtestamist koroonajärgsel perioodil, said analüüsitava materjali hulka kuuluda postitused, mis olid tehtud kõige varem 5. mail 2023, mil WHO peadirektor kuulutas COVID-19-st tuleneva hädaohu olukorra lõppenuks (Lenharo, 2023). Ehkki esialgu lootsin analüüsida kõiki alates maikuust tehtud postitusi, jõudsin õige kiiresti arusaamale, et jagatava informatsiooni süvitsi mõistmine osutuks sellisel juhul võimatuks tulenevalt materjali mahukusest. Seetõttu võtsin fookusesse 2023. aasta kahel kõige viimasel kuul – novembris ja detsembris – tehtud teemaalgatused ja nende all olnud kommentaarid. Kõige hilisemale materjalile keskendumine andis võimaluse mõista kõige paremini just tänaseni säilinud koroonaviirusega seotud hoiakuid ja tähendusi. Kokku tehti eelmainitud kahel kuul 37 teemaalgatusest – 12 detsembris ja 25 novembris. Neist analüüsisin 20 teemaalgatust: 10 esimest novembrikuu ja 10 viimast detsembrikuu teemaalgatust. Valim koosnes 20 teemaalgatusest ühest küljest tulenevalt analüüsimaterjali mahukusest ning teisalt asjaolust, et sisu hakkas korduma ning materjal küllastuma. Kuna kõigil sel perioodil avaldatud teemaalgatustel oli võrdne võimalus jõuda valimisse olenemata nende sisust või muudest kriteeriumidest, on tegemist tõenäosusliku juhuvalimiga (Rämmer, 2014). Lisaks teemaalgatustele analüüsisin ka nende all olevaid kommentaare. Kokku esitati 20 postituse all 404 kommentaari. Aritmeetiline keskmine kõigi 20 postituse peale oli 20,2, mediaan 3,5, maksimumväärtus 124 ja miinimumväärtus 0 kommentaari. Võttes arvesse nii teemaalgatusi kui kommentaare, koosnes bakalaureusetöö analüüsiv tekstikorpus 424 postitusest. Analüüsitava materjali sekka kuulusid ka postitustes jagatud lingid teistele allikatele. Nende valimisse kaasamine oli oluline, et saada postitustes jagatavatest tähendustest võimalikult hea arusaam: esines kommentaare, mis koosnesid üksnes allikaviitest.

2.2 Andmeanalüüsimetod

Postituste analüüsimiseks kasutasin kombineeritud sisuanalüüsi meetodit. Viisin läbi kvalitatiivse sisuanalüüsi, mida toetasin standardiseeritud kontentanalüüsiga. Kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab uurida tekstiüansse neid numbrilistele koodidele taandamata ning mõista põhjalikumalt teksti kui tervikut (Kalmus jt, 2015). Lagerspetzi (2021: 202) kohaselt on kvalitatiivse sisuanalüüsi kasutamine õigustatud, kui töö eesmärk on käsitleda uuritavat teksti tervikuna, pöörates tähelepanu ka sõnade- ja teemadevahelistele hierarhiatele, seostele ja muistritele, kui soovitakse analüüsida latentset sisu ja kui tekstist otsitav pole analüüsi alguses veel piisavalt selge. Kuna antud töö eesmärgid ühtisid Lagerspetzi tooduga ning et arvulistest tulemustest olulisem oli leida analüüsitava materjali kesksed tähendused, sobis postituste analüüsimiseks kvalitatiivne sisuanalüüs. Kvalitatiivse sisuanalüüsi kõrval viisin paralleelselt läbi ka standardiseeritud kontentanalüüsi. Standardiseeritud kontentanalüüs on uurimismeetod, mis võimaldab objektiivselt, süstemaatiliselt ja kvantitatiivselt kirjeldada kommunikatsiooni nähtavat sisu (Lagerspetz, 2021: 191) ning annab ülevaate tekstiliste nähtuste esinemissagedustest (Kalmus, 2015).

Kvalitatiivse sisuanalüüsi üks puudusi on oht koguda tõendusmaterjali valikuliselt, mille korral võib uurija hakata mitteteadlikult endale meelepäraseid hüpoteese kinnitama (Kalmus jt, 2015). Standardiseeritud kontentanalüüsist tulenevate jäikade kategooriate kasutamine oleks võinud viia aga triviaalsete tulemusteni ning tekstiliste nähtuste liigse lihtsustamiseni (Kalmus, 2015). Uurimismeetodite kombineerimine võimaldas kompenseerida mõlema meetodi puudusi. See lubas ühest küljest pöörata tähelepanu tekstide sisurikkusele ja varjatud tähendustele, ent teisalt mõista, kui suur roll on erinevatel koodidel ja kategooriatel analüüsitavas materjalis (Kalmus, 2015; Kalmus jt, 2015).

Analüüsisin nii manifestset ehk sõnasõnalist kui latentset sisu ehk ridade vahele peidetud tähendusi, autori vihjeid ja võimalikke kavatsusi (Kalmus jt, 2015). Latentse sisu analüüsimisega võib kaasneda oht tõlgendada meelevaldselt postituste sisu. Mina kui uurija ei pruugi lõpuni mõista kasutatavaid nalju, irooniat, keelt, mis võib viia andmete vale tõlgendamiseni (Laherand, 2008: 266). Probleemi ületamiseks liitusin ka teiste alternatiivseid vaateid esindavate valitsus- ja laiemalt süsteemikriitiliste gruppidega, nagu näiteks *Nursipalu kaitseks*, *VABA SÕNA* ja *Valgustunud Kodanikuühiskond – Miljon Õit...*. Sellise infovoo loomine aitas paremini sisse elada grupis toimuvasse ning mõista laiemalt peavoolule vastanduvate inimeste esitatavaid seisukohti.

Postituste kodeerimisel tuginesin nii varasemalt loetud teoreetilisele materjalile ja läbiviidud uuringutele kui konkreetsest Facebooki grupist tulenevatele andmetele. See tähendab, et kasutasin nii induktiivset kui deduktiivset lähenemist. Deduktiivse lähenemise kasutamine on sobilik, kui uuritava nähtuse kohta leidub varasemaid uurimusi, mida edasi arendada (Kalmus jt, 2015). Kuna koroonavaktsineerimist ning laiemalt vaktsiiniskeptsismi ja koroonaviirusega seotud tähendusi on uuritud ka eelnevalt, aitas teoreetilisele materjalile tuginemine hoida kokku minu kui uurija aega (Kalmus jt, 2015).

Uurimistöö eesmärkidele vastava koodipuu koostamiseks kodeerisin postitusi kolm korda. Esmalt viisin kvalitatiivseks sisuanalüüsiks läbi deduktiivse kodeerimise. Selleks lõin allikmaterjali põhjal kategooriad. Esimese uurimisküsimuse, mille eesmärk oli mõista, millist suhtumist väljendavad grupiliikmed koroonaviirusesse ja -vaktsineerimisse, kategooriate moodustamisel tuginesin veebipõhiste vaktsiinivastaste liikumiste kasutatavaid taktikaid kajastanud Kata (2012) uurimistööle, noorte hambaarstide koroonavaktsineerimisega seotud otsuseid käsitlenud uurimusele (Belingheri jt, 2021) ja Ameerika täiskasvanute suhtumist koroonavaktsiini analüüsinud uuringule (Thunström jt, 2021). Lähtusin ka Noorema (2015) Perekooli foorumites toimunud vaktsineerimisteemalisi arutelusid analüüsinud bakalaureusetöös jagatud soovitusel lisada argumentide määratlemisel kodeerimisjuhendisse kategooriad „Nõustumine“ ja „Mittenõustumine“ eelneva seisukohaga, mida täiendasin omalt poolt kategooriaga „Eelneva seisukoha täiendamine“. Teise uurimisküsimuse, mille eesmärk oli mõista, millistele allikatele tuginevad grupiliikmed oma seisukohtade väljendamisel, kategooriate moodustamisel võtsin aluseks Pew Research Centeri 2020. aasta uuringu, kus vaadeldi muuhulgas, millistele allikatele viitavad COVID-19 üle arutlevad inimesed Facebooki avalikes ruumides (Stocking jt, 2020) ning uurimuse, kus analüüsiti, kas ja kuidas mõjutab inimeste usaldus erinevate infoallikate vastu nende otsust järgida valitsuse kehtestatud koroonavastaseid meetmeid (Soveri jt, 2021). Eeltoodud uuringute tulemused löid esmase arusaama, milliste allikate poole võivad kasutajad pöörduda haiguspuhangu kohta teabe saamiseks. Kolmanda uurimisküsimuse, mille eesmärk oli mõista, milliseid vastuvõtja poolt tajutud kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid võib grupis esitatud postitustes täheldada, kategooriate loomisel tuginesin Schneideri jt (2014) internetis esitatavate argumentide kommunikatiivseid kavatsusi avanud artiklile, lisaks Kõuts-Klemmi ja Seppeli (2018) raamatus „Juhatas meedia ja kommunikatsiooni teooriatesse“ väljatoodud massikommunikatsiooni funktsioonidele ning Uibu (2021b) vaktsiinkriitilist gruppi analüüsinud artiklile.

Kuna märkasin juba esimese kahe postituse (kokku 31 analüüsiühikut) kodeerimisel, kuidas mitmed põnevad tekstinäited ei mahutu allikmaterjalist tulenenud kategooriate alla, otsustasin alustada uuesti postituste lugemisega ning seekord läbi viia induktiivse kodeerimise ehk olla avatud ka tekstist tulenevatele koodidele (Kalmus jt, 2015). Induktiivseks kodeerimiseks lõin MS Exceli ja MS Wordi failid. Kui Excelisse lisasin tähenduslikest postitustest tehtud kuvatõmmiseid, siis Wordis hakkasin paralleelselt postituste kodeerimisega looma ka koodipuud ning üles märkima kodeerimisel tehtud tähelepanekuid. Pärast kõigi postituste induktiivset kodeerimist korrigeerisin Wordis jooksvalt moodustatud koodipuud, paigutades koodid erinevatesse alamkategooriatesse ning erinevad alamkategooriad omakorda peakategooriatesse.

Lõppkokkuvõttes koosnes esimese uurimisküsimuse koodipuu üheksast peakategooriast: „Peavoolus esinenud kriitikaga sarnased argumendid“, „Vaktsiinide ebaefektiivsuse tajumine positiivsena“, „Vaktsiinide koostisega seotud argumendid“, „Vandenõuteoreetilised argumendid“ ja „Vaktsineerimisega kaasnevad negatiivsed tagajärjed“. Lisaks veel kategooriad „Argumenti ei esitata“, „Reaktsioon eelnevale seisukohale“, „Ükskord me võidame“, „Muu“ ja „Tuvastamatu“, millest viimase alla liigitusid postitused, mille sisu oli kustutatud või ligipääsupiiranguga ja/või mis jäid lihtsalt arusaamatuks. Võrreldes esimeseks deduktiivseks kodeerimiseks moodustatud kategooriatega, puudusid lõplikust koodipuust vaktsineerimist pooldavad või sellesse neutraalselt suhtuvad kategooriad, kuna neid lihtsalt analüüsitud postitustes ei esinenud. Puhtalt induktiivse kodeerimise tulemusena lisandusid aga kategooriad „Vaktsiinide ebaefektiivsuse tajumine positiivsena“ ja alamkategooria „Vaktsiin tuleb kehast välja saada“.

Teise uurimisküsimuse puhul vastasid deduktiivseks kodeerimiseks kasutatud kategooriad suuresti induktiivse kodeerimise järgselt loodud koodipuule. See tähendab, et induktiivselt lisasin juurde vaid kategooria „Subjektiivne tõlgendus“ ning selle alamkategooriad „Isiklik arvamus“, „Umbmäärane allikas“ ja „Loogika“, mis võimaldasid nüansseeritumalt eristada erinevaid viitamisstiile. Induktiivselt lisandus ka kategooria „Tuvastamatu“, mille alla liigitusid platvormi poolt kustutatud allikad. Lõppkokkuvõttes koosnes teise uurimisküsimuse kodeerimisel moodustunud koodipuu 10 peakategooriast: „Allikale ei viidata“, „Subjektiivne tõlgendus“, „Kogemus“, „Klassikaline meedia“, „Sotsiaalmeedia“, „Teadusuuringud ja -asutused“, „Tervishoiuorganisatsioonid ja isikud“, „Poliitilised institutsioonid ja isikud“, „Muu“ ja „Tuvastamatu“.

Kolmanda uurimisküsimuse puhul koosnes moodustatud koodipuu 11 peakategooriast, millest 4 pärinesid deduktiivsest ning 7 induktiivsest kodeerimisest. Schneideri jt (2014) internetis esitatavate argumentide kommunikatiivseid kavatsusi avanud artiklist jõudsid koodipuu

kategooriad „Soovitus“ ja „Informeeriv“, kategooria „Mobiliseeriv“ vastas aga Kõuts-Klemmi ja Seppeli (2018) raamatus väljatoodud McQuaili (2000) väljapakutud massikommunikatsiooni mobiliseerimise funktsioonile ning kategooria „Toetav“ pärines Uibu (2021b) vaktsiinkriitilist gruppi analüüsinud artiklist.

Kvalitatiivse sisuanalüüsi käigus moodustunud koodipuud kasutasin omakorda standardiseeritud kontentanalüüsiks. Ehkki kodeerimisjuhend (vt Lisa 1) oli tänu kvalitatiivse sisuanalüüsi läbiviimisele juba küllaltki detailitäpne, nägin esimest korda postitusi kvantitatiivselt kodeerides vajadust täpsustada kodeerimisjuhendit. Näiteks tegin reegli, mille kohaselt liigitas kood teise uurimisküsimuse alamkategooria „Isiklik arvamus“ alla vaid juhul, kui postitaja oli kasutanud väljendeid, nagu „mina arvan“, „minu arvates“ või „minu teada“, rõhutades seeläbi just iseenda panust postituse sisusse. Esimese uurimisküsimuse juures olid osaliselt üksteist hõlmavad vaktsiinide koostist puudutanud alamkategooriad „Vaktsiin on ebaloomulik“ ja „Vaktsiin on mürk“. Läbiviidava kodeerimise subjektiivsuse ja suvalisuse vähendamiseks liigitasin teise alamkategooria alla vaid postitused, kus esinesid sõnad „mürk“, „mürgine“, „toksiiline“ või muud mürgiga seotud sünonüümid. Kodeerimisjuhendi kategooriaid ja alamkategooriaid olen avanud ka Lisas 1. Et eeltoodud kodeerimisjuhendi täpsustuseni jõudsin alles standardiseeritud kontentanalüüsi läbiviimisel, erines analüüsiperioodi lõpus kasutatud kodeerimispraktika teatud koodide lõikes suuresti alguses kasutatust. Seetõttu viisin läbi veel ka korduskodeerimise, et tagada andmete korrektsus. Teistkordsel standardiseeritud kontentanalüüsi läbiviimisel veendusin, et kõik koodid oleksid õigete kategooriate all ning ühtmoodi kodeeritud. Kodeerimistulemuste jäädvustamiseks kasutasin programmi MS Excel, kus igale analüüsiüksusele (postitusele) vastas tabelis üks rida ning uurimisküsimusele üks veerg (Lagerspetz, 2021: 193).

2.3 Töö eetilised aspektid

Internetiuuringute läbiviimisel võivad minna vastuollu uurimuse eesmärgid ja selle läbiviimisest tekkiv potentsiaalne kasu ning teisalt inimeste õigus privaatsusele, informeeritusele, konfidentsiaalsusele ja autonoomsusele. Olenemata eesmärgist vastata oma püstitatud uurimisküsimustele, lasub minul kui uurijal kohustus eeltoodud õigusi austada ja kaitsta (Ess, 2002: 5).

AOIR internetiuuringutega seotud eetikadokumendis on kirjutatud, et eetiliste otsuste tegemisel tuleb arvestada, kas uuritava keskkonna osalised on eeldanud toimuva kommunikatsiooni privaatsust (Ess, 2002: 7). Facebooki grupp *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* on avalik grupp,

milles tehtud postituste nägemiseks ei pea omama Facebooki kontot. Sellest lähtudes võiks eeldada, et kommentaatorid on teadlikud nende tehtud postituste avalikkusest ning minul on uurijana väiksem kohustus kaitsta grupiliikmete privaatsust. Samas tasub meeles pidada, et grupiliikmete meediapädevused ei pruugi olla heal tasemel. See tähendab, et inimesed võivad pidada toimuvat vestlust privaatseks ning mitte mõista oma avalike postitustega kaasnevat potentsiaalset kahju. Seetõttu on oluline silmas pidada ka AOIR-i teist soovitusi mõelda, millised tagajärjed võivad kaasneda uurimuse läbiviimisega analüüsitavatele isikutele (Ess, 2002: 7). Facebooki grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* jagatakse eetiliselt võrdlemisi tundlikku sisu. Avameelselt räägitakse nii enda isiklikest kui teiste inimeste tervisega seotud kogemustest. Tervise kõrval lahatakse ka poliitiliselt tundlikke teemasid ning jagatakse oma psühholoogilisi läbielamisi. Vähe sellest, et tegemist on eetiliselt tundliku teemaga, on vaksineerimine ja poliitiliste vaadete esitamine ka ühiskonda polariseeriv teema.

Judit Strömpl (i.a) on kirjutanud, et uurimuse läbiviimisel ei tohiks tekitada kellelegi kahju. Kaitsmaks postitajate õigust konfidentsiaalsusele, anonüümsusele ja privaatsusele, kasutasin varjamismeetmeid (Strömpl, i.a). Töös kasutatavatelt tekstinäidetelt olen eemaldanud kasutajanimed ning postituste tegemise kuupäevad. Lisaks olen tulemuste peatükis kasutatud jooniste allkirjades viidanud vaid teemaalgatuse kuupäeva täpsusega eesmärgiga muuta meemide postitajateni jõudmine keerulisemaks.

Samas on Strömpl (i.a) kirjutanud, et isegi postitaja pärisnime varjamisel võivad isikud olla täistranskriptsiooni korral identifitseeritavad. Ka Markham (2012) on leidnud, et tänapäevase internetiajastul võib olla täpsete tsitaatide kasutamisel võrdlemisi lihtne jõuda algmaterjalini. Üks praktiline meetod andmete originaaltähehinduste säilitamiseks, ent samas postitajate privaatsuse austamiseks on andmete fabritseerimise praktika, mille korral muudetakse analüüsi alusandmeid (Markham, 2012). Sellest lähtudes muutsin ka tulemuste peatükis toodud tekstinäidete sõnastust, milleks kasutasin Sõnaveebi ja EKI sünonüümsõnastikku. Kui EKI-st otsisin kommenteerija kasutatud sõnaga sarnast sünonüümi, siis Sõnaveebist kontrollisin üle, et EKI väljapakutud sünonüüm oleks samasuguse tähendusega, see tähendab sarnase negatiivse või positiivse alatooniga, kui postitaja enda kasutatud sõna. Tänu sellele tagasin, et minupoolse sõnakasutuse muutmise tagajärjel säiliks tekstinäidete algne olemus ning et nad representeeriksid adekvaatselt originaaltsitaate.

3. TULEMUSED

Käesolevas peatükis annan ülevaate kvalitatiivse sisuanalüüsi läbiviimisel leitud uurimistulemustest. Tulemuste peatükk on struktureeritud vastavalt uurimisküsimustele ning kodeerimise käigus leitud tähenduslikumatele kategooriatele. Esimeses alapeatükis annan ülevaate, millist suhtumist väljendasid grupiliikmed koroonaviirusesse ja -vaktsineerimisse, teises alapeatükis avan, millistele allikatele tugineti oma seisukohtade väljendamisel ning kolmandas kirjeldan, milliseid kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid tuvastasin analüüsitud perioodil tehtud postitustes.

Kuna antud töö eesmärk polnud anda ülevaadet erinevate kategooriate täpsest esinemissagedusest gruppis, vaid pigem mõista sügavuti, kuidas ja millest räägitakse koroonajärgsel perioodil, pole ma avanud siin põhjalikumalt standardiseeritud kontentanalüüsiga leitud kvantitatiivseid tulemusi. Viimastega on võimalik tutvuda Lisas 2.

3.1 Millist suhtumist väljendati koroonaviirusesse ja -vaktsineerimisse?

Esimese uurimisküsimuse eesmärk oli mõista, kuidas suhtuvad Facebooki grupi *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* liikmed nii koroonaviirusesse kui -vaktsineerimisse. Valdav osa kommentaaridest väljendas üheselt vastumeelsust nii koroonavaktsiinidesse kui -viirusesse, lisaks ka muudesse vaktsiinidesse ja laiemalt tervishoiusüsteemi. Vaktsiine nähti ohuna nii enda vaimsele kui füüsilisele tervisele, samuti peeti ohtlikuks vaktsineeritute suhtlemist. Vaktsineerimist propageerinud inimesi kahtlustati erinevates vandenõudes ning oodati aega, mil vaktsineerijad võtaks vastutuse inimsusevastaste kuritegude elluviimise eest.

Võrdlemisi paljudel juhtudel polnud ühtki argumenti võimalik tuvastada. Kuigi väideti, et vaktsiinid on ohtlikud ja vaktsineerida ei tohiks, jäeti avamata “miks” peaks vaktsineerimisest hoiduma. Mitmed postitused olid lihtsalt interaktiivsed, see tähendab reaktsioonid – nõustumine, mittenõustumine ja eelkõneleja täiendamine – eelnevatele seisukohtadele. Ehkki ka sellisest interaktsioonist võib aimata suhtumist vaktsiinidesse, piirdusin vaid eksplitsiitsete argumentide analüüsimisega. Nelja postituse puhul jäi argument sootuks tuvastamatuks: jagatav link oli

Facebooki või mõne muu sotsiaalmeediaplatvormi poolt kustutatud/keelatud, sisule juurdepääsuks oli vaja eraldi kontot ja/või sõnumi sisu oli lihtsalt arusaamatu ja kodeerimatu.

Ootuspäraselt ei väljendatud grupis peavoolumeedias levinud vaktsiinide ebaturvalisust ja nende ohutuse tõestamist puudutavaid kriitilisi argumente. Väidet “Ma pole vaktsineerimisvastane, olen turvaliste vaktsiinide poolt” ei kinnitanud ükski postitus. Seejuures polnud kommenteerijate jaoks sageli küsimus üleüldse mitte konkreetsetes koroonavaktsiinis, vaid laiemalt ravimites ning kliinilises meditsiinis. Näiteks leiti ühes kommentaaris, et inimesed pole mõeldud ravimeid kasutama. Sellest võib järeldada, et mistahes vaktsiin on olenemata selle arendamisele panustatud ajast ohtlik ning mittesoovitav. Ehkki väite „Vaktsiinide ohutust ei saa tõestada” alla ei liigitanud ma ühtki tekstinäidet, võivad sellele kaudselt viidata vaktsiinide ohtlikke tervisemõjusid puudutavad argumendid. Küll aga vihjati vaktsiini kiirele arendamisele, mille taga nähti kas vandenõud – vaktsiin oli juba palju varem valmis ning kogu pandeemia planeeritud –, või üldisemalt viidet vaktsiinide eksperimentaalsusele ja ohtlikkusele.

3.1.1. Vaktsiinide ebaefektiivsuse tajumine positiivsena

Kui peavoolumeedias on tajutud koroonavaktsiinide lühemaajalist mõju ja ebaefektiivset viirusevastast kaitset negatiivsena, siis kõrvalmõjude grupis nähti seda hoopis positiivsena. Sellele viitas grupiliikmete väljendatud seisukoht, mille kohaselt loodetakse, et nende lähedased on saanud platseebovaktsiini:

„Loodan, et minu lähedastel vedas ja neile tehti platseebot.”

Grupiliikmete hinnangul sõltub vaktsiinide tõhusus vaktsiinipartiist. Seejuures leiti, et ehk just tänu “hapudele” süstidele ja “nõrgematele lahustele” on pääsenud Eesti mass-suremusest:

„Eestis on mu arvates võrreldes teiste riikidega suremuse protsent ikkagi madalam. Ehk tänu hapudele süstidele, tänu millele paljud elud päästeti. Ning ilmselt toodi Eestisse ka nõrgem lahus ja enam soolvett, sest pisikeses riigis oleks mass-suremine paremini silma paistnud.”

Eelneva kommentaari viimane lause viitas ka uskumusele, justkui juhiks kogu vaktsineerimist mingid nähtamatud tegelased, kes on teadlikud vaktsiinide tervistkahjustavatest mõjudest ning arvestavad riikidele toodavate vaktsiinipartiide valikul, kuivõrd hästi paistaks vaktsineerimisega kaasnev suremus ühiskonnas silma. Leiti, et erinevad vaktsiinipartiid mõjutavad suremust erinevalt. Sellele viitas ka alljärgnev kommentaar:

„Kuna sutsude koostis erineb, mõned on täiesti ohutud ja mõned viivad kas 15 minuti või 5-6 aasta pärast ohvri pilvedemaale. Seegat...Kuidas kellelgi läheb.”

Kui üle-eelmine kommentaar vihjas, et hapuks läinud süstid võivad päästa inimeste elusid, siis viimane postitus näeb vaktsiine üheselt tervistkahjustavana. Seejuures toodi välja, et vaktsineerimisel pole koheldud inimesi sugugi võrdselt. Nimelt leiti, et kuulsused on kas jäetud täielikult vaktsineerimata või on neile manustatud turvalisemaid vaktsiine:

„„Kuulsused” torgiti soolalahusega või ei torgitud neid sootuks.”

Ehkki valdavalt tajuti grupis ebaefektiivseid koroonavaktsiine positiivsena, märkasid siiski ka valitsuse süüdistamist maksumaksja raha kulutamises ebaefektiivsetele vaktsiinidele, mis ei tekita ei immuunsust ega kaitse koroonaviiruse eest. Sellest võib järeldada, et on ka grupiliikmeid, kes suhtusid koroonavaktsiini teisiti, kui vaktsiinid tagaksid absoluutse immuunsuse.

3.1.2 Vaktsiinide koostist puudutavad argumendid

Grupis tajuti vaktsiine millegi ebaloomuliku ja mittelooduslikuna. Leiti, et vaktsiinid sisaldavad grafeenoksiidi ja raskemetalle, millest tuleks võimalikult kiiresti vabaneda. Vabanemiseks soovitati seejuures läbi teha erinevaid puhastuskuure:

„Absoluutselt kõik vaxld koosnevad erisugust kokteili raskemetallidest, mis kogunevad kas ajusse või maksa maksa /.../ Aitab järjepidev raskemetallidest puhastamine, MeditsiiniMeediumi raskemetallide puhastuskuuri smuuti tarbimine.”

Vaktsiine võrreldi kemikaali ja geeniteraapilise ollusega, mis sisaldab ka lisaks eeltoodud komponentidele muud “jama” ja “sodi”. 24 juhul kutsuti vaktsiini kas “mürgiks” või meie kehale “toksiliseks”:

„Praegu arutame ju hoopis sissesüstitud mürgi ja sellega lisanduva täiendava pudipadi üle...”

Tulenevalt vaktsiinide eelmainitud ebaloomulikust koostisest, tajuti grupis vaktsiini millenagi, millest tuleb võimalikult kiiresti vabaneda või veelgi parem, seda endale üldse mitte süstida. Kui analüüsitava materjali põhjal võib väita, et grupis valitses konsensuslik arusaam vaktsiinide ohtlikkusest, siis erimeelt oldi, kas ja kuidas on vaktsiini võimalik oma kehast ja verest väljutada. Eriti tihti seati kahtluse alla veredoonorlusega vaktsiinist vabanemise võimalikkus. Üks grupiliige väljendas ka arvamust, et kui vaktsiin on kord juba kehasse süstitud, pole sellest hiljem võimalik

enam vabaneda, süüdistades seejuures vaktsiinide väljutamismeetodite propageerijaid lihtsalt “jura ajamises”:

„Mis sees, se sees, nukker, kuid aktsepteerida seda. Et välja ajada, se on jura. niisama, tarkurid targutavad. kui ni kerge, peaks kõik puhtad olema.”

Täpsemalt vaktsiini väljutamismeetodite kohta saab lugeda kolmanda uurimisküsimuse tulemuste all.

3.1.3 Vandenõuteoreetilised argumendid

Grupis seati kahtluse alla koroonaviiruse vastamine Kochi postulaatidele ning selle eksisteerimine. Väideti, et viirust pole kunagi olemas olnudki ning et see on vaid ettekääne inimeste vaktsineerimiseks ning genotsiidi läbiviimiseks. Eeltoodu oli täheldatav järgmises kommentaaris:

„Seda nn surmavat viirust ei ole kunagi olnudki süstimine oligi genotsiid sõna otseses mõttes.”

Seejuures kaheldi laiemalt viiruste olemasolus. Nimelt leiti, et haigusi ei põhjusta mitte nakkushaigused, vaid meie keha enda mürgid ja surnud rakud, mille väljutamine külmaperioodidel on keerukam tulenevalt väiksemast higistamisest:

„Nakkushaigusi ei ole olemas, need on meie keha mürgid, surnud rakud, mis suvel väljuvad lihtsa vaevaga, sest higistame 10 korda enam kui külmaperioodidel /.../ Viirusi pole olemas, seega ei levi nad ühelt inimeselt teisele.”

Siiski ei saa pidada viiruse eksistentsis kahtlemist grupis domineerivaks argumendiks: selle olemasolu eitati analüüsitud 424 postitusest eksplitsiitselt vaid seitsmes.

COVID-19, surmajuhtumeid, maske, sulgemisi ja vaktsiini peeti osaks „suurest illusioonist, mis oli relvastatud nii poliitilise tegevuskava loomiseks kui ka varjamiseks.“ Leiti, et koroonavaktsiinist tulenevate surmade arv on olnud riikide lõikes täpselt ette kalkuleeritud. Et mitte äratada rahva tähelepanu koroonavaktsineerimisega kaasnenud suurenenud suremusele, on planeeritud suurematesse riikidesse, nagu USA-sse, suurem suremus ja väiksematesse riikidesse, nagu Eestisse, aga ka Prantsusmaale väiksem suremus:

„Meil 25% kadu, Ameerika Ühendriikides, Inglismaal, Kanadas ja teistest suuremates riikides 70-75% kadu. Prantsusmaal oli ka vähem – 45% kadu kõigest. Loogiline ongi, et nii oli kavandatud. Oleks ikka väga veider, kui käiks näit ühe

aasta jooksul 13 matusel või nagu üks õpetaja USA-s, kellel suri 2 aasta jooksul poeg, mees ja tütar. No märkaks ikka väikeses riigis selliseid asju.”

Eelnev kommentaar viitab ka grupis levinud globalismi hirmule. Kardeti globalistliku diktatuuri teket, mille üheks märgiks peeti WHO uusi lepinguid. 5G-ga seotud vandenõuteooriaid levitati grupis vaid paaril korral.

Vaktsineerimist propageerivat valitsust, erinevaid ametkondi, peavoolumeediat ning meditsiinisüsteemi peeti valelikuks. Neid kahtlustati erinevates salajastes kokkulepetes ja -mängudes. Grupis levis arvamus, et kuna Irja Lutsar töötas varasemalt Pfizeris, on olnud pandeemia ettekavatsetud ja mitte sugugi juhuslik. Tipp-poliitikuid kujutati „omakasupüüdlike karjeristidena“, kes levitavad teadlikult valeinformatsiooni ja manipuleerivad rahvaga tulenevalt soovist saavutada suuremat võimu inimeste üle või teenida rohkem raha. Inimeste haigestumine ja sõltuvus farmaatsiatööstusest on vajalik ravimfirmadesse tehtud investeeringute äratasumiseks:

„Trudeau valitsus soovib, et sa oleksid haige. Nad soovivad, et (sõltuksite) suurest farmaatsiast. Nad tahavad, et te sõltuksite nende mRNA vaktsiinidest ja teistest ravimitest, millesse nad kõik on tugevalt raha paigutanud. Nii nad rikastuvad.“

Levitati informatsiooni, mille kohaselt mürgitatakse inimesi lisaks otsestele vaktsiinisüstidele ka muude ravimite, toidu, õhu ja vee kaudu. Näiteks jagati Youtube'i videot, kus hoiatati rahvast toidu kaudu – näiteks läbi „vaktsineerimisbanaani“ või „mRNA salati“ – toimuva sundvaktsineerimise eest. Tänapäevaks on mainitud video Youtube'ist eemaldatud.

Grupis viidati õige mitmel korral ka juutidele. Ühest küljest võrdlesid grupiliikmed end juutidega, keda 30-40ndatel ühiskonnas taga kiusati. Teisalt levisid jõudsalt antisemiitlikud vandenõuteooriad. Juute süüdistati meie ressurside varastamises, elanikkonna hävitamises abortide, sõdade, alkoholi ja elavhõbeda vaktsiinidega ning uue riigi loomises Ukrainas. Lisaks tembeldati mitmed nii Eesti kui välismaa tipp-poliitikud juutideks. Seda võib näha ka Joonistel 1 ja 2:

Joonis 1. Kuvatõmmis 2. novembril 2023 gruppi tehtud Riigi Tugiteenuste Keskuse väljakuulutatud koroonavaktsineerimise teavituskampaania riigihanke korraldamist kritiseeriva teemaalgatuse all olnud kommentaarist.

Joonis 2. Kuvatõmmis 14. novembril 2023 gruppi tehtud WHO uute lepingute ohtlikkusest rääkiva teemaalgatuse all olevast kommentaarist.

Ehkki summaarselt esines arvukalt vandenõuteoreetilisi argumente, seisis ca poolte jagamiste taga üks ja sama isik. Lisaks võis täheldada, et sellised postitused ei saanud eriti palju meeldimisi, kommentaare ega jagamisi. Seetõttu ei saa ka teha järeldust, et grupis leviksid ulatuslikult vandenõuteooriad.

3.1.4 Vaktsineerimist propageerinud inimesi tuleb karistada

Kui vaktsineerituid nähti lihtsalt rumalate, teistsuguste inimeste või peavoolus levitatavate sõnumite ohvritena, siis vaktsineerimist propageerinud inimesed sooviti oma tegude eest vastutusele võtta. Näiteks nõuti Arkadi Popovi avalikku ülespoomist:

„selle peax...va6aduse väljakul...avalikult...pooma”

Vaktsineerimist nähti massimõrva ja inimsusevastase kuriteona. Toimunud peeti genotsiidiks, mille eest peaksid vaktsineerimist propageerinud inimesed pöörduma Nürnbergi kohtusse ning paluma endale massimõrvale õhutamise eest karistust. Ähvarduste ohvriks ei langenud seejuures mitte ainult üksikisikud, vaid ka terved organisatsioonid. Näiteks peeti WHO-d *“kuritegelikuks mõlakaks”*, kes tuleks elluviidud kuritegude ja bioterrorismi eest *“ära hävitada”*.

3.1.5 Koroonavaktsineerimisega kaasnevad negatiivsed kõrvalmõjud

Koroonavaktsiinidega seostati kõikvõimalikke nii füüsilise kui vaimse tervise probleeme. Leiti, et kuna *„sellel popil süstelahusel“* on 1297 kõrvalmõju, ei saa ilmselgelt tegemist olla ohutu preparaadiga.

Koroonavaktsiin põhjustab grupiliikmete sõnul halvatust, südame-veresoonkonnahaigusi, nägemise ja kuulmise kaotust, anafülaktilist šokki, kätelõtvust ja neuropaatiat. Lisaks nähti vaktsiini tagajärgedena seljaaju kahjustust, ajuturset, HIV-i jt autoimmuunhaigusi, maksaprobleeme ning hormonaaltasakaalu häirumist. Vaktsiini peeti geeniteraapiliseks vahendiks, mis muudab inimeste DNA-d ja geenijärjestusi. Hulk vaktsiini tagajärgi puudutas konkreetsemalt rasedaid ja rasedusaegse vaktsineerimise mõju vastsündinutele. Leiti, et vaktsineerimine võib viia abortide ja surnult sündivate lasteni. Isiklike kogemuste põhjal kirjeldati ka, kuidas vaktsineerimine raskendab koroonaviiruse läbipõdemist.

Mõju kehale tajuti järsuna. Näiteks kirjeldati õige mitmel korral olukorda, kus pärast vaktsineerimist diagnoositi inimesel 4. staadiumi vähk, mille tagajärjel suri vaktsineeritu lähinädalate või -kuude jooksul:

„Suureneb TURBOvähkide arv, mille korral avastatakse vähk ALLES neljandas staadiumis ning isik sureb nädala või paari kuu jooksul pärast haiguse avastamist.”

Viimaste aastate suurenenud suremuse põhjuseks peeti eelkõige koroonavaktsiine mitte viirust ennast. Ehkki koroonavaktsiine tajuti eluiga lühendavana, oldi eriarvamusel, kui palju eluiga

täpselt vaktsiini mõjul lüheneb. Mõned kommenteerijad leidsid, et surm saabub tund aega, mõni aga 10 aastat pärast vaktsineerimist:

„Just nimelt öeldi, et max eluiga 5-6 aastat. Ja KÕIGEST ÜKS ütles, et võib-olla ka 10 aastat. Teie olete hetkel esimene, kes ütleb 1-2 aastat. Kusjuures teil on isegi õigus., kuna mõni ongi mõni tund peale sutsu surnud.“

Vaktsiin põhjustab kommenteerijate sõnul erinevaid vaimse tervise probleeme, nagu bipolaarset häiret, ärevushäiret, mäluprobleeme, paanikahooge, *brain fog*'e. Leiti, et vaktsineeritud on muutunud enesekeskseks, õnnetuks, egoistlikuks. Suurenenud on kadedus, kurjus, isekus ja tuimus. Seejuures märgiti, et justnimelt inimese käitumismustrite muutus on esimene märk organismi lagunemisest, see tähendab vaktsiini kahjulikust ning lõpuks fataalsest mõjust:

„Esmalt saabki organismi muutustest aru inimese käitumise järgi. Avaldub näit autism. Organismis asetleidvaid muutusi kõrvalised isikud kohe ei pane tähele, aga käitumismuutused ilmestavadki, et organismi lagunemine on alanud. Lagunemine muutub laiemaks, mis lõpuks viibki isiku lahkumiseni.“

Eelnevas näites mainitud koroonavaktsineerimise tagajärjel tekkivat autismi seostati ka laiemalt igasuguse vaktsineerimisega. Väideti, et erinevalt muust elanikkonnast ei esine amüütil autismi, kuna nad ei vaktsineeri (Not A Number, 2024).

Koroonavaktsineerimisega selgitati absoluutselt igasugust normist kõrvalekalduvat käitumist. Näiteks jagati lugu, kuidas pärast vaktsineerimist tabas üks pereisa end kahel korral peaaegu lapsel kõri läbi lõikamast. Lasteasutuste töötajad olla aga täheldanud ebanormaalselt käituvate laste osakaalu tõusu. Näiteks oli väidetavalt üks laps peksnud oma pea vastu põrandat veriseks:

„Hetkel saabuvad sõimedesse süstitute lapsed. Lasteasutuste töötajad panevad tähele, et häiretega laste hulk on kasvanud. Näiteks laps peksis pea veriseks vastu põrandat. Vanemad oletasid, et see on okei, et lapsed käituvadki ju nii...See ainult üks näide.“

Vaktsineerimine sulgeb ka inimeste tsakraid ja viib kehvema füüsilise väljanägemiseni. Lisaks väideti, et vaktsineerimine lõhub inimese kontakti oma vaimse poolega:

„Vaktsiiniga katkestatakse põhimõtteliselt hingesidemed inimese vaimsusega, nad ei oska enam ühenduda oma jumaliku küljega, südamekeskus läheb kinni, mitte ei laiene ega avane.“

Vaktsineerimisega kaasneb *shedding* ehk koroonaviiruse ja -vaktsiini ülekandumine vaktsineeritult vaktsineerimata inimesele (COVID..., 2021). Sellest lähtudes ei kahjusta vaktsineerimine mitte ainult vaktsineeritute tervist, vaid ka nendega suhtlevate mittevaktsineeritute tervist. Näiteks rääkis üks juuksur, kuidas pärast äsja vaktsineeritud kliendiga tegelemist tekkis tema kätele lillakas sinikataoline plekk. Lisaks on kogetud, kuidas vaktsineeritute suhtlemise järgselt on suurenenud viha ja ärritus ning halvenenud üleüldine enesetunne.

3.1.6 Vaktsineerimata inimesi koheldakse ebavõrdselt

Grupis esineb tugev meie-tunne, mis ehitatakse tihti üles just vaktsineerimisega kaasnenud diskrimineeriva kohtlemise kogemise ümber:

„Me kõik, vaktsineerimata inimesed, oleme samamoodi olnud sunnitud kannatama alandusi ja ühiskonnast väljatõukamist.“

Avalikkust süüdistati vaktsineerimata inimestele liiga tegemises. Grupiliikmed olla kogenud lisaks eelmises tekstinäites mainitud alandamisele ja ühiskonnast väljatõukamisele ka tagakiusamist, pealekaebamist, töökaotust ning „mõrvariteks“ ja „katkuhaigeteks“ sõimamist. Kui osad grupiliikmed võtsid ebavõrdselt kohtlemist isiklikult, olid endiselt tigidad ning lubasid mees hoida nende peale kaevanuid, siis teised tundsid kaasa vaktsineeritutele. Vaktsineerimata inimeste diskrimineerimist nähti lihtsalt ajupestud massi kas hirmust või rumalusest tingitud läbimõtle mata teona. Seetõttu peeti võimalikuks vaktsineeritutele andestamist ning viisaka suhtluse jätkamist:

„Aga et me oleme heasoovlikud, südamega inimesed, suudame andeks anda ka endast rumalamatele. Ma lahkusin isegi töökohast süstisunni pärast, kuid seegipoolest ei vihka eelmisi süstitud töökaaslasi, kohtudes tervitame ja jutustamegi mõne sõna.“

Grupis täheldasin vaktsineeritute kujutamist kas massilise ajupesu või muude majanduslike meetmetega ähvardamiste ohvritena. Näiteks mainiti, kuidas mõned inimesed on vaktsineerinud end just tulenevalt hirmust vallandamise ees. Vaktsineerituid peeti kergemeelseteks, kellega on lihtne manipuleerida. Sellele viitab ka Joonis 3, kus kujutatakse, kuidas perearst Karmen Joller mõjutab usaldava ajupestava vaktsineerimisotsust:

Joonis 3. Kuvatõmmis 2. novembril 2023 postitatud vaktsiinivastaste heaolu kärpimist kritiseeriva teemaalgatuse all olnud kommentaarist.

Oodati, millal saabub aeg, mil hakatakse rääkima asjadest nii, nagu need grupiliikmete arvates on. Leiti, et ehkki on juba esimesi märke inimeste „valgustumisest“ („*Palju kuulsusi juba avalikult öelnud, et v-I jant on ohtlik pettus. See on areng*“), läheb suurema avalikustamiseni siiski veel tükk aega („*Asjad hakkavad alles siis paremaks muutuma, kui suureneb rahva teadlikkus üle terve planeedi. Aga see võtab veel palju aega.*“).

Olenemata vaktsineerimiskampaania tagajärjel vaktsineerimata inimeste ühiskondliku ja sotsiaalmajandusliku positsiooni halvenemisest, nähti seda ristina, mida oldi valmis kandma oma tööle ja väärtustele kindlaksjäämise nimel.

„aga me ei taandu niikuinii ,kuna me ei alistu ning jaame iseendiks ,ja voidutseme toes ,aus ja vaes. “

Eelnev tekstinäide illustreerib, kuidas grupiliikmed motiveerisid üksteist seisma oma vaadete ja seisukohtade eest ning leidsid, et endale truuks jäämine viib grupiliikmed ka eduka võiduni.

3.2 Millistele allikatele tugineti seisukohtade väljendamisel?

Analüüsitud perioodil täheldasin grupis peamiselt viiele erinevat tüüpi allikale viitamist: kogemustele, traditsioonilisele meediale, sotsiaalmeediale, isiklikele blogidele ning teadus- ja tervishoiuallikatele. Lisaks viidati mõnel korral poliitikutele ning erinevatele veebilehekülgedele.

Suur osa grupis jagatavast sisust tugines isiklikule arvamusele ja enda või teiste kogemustele. Läbi kogemuste kirjeldati, millist diskrimineerivat kohtlemist on grupiliikmed kogenud, kuidas on Facebook piiranud kasutajate väljendusvabadust, milline mõju on vaktsiinidel inimeste nii vaimsele kui füüsilisele tervisele ning milliseid ravimeetodeid tuleks kasutada vaktsiinist

tulenevate terviseprobleemide leevendamiseks. Vaktsineerimiskahjustustest rääkimisel tugineti eelkõige just teiste kogemustele, kuna enamik kommenteerijaid ise end vaktsineerinud polnud. Sellele viitab näiteks kommentaar:

„Sellel lehel pole küll ainsatki vaksikumardajat ning enamus siinsetest on samuti süstimata.“

Alatihti täheldasin umbmäära viitamist, mille korral kasutati justkui mingit teadusartiklit või arsti arvamust, ent tegelikult konkreetset allikaviidet ei avaldatud. Näiteks kirjutati, kuidas ja millest on ingliskeelsetes gruppides räägitud, kuid otseseid viiteid gruppidele ei esitatud. Kui teised grupiliikmed allika vastu huvi tundsid, vastati näiteks nii: *„Mul pole aega otsida, ma ise ju tean.“* Selliste viidete korral on grupiliikmetel võimatu kontrollida jagatava informatsiooni korrektsust. Seisukohtade väljendamisel viidati ka loogikale ja kainele mõistusele. Toodi näiteid, kuidas normaalne inimene oleks pidanud kaitsma oma rahvast vaktsineerimise eest:

„Normaalne inimene, isegi kui ta on enda taipamatusest oma elu ohtu seadnud, hoiab teisi (praegusel juhul oma rahvast) sellest riskist eemal.“

Poliitikutele ja poliitilistele institutsioonidele viidati väga vähe. Eesti poliitikutest nähti autoriteetsetena Anti Poolametsa ja Kert Kingot, välismaistest Euroopa Parlamenti ja AfD-sse kuuluvat Christine Andersoni. Kõigi kolme poliitiku väljaütlemised olid vaktsineerimist üheselt hukkamõistvad. Tähelepanu pälvis ka Benjamin Franklinile omistatud antisemiitlik tsitaat, mis tegelikult info õigsust kontrollides tõseks ei osutunud.

3.2.1 Klassikaline meedia

Grupis viidati nii peavoolu- kui alternatiivmeediale. Peavoolumeedia väljaannetest domineerisid Eesti, alternatiivmeediast aga välismaised väljaanded. Grupis viidatud välismaised alternatiivmeedia väljaanded kirjeldasid end Trumpi poliitika toetajatena, äärmusparempoolsete vaadete esindajatena ning ajakirjandusvabaduse ja inimõiguste eest seisjatena. Täpsemalt grupis levitatud allikatega saab tutvuda siin:

- peavoolumeedia:
 - Eesti - Eesti Arst, Postimees Tervis, Delfi
 - välismaine - Daily Mail
- alternatiivmeedia:
 - Eesti - Vanglaplaneet, Telegramm, Uued Uudised, Objektiiv ja Fonte News

- välismaine - OneAmerica news, Vigilant News, transparenztest.de, The Epoch Times, WorldTribune, The Gateway Pundit, kla.tv, The Expose, LifeSiteNews

Kui alternatiivmeedia puhul jagati grupiliikmetega artiklite linke, siis peavoolumeedia puhul valdavalt vaid kuvatõmmiseid postitaja vaadetega kooskõlas olevatest artikli väljavõtetest. Ehkki grupis esines pea võrdselt viiteid alternatiiv- ja peavoolumeediale, täheldasin viimaste meelevaldset tõlgendamist: võeti lõik või lause avaldatud tekstist ning täiendati seda endapoolse arvamusega, mida originaalartiklis üldse ei esinenud. Näiteks lisati Daily Maili uudisele, mille kohaselt suri jalgpallur pärast jalgpallimatši, tähendus, et surm tekkis koroonavaktsiini tagajärjel. Artiklis endas sellest tegelikult juttu polnud.

3.2.2 Sotsiaalmeedia

Traditsioonilisest sotsiaalmeediast viidati peamiselt; Facebookile, Youtube'ile ja vk.com-ile. Facebooki viidetest domineerisid just grupiliikmete enda isiklikud postitused teistes gruppides ja/või lehekülgedel. Lisaks grupis jagatud ravisoovitustele suunati inimesi abi otsima ka teistesse Facebooki gruppidesse või lehekülgedele, nagu näiteks *Meditšiinameedium Eesti raamatuklubi* grupp, Vitamiin ABC ja Healing beyond pharmaceuticals lehekülgedele. Küll aga oldi eriarvamusel, kas *Meditšiinameedium Eesti Raamatuklubi* grupp on ikka usaldusväärne. Näiteks vihjati, et kuna Meditsiinameediumile nõu andev vaim oli valesti selgitanud hapukapsa olemust, ei tohiks selle antud ravisoovitusi ülemäära tõsiselt võtta:

„sellesse nii väga ei tasuks uskuda. Nt. Meditsiinameediumile nõu andev vaim teatas, hapukapsas olevat tünnis mädanev ja roiskunud kapsas. Ehk siis sellel nn.vaimul ei ole hapendamisest aimugi.”

Enamik grupis jagatud Youtube'i videotest on tänaseks platvormilt eemaldatud. Seetõttu polnud võimalik ka uurida, millist sisu grupiliikmetele täpselt edastati. Küll aga võib teha järelduse, et kuna jagatud videod on platvormil keelustatud, esitasid need tõenäoliselt peavooluvaadetega vastuolus olevaid seisukohti. Sarnaselt klassikalisele meediale tõlgendati ka Youtube'i peavoolulisi videoid meelevaldselt. Näiteks hoiatati grupiliikmeid Kristen Michali vaktsineeritute arvust rääkinud valimisvideoga inimesi sundvaktsineerimise eest (R, 2021), mis tõenäoliselt video algne eesmärk polnud.

Kui eelnevalt kirjeldatud sotsiaalmeediasisu oli valdavalt kas eesti- või ingliskeelne, siis platvormi vk.com postitused venekeelsed. Eriti palju levitati selliste kontode, nagu Iaint Bovered, Ian Shilling, John Doe ja David Lucase, suuresti vandenõuteoreetilist sisu. Aeg-ajalt viidati ka X-i –

kontod Joseph Boaz ja Wide Awake Media, millest viimane tutvustab end leheküljena, mis aitab toime tulla piiratud vabadustega maailmaga – ja Instagrami – konto Snowflake News – postitustele.

Suure osa sotsiaalmeedia viidetest moodustasid aga vabama modereerimispoliitika ja kasutajatele jäetud suurema väljendusvabadusega alternatiivsed sotsiaalmeediaplatvormid. Eriti tihti jagati videosisu levitamisele keskendunud Rumble ja BitChute lehekülgedele postitatud sisu. Pew Research Centeri 2023. aasta uuringu kohaselt torkavad mõlemad platvormid silma selle poolest, et suur hulk sealsetest populaarsetest kasutajakontodest on keelustatud teistel platvormidel. Lisaks levivad mõlemal platvormil aktiivselt vaktsiiniteemalised arutelud ning platvormide kasutajaskonnast on USA andmete kohaselt 66% vabariiklaste toetajad (Tomasik ja Stocking, 2023). Grupis levitatud Rumble'i videod olid valdavalt vandenõuteoreetilised. Näiteks jagati videot, kus hoiatati inimesi hambaarstide eest, kes sisestavad patsientide kehasse anesteetikumide abil mikrokiipe, muutes seeläbi patsiendid haigeks ja manipuleeritavaks.

3.2.3 Isiklikud blogid

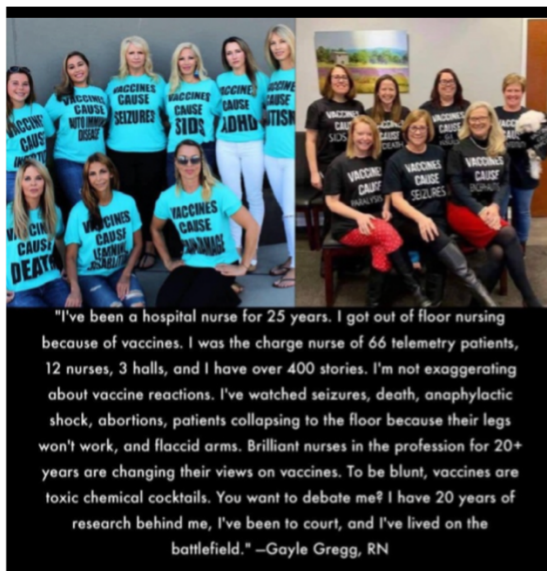
Grupis nähti autoriteetsena nelja välismaist blogi. Esimene neist kuulus doktorikraadiga arstile Ana Maria Mihalceale, kes jagas koroona plandeemiat, vaktsineerimise ja nanotehnoloogia vahelisi seoseid ning vaktsineerimise tagajärjel tekkivate terviseprobleemide leevendamiseks mõeldud ravimeetodeid puudutavat sisu (Humanity..., i.a). Usaldusväärseks peeti ka 20 aastat Big Pharma heaks töötanud isiku blogi, kus levitati mRNA vaktsiini eksperimentaalsusele viitavat informatsiooni (aussie17.com), ja hispaaniakeelset 5G-ga seotud vandenõuteooriaid levitavat blogi lawuintacolumna.net. Enim tähelepanu pälvis blogi Exposing The Darkness (i.a), mis keskendub muuhulgas uuele maailmakorrale, globaalsele pettusele, satanistlikele rituaalidele, keelatud ajaloole, ühiskonna saladustele, mõttekontrollile, koroonaoperatsioonile, uue ajastu agendale, transhumanismile, vaenlastega võitlemisele ning üleüldiselt maailma sündmuste tõlgendamisele läbi *End Times Bible prophecy* prisma.

3.2.4 Teadus ja tervishoid

Grupis viidati nii teadusajakirjadele, -uuringutele kui teadlaste väljaütlemistele. Tsiteeritud teadlased on aga tihti viroloogiast sootuks teistsuguse teaduskraadiga. Näiteks levitati vaktsiinivastaste seisukohtade levitamise poolest tuntud geoloogia professor Viera Scheibneri väljaütlemisi. Selliseid vaktsiinivastaseid seisukohti väljendavaid teadlasi kutsuti “*ausateks*

uurijateks”, viidates asjaolule, et grupiliikmetele ebameeldivaid hoiakuid levitavad teadlased on kas korrumppeerunud, pahatahtlikud või lihtsalt rumalad. Viroloogidest pälvis tähelepanu Thomas Rivers ja tema 1937. aastast pärit tsitaat, kus ta seadis kahtluse alla viirushaiguste vastamise Kochi postulaatidele. Ehkki Riversile omistatud tsitaat vastab tõele, võeti tsitaat selle avaldamise kontekstist välja ning oli seega grupiliikmeid eksitav.

Meditisiinisüsteemi esindajatele viidati sarnaselt teadusega. Positiivselt nähti meedikuid, kes rääkisid avameelselt, kuidas ja milliseid kõrvalmõjusid on nad vaksineeritute seas täheldanud. Näiteks võib Joonisel 4 näha, kuidas pikaajalise töökogemusega õde kutsus vaktsiine “mürgisteks keemilisteks kokteilideks”, kirjeldas vaksineerimisega kaasnenud nähtud kõrvalmõjusid ning mainis muuhulgas, kuidas aastakümneid töötanud õed on muutmas oma suhtumist vaksineerimisse:

Joonis 4. Kuvatõmmis 21. detsembril 2023 grupis avaldatud vaksineerimiskava negatiivsest mõjust laste tervisele rääkinud teemaalgatuse all olnud kommentaarist.

Positiivse tähelepanu osaliseks said ka meditsiinitöötajad, kes kutsusid kaaskolleege vastu astuma toimuva terrorile. Näiteks levitati videot, kus inglise keelt kõnelev arst palus arstidel ja õdedel rääkida ausalt, kuivõrd surmavad mõjud on koroonavaktsiinil. Ehkki videos esinenud mees kandis arstirõivaid, jääb teadmata, kas tegemist oli ikkagi meedikuga või lihtsalt inimesega, kes tõmbas video tegemiseks selga arstiriided. Viidati ka Dr Peter McCullough’ile, kes on üldsuse seas tuntud kui vaksineerimise kohta valeinformatsiooni levitav arst (Doctor’s..., 2023).

Meedikute kõrval mainiti ka erinevaid meditsiiniorganisatsioone. Autoriteetsena tajuti organisatsiooni World Council for Health (i.a), mis on ülemaailmne koroonaviiruse ja -

vaktsineerimise kohta valeinformatsiooni levitav organisatsioon, mille eesmärk on laiendada inimeste arusaama rahvatervisest, seista inimõiguste ja vabaduse eest ning võimestada inimesi otsustama iseseisvalt oma tervise üle. Grupis soovitati erinevatel ajahetkedel nii osaleda kui järelkuulata organisatsiooni Eesti haru (WCH Estonia) korraldatud WHO lepingumuudatuste konverentsi. Viidati ka leheküljele Children Health Defense (CHD), mis on üks suuremaid USA vaktsiinivastaseid mittetulundusühinguid ja vaktsiinivastase liikumise eestvedajaid. Veebipõhise vihakõne ja valeinformatsiooni levitamise peatamisega tegelev Briti organisatsioon Center for Countering Digital Hate nimetas 2021. aastal CHD üheks suurimaks COVID-19 kohta internetis valeinformatsiooni levitajaks (Frenkel, 2022).

3.2.5 Muu

Veebilehekülgedest viidati inimõiguste ja demokraatia eest seisvale saksakeelsele leheküljele nichttochneuns-freiburg.com ning eestikeelsele leheküljele eestivabaks.ee, mille reklaamlause on „Ametlikel allikatel põhinev info, mida peavoolumeedia varjab!” (Eesti Vabaks..., i.a). Autoriteetsete allikadena nähti ka ettevõtteid, mis pakuvad erinevaid vaktsiini kõrvalmõjusid vähendavaid ja keha vaktsiinist puhastavaid ravimeetodeid. Näidetena võib välja tuua erinevate sageduste abil mikroorganisme tapvat masinat pakkuva lehekülje spooky2.com ja baroteraapiale keskendunud lehekülje ajuspaa.ee.

Aeg-ajalt viidati Vikipeedia lehekülgedele ning seal esitatud faktidele, kuid seda taas meelevaldselt. Näiteks viidati gripivaktsiini ajaloost rääkivale Vikipeedia postitusele, kuid mitte eesmärgiga avardada inimeste teadmisi vaktsiinist, vaid rõhutamaks vaktsineerimise ebaefektiivsust: kui gripivaktsiin on olemas juba 1945. aastast, siis miks me ikkagi sellesse haigestume?

Filmidest mainiti Discovery kanali dokumentaalfilme, mis illustreerisid toidu, õhu ja vee mürgitamist läbi plasttorude. Dokumentaalfilmidele viitamist võis täheldada näiteks järgmises lauses:

„Sellestki on VÄGA palju dok filme ja täiesti peavoolumeedias.”

Eelneva lause sõnakasutus ilmestab, kuidas samade argumentide esinemine peavoolumeedias võib siiski ka muuta esitatavad väited grupiliikmete jaoks pisut autoriteetsemaks.

3.3 Millist tüüpi kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid esines postitustes?

Grupis täheldasin üheksat tüüpi kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid. Suurim osa postitustest oli seotud kas viimastest teadusuuringutest, kõrvalnähtudest ja maailmas valitsevatest ohtudest informeerimisega või lihtsalt interakteerumisega: inimesed täiendasid, arutlesid ja kommenteerisid eelnevalt avaldatud kommentaare. Olulisel kohal oli ka kritiseerimine, soovitude jagamine, hirmutamine/hoiatamine, huumor, küsimuste esitamine, üksteise toetamine ja mobiliseerimine.

3.3.1 Küsimused

Suurim osa küsimusi puudutas nõu küsimist, seejuures eriti aktiivselt uuriti ja jagati analüüsitud perioodil informatsiooni vaktsiini väljutamise meetodite kohta. Näiteks kirjeldas üks inimene, kuidas tema elukaaslase tervis on oluliselt halvenenud pärast koroonavaktsineerimist ning tundis huvi, kuidas teda aidata:

„Kuidas käituda, kui soov on keha sellest „mürgist“ puhastada? Mis võtteid rakendada?“

Esitati ka täpsustavaid küsimusi mõne grupiliikme jagatud ravisoovituse kohta. Näiteks tunti huvi pärast ühe grupiliikme soovitusi teha läbi tugev C-vitamiini kuur, kui tugev on ikkagi tugev kuur. Samuti uuriti inimeste kogemuste kohta erinevate ravimeetodite ja toodetega:

„Kas sa tellisid otse sellelt leheküljelt? Kas sa ka tarvitad? On sobilik profülaktika mõttes ehk kõigile kasutamiseks? Mis arvad? Ja ühtlasi on need samuti vitamiinid?“

Viimane kommentaar ilmestab, kuidas ehkki grupiliikmed ütlevad, et nad ei jaga fakte vaid lihtsalt arutavad teemade üle, võib grupis jagatav informatsioon mängida siiski olulist rolli raviotsuste tegemisel. Grupp on kui otsingumootor, mille vahendusel kogutakse informatsiooni end huvitavate teemade kohta. Sellele viitab ka järgmine Biontech'i vaktsiini puudutavate allikate vastu huvi tundnud teemaalgatus, mis sai üle 80 kommentaari:

„Biontech'i versiooni kohta on keegi teabe otsa komistanud? Ükskõik mis artiklid või muu säärane.“

Täpsustavaid küsimusi esitati ka avaldatud seisukohtade kohta. Kui üks grupiliige väitis, et vaktsiinist tingitud surm sõltub vaktsiinipartiist, tundis teine huvi, kuidas teada, millised süstid on ikkagi ohtlikud. Samuti kui kirjeldati vaktsineerimisega kaasnevaid isiksusemuutusi, tundis üks grupiliige huvi, kuidas ja miks esinevad samasugused sümptomid ka mittesüstitutel. Põhjenduseks

toodi eelnevalt kirjeldatud *shedding* ehk koroonaviiruse ja -vaktsiini ülekandumine vaktsineeritult vaktsineerimata inimesele (COVID..., 2021).

3.3.2 Soovitused

Grupis jagatavad soovitused võib jagada kõige laiemalt kaheks: ravi ja tervist puudutavad soovitused ja informatsiooniga tutvumise soovitused.

Suurem osa ravisoovitustest oli seotud vaktsiini väljutamise meetoditega. Vaktsiinist vabanemiseks nähti erinevaid võimalusi: veredoonorlust, kaaniravi, aminohapete, C-vitamiini ja mineraalide, nagu magneesiumi, tsingi, joodi, räni ja seleeni tarbimist. Looduslikest meetoditest soovitati juua koi- ja soolikarohu ning erinevate väekate taimede, nagu kibuvitsa-, männiokka- ja angervaksa teed ning süüa sibulat, küüslauku, mett ja ingverit. Lisaks soovitati kehast raskemetallide väljutamiseks teha detokskuure ning puhastada tšakraid erinevate elektromagnetlaineid tootvate masinate abil. Täheldasin ka kohati absurdse naljana kõlavaid soovitusi. Nimelt leiti, et vaktsiini väljutamist võiks toetada intensiivne palvetamine:

„Keskenduge peamiselt ennastsalgavale pidevale palvetamisele...ning otse (ususektid ei ole vajalikud). Unustage skepsis (kui olete olnud enne selles suhtes tõrjuv).“

Tõenduspõhise meditsiini poole soovitati pöörduda vaid verest raskemetallide osakaalu mõõtmiseks. Siiski esines ka kommentaare, kus soovitati hoiduda absoluutselt igal kujul tavameditsiinist, sealhulgas vereloovutamisest:

„Ma ei kavatse kedagi ümber rääkida. Lihtsalt ma päriselt soovitan hoiduda vere andmisest ning üldse meditsiinist. Eks väga erilisel juhul vaid“

Ehkki paaril korral soovitati kasutada ka MMS-i, DMSO-d ning ivermektiini, domineerisid grupis siiski looduslikud ravisoovitused. Täheldasin, et võrreldes teiste ravimeetoditega said elektriga seotud ravimeetodid oluliselt vähem meeldimisi, jagamisi ja kommentaare. Kuigi grupis hinnati kõrgelt looduslikke ravimeetodeid, mõtestati looduslikku erinevalt. Näiteks puhkes vaidlus aminohapete ja mineraalide keemilisuse üle. Kui üks kommenteerija pidas neid tõhusaks toksiinide väljutamise lahenduseks, siis teine leidis, et tegemist on „sodiga“, mida ei peaks ekstra juurde tarbima:

„Mineraalid ja aminohapped ning keemilised elemendid nagu näiteks magneesium ehk Mg polegi keemia valdkond? Mis ajast :D Aga jah, arvan, et ka seda sodi ei ole

vaja oma organismi toppida, vitamiinid tulevad mitmekülgsel toitujal toidust, kõik ülejäänud jutt on tootjate lobi ning müügikõne..”

Eelnevas kommentaaris rõhutati, et mineraalide ja aminohapete soovitamine teenib vaid nende tootjate kasumi teenimise huve. Ka mina täheldasin ravisoovituste seas rohkem või vähem varjatud reklaami. Näiteks kirjutas üks kommenteerija, et ka tema käest on võimalik osta soovitud toidulisandeid:

„enzymedica.ee lehelt saab ja samuti minu käest.”

Seega jääb tegelikult teadmata, kas ravisoovitusi jaganud inimesed uskusid päriselt kõnealustesse meetoditesse või soovisid lihtsalt suurendada läbi toodete ja teenuste reklaamimise oma sissetulekut.

Teine grupp soovitusi puudutas erinevaid sotsiaalmeediapostitusi ja -lehekülgi, ajakirjandusartikleid, isiklike blogisid, loenguid ja raamatuid. Näiteks soovitati lugeda Dr Karina Reissi ja Dr Sucharit Bhakdi vastuolulist bestsellerit „Mask maha“ ning tutvuda vandenõuteoreetiku ja ufoloogi Jüri Lina loengutega. Kiituse osaliseks sai ka koroonakriisiga kaasnenud inimõiguste rikkumiste teemaline Telegrami konverents, mille järelkuulamisel soovitati erilist tähelepanu pöörata Robert Sarve koroonakriisiaegset jurisdiktsiooni puudutavale seisukohavõtule.

Informatsiooni soovitamisel anti tihti lühiülevaade edastatavast sisust, sealhulgas kui kaua infoga tutvumine aega võtab, mille poolest erineb see peavoolus esitatavast infost ning miks tuleks end kõnealuse infoga ikkagi kurssi viia:

„Soovitan selle saate vaatamiseks jätta 30 minutit oma ajast. Vestlused puudutavad erinevaid tähtsaid aspekte, sealhulgas puudulikku heakskiitmisprotsessi detailset uurimist ning DNA-saastumise murettekitavat avalikustamist /... / Selles sisus pole sensatsiooni ega tõe moonutamist.”

Ravi- ja informatsioonisoovituste kõrval jagati grupiliikmetega ka, kuidas tuleks suhtuda inimestesse ja maailma. Lisaks, kuidas tulla toime koroonavaktsiini pooldajatega – neist tuleks eemaldada ning neid lihtsalt mitte tähele panna -, ning vaksineerimata inimesi diskrimineerivalt kohtlevate isikutega:

„Peab end treenima aru saama, et meie ümber on erineva arengutasemega isikuid. Tuleb ENNAST treenima. Aga peab end nii palju treenida, et ei võetaks sihukesi

olukordi südamesse vaid võtaksime hoopis huumoriga. Nii et suhtugem neisse solvajaisse arusaamise ja naljaga!”

Olenemata soovituselt suhtuda solvajatesse huumori ja mõistmisega, võib eelnevast kommentaarist täheldada ka üleolevat suhtumist. Nimelt vihjati, et grupiliikmete solvajad on lihtsalt madalama arengutasemega.

3.3.3 Hirmutus

Märkimisväärne osa postitustest puudutas inimeste hirmutamist. Näiteks hoiatati grupiliikmeid hambaarsti külastamise eest tulenevalt seal raviks kasutatavate anesteetikumide kahjulikust mõjust vaktsineerimata inimeste tervisele. Vältida tuleks ka teisi meditsiinasutusi, kuna läbi vaktsineeritute vere kasutamise uutes ravimipreparaatides manustatakse vaktsineerimata inimestele salaja „mürki“. Ravimite tarvitamise kõrval tuleks hoiduda deodorantide ja päikesekreemide kasutamisest, kuna sinna on lisatud kasumi teenimise nimel vähki tekitavaid aineid. Grupiliikmeid hoiatati ka toidu kaudu toimuva sundvaktsineerimise eest. Nimelt toimub väidetavalt teadlik ja regulaarne toidu, vee ja õhu mürgitamine, mille tulemusel suurenevad kroonilised haigused. Kuna tänaseks pole veel kõik koroonavaktsineerimisega kaasnevad kõrvalnähud avaldunud, võrreldi koroonavaktsiini tiksuva pommiga, mis võib igal hetkel tuua kaasa letaalseid mõjusid inimeste tervisele:

„Vaktsineerimine on justkui ajapommi matmine oma organismi. Te ei tea, millal pomm teie kehas kustub, nii et elate pidevas hirmus.“

Siiski, et kommenteerijad on väljendanud, et enamik grupiliikmetest pole ei vaktsineeritud ega selle pooldajad, jääb segaseks, mis oli eeltoodud vaktsineerimise eest hoiatava sõnumi eesmärk ja kellele see suunatud oli.

WHO plaanide ja uute lepingute taga nähti uute pandeemiade kavandamist. Sama teemaalgatuse all hirmutati inimesi, et koostamisel on seadus, mis võimaldab sarnaselt GULAG-ile rakendada vange tööle. Spekuleeriti ka väidetava võimaluse ja kavatsuse üle lasta vaktsineerimata inimesed lihtsalt maha. Grupiliikmeid hoiatati nii Eesti kui välisriikide valitsuste tegevuse eest. Näiteks süüdistati Kanada valitsusjuhti Trudeau'd soovis halvendada inimeste tervist, et teenida ise koos farmaatsiaga haigete pealt kasumit, Eesti Vabariigi valitsust aga inimeste vabaduste, sealhulgas otsustusõiguse piiramises:

„inimeste isiklik otsustamisõigus üritatakse seadusandlike aktidega ära nullida.“

Meditisiinisüsteemi, ravimitööstuse ja valitsusega seotud hoiatuste kõrval soovitati grupiliikmetel hoida oma lapsi eemal ekraanidest, vältimaks nende langemist peavoolu narratiivide ohvriks. End ebameeldivalt väljendanud grupiliikmeid ähvardati aga grupist väljaviskamisega. Samuti manitseti järgima täpselt vaktsiiniväljutamiseks mõeldud ravijuhiseid, millest kõrvale kaldumise korral „jääb kõik sodi kehasse ringlema“. Esines ka raskesti lahti kodeeritavaid postitusi, nagu hoiatus AC eest:

„Eve, mind hoiatati AC eest unes“

Kõige levinum tähendus AC lühendi taga on õhukonditsioneer. Kas selle all ka päriselt seda mõeldi, jääb teadmata. Üks põnevamaid hoiatusi oli ka soovitus vältida vaktsineeritutele koos ajaveetmist tulenevalt selle negatiivsest mõjust vaktsineerimata inimeste tervisele. Eriti ohtlikuna nähti seejuures vaktsineerituga voodi jagamist, mida peeti „200% KEELATUKS“.

3.3.4 Toetus

Ehkki käesoleva töö teooriapeatükis kirjutasin, et veebipõhised tervisekogukonnad baseeruvad afektiivsel osalusel (Uibu, 2021b) ning neist otsitakse suuresti tuge argiprobleemidega toimetulekuks (Lazarus, 1991), avaldati analüüsitud postitustes eksplitsiitselt toetust väga vähe. Grupis jagatav toetus avaldus pigem läbi ravisoovituste jagamise, inimeste motiveerimise ning teiste grupiliikmete eest seismise. Näiteks tõttasid grupiliikmed pärast ühe kommenteerija väga räiget kriitikat teemaalgataja aadressil viimast kohe kaitsma ja toetama. Seejuures saatis toetust tihti ka kriitika negatiivse kommentaari jätnu suunal, heites talle ette ärapanemist ja solvamist, hoolimatust ja mõistmatust:

„Oi kui nukker on lugeda, neid kommentaare. Teine palub armsasti nõu ja kohe hakkab ära panemine ning solvamine..“

Kuhu on kadunud hoolivus ning mõistmine teadmata tagamaad. Olgem hoitud ja kaitstud”

Eksplitsiitselt sooviti inimestele edu, jaksu, jõudu, hoolivust, armastust ja head tervist. Nii toetati näiteks vaktsiini kõrvalmõjudega võitlevaid inimesi, kes üritasid ühtaegu väljutada oma organismist ka vaktsiini.

3.3.5 Mobiliseerimine

Mobiliseerimise alla liigitasin sõnumid, mis olid tugevamad ja käskivamad lihtsalt soovitudest. Inimesi kutsuti üles “ärkama” ja “valgustuma” ehk nägema maailma grupiliikmetega sarnasel viisil. Näiteks kästi üles ärgata vaktsineerimise headuse unenäost. Arstidel ja vaktsineeritutel paluti lõpetada iseenda ja/või patsientide negatiivsete vaktsineerimiskogemuste varjamine ning jagada ausalt ilmnunud kõrvalmõjusid.

Osa mobiliseerivatest sõnumitest puudutas inimeste vastutusele võtmist. Grupiliikmeid ergutati grupi administraatorile teatama ebameeldivatest ja -viisakatest kommenteerijatest. Lisaks kutsuti üles andma vaktsineerimata inimeste peale kaevanuid ning vaktsineerimist korraldanud ja läbiviinud inimesi. Vastutusele sooviti võtta kõik inimeste ees süüd kandvad surmasüsti tegijad:

*„Arstid!? Kuid miks ei märgatud SÜSTIJAT ! nemad teadsid et teevad surmasüsti .
Otsige samuti neid. Nendel on inimeste ees suur süü ning vastutus”*

Vaktsineeritute ja vaktsineerijate kõrval nähti vaenlastena, kes tuleks maailmast ära kaotada, ka juute. Sellele viitas näiteks grupis jagatud Benjamin Franklinile vääralt omistatud tsitaat, milles vihjati, et kui juudid jäetakse eemaldamata, peavad hakkama “meie järeltulijad” juute ülal pidama:

*„Kui teie ei elimineeri juute, siis tekib lähima kaheksa aasta jooksul olukord, et
meie järeltulijad teevad põldudel tööd selleks, et juute ülal pidada, sest viimased
istuvad rõõmsalt kontorites ning büroodes.”*

Ähvarduste ja soovitude piiril balansseerivate sõnumite kõrval kutsuti inimesi rahaliselt ja tööga toetama organisatsiooni WCH Estoniat ning sinna kuuluvaid ühinenud meedikuid ja teadlasi, kes on ühed vähestest, kes julgevad midagi teha. Eelmise lause viimane osa viitab grupiliikmete poolt tajutud ühiskonnas valitsevale hirmuõhkkonnale. Analüüsitava perioodil kutsuti inimesi osalema ka World Council For Health Estonia pressikonverentsil, kus lahati WHO lepingutest tulenevaid ohte Eesti riigile ja ühiskonnale.

Pöörduti ka konkreetsete isikute poole, kellega käis parajasti mõni põnev arutelu, kes soovis saada täpsemat informatsiooni ravimeetodi kohta või osta konkreetset toodet/teenust mõne teise kommenteerija käest. Sellistes olukordades anti konkreetne käitumisjuhised vahetada suhtluskeskkonda ning kirjutada vestluspartnerile Messengeris.

3.3.6 Kriitika

Üks levinuimaid postituste tüüpe analüüsitud perioodil oli kriitika. Peamiselt kritiseeriti viit sihtrühma: poliitilisi ja meditsiinilisi institutsioone, meediat, vaktsineerituid ja farmaatsiatööstust. Kriitikat said ka erinevad globaalselt mõjukad isikud ning teised ebameeldivaid seisukohti avaldanud grupiliikmed. Kritiseerimisel ei piirdutud seejuures üksnes vaktsineerimisega, laiemalt puudutati ka nii Eestis kui mujal maailmas toimuvat ühiskondlik-poliitilist olukorda.

Poliitikute kritiseerimisel täheldasin meemide ja peavoolumeedia artiklitest tehtud kuvatõmmiste suurt osakaalu. Kritiseeriti nii Eesti kui välismaa poliitikuid. Eesti poliitikutest osutusid vihatuimateks Reformierakonna poliitikud Kaja Kallas, Andrus Ansip, Luisa Rõivas ja Kristen Michal. Näiteks tuletati meelde Ansipi koroonakriisiaegset väljaütlemist vaktsineeritute ja vaktsineerimata inimeste läbisegi pidamisest, mille juurde lisati kommentaar „*Kes me neile oleme, lambakari aedikus, keda tuleb veel omakorda selekteerida?*“. Enim kriitikat sai Kaja Kallas, keda nähti vastutavana enamiku Eesti riigis esinevate probleemide eest. Kallast ja tema meeskonda kirjeldati ühes postituses „*psühholoopaatidena*“, kes saavad naudingut teiste kannatuste läbielamisest:

„Ja seda, et Kaja oma meeskonnaga on psühholoopaadid, kes naudivad teiste kannatusi, me ju teame.“

Rahvusvahelistest poliitikutest kritiseeriti jõudsalt Euroopa Komisjoni presidenti Ursula von der Leyenit, kelle vaktsineerimist toetavate seisukohtade põhjuseks peeti tema kasumiahnust. Leyeni eestvedamisel Euroopa Liidule ostetud vaktsiinide ja ühes Pfizerile kuuluvas biotehnoloogiaettevõttes Leyeni abikaasale kuuluva osaluse vahelist seost ilmestab Joonis 5, mille juurde lisatud kommentaaris kutsuti von der Leyenit sarnaselt Kallasega „*korrumpeerunud, massimõrva psühhopaadiks*“:

Joonis 5. Kuvatõmmis 2. novembril 2023 postitatud vaktsiinivastaste heaolu kärpimist kritiseeriva teemaalgatuse all olnud kommentaarist.

Konkreetsete poliitikute kõrval sai kriitikat ka üldiselt kogu Eesti Vabariigi valitsus. Valitsust süüdistati väheses empaatias, kurjuses, omakasupüüdlikus karjeristlikkuses ning üleüldises julmuses. Viidet valitsuse pressikonverentsi mõttetusele võib näha Joonisel 6:

Joonis 6. Kuvatõmmis 2. novembril 2023 gruppi tehtud Riigi Tugiteenuste Keskuse väljakuulutatud koroonavaktsineerimise teavituskampaania riigihanke korraldamist kritiseeriva teemaalgatuse all olevast kommentaarist.

Lisaks tehti etteheiteid ametkondadele, mis polnud valmis toetama ei rahaliselt ega oma esindajate osalusega MTÜ WCH Estonia korraldatavat konverentsi, demonstreerides seeläbi oma vastumeelsust arutleda grupiliikmetele olulistel ühiskondlikel teemadel.

Meditsiinisüsteemi esindajatest kritiseeriti enim arste, keda peeti rumalateks ning rahahimulisteks. Leiti, et nad tegelevad enesepettusega, kui väidavad, et ühelgi nende patsiendil pole kaasnenum vaktsineerimisega tõsiseid kõrvalnähtusid, sealhulgas surma. Arste süüdistati inimestega manipuleerimises. Toodi näide, kuidas meedikud on saanud inimesed vaktsineerima, ähvardades nad vastasel korral ilma jätta olulistest operatsioonidest. Arste süüdistati inimeste mürgitamises ja tapmises ning süstlaid võrreldi püssikuulidega (vt Joonis 7):

Joonis 7. Kuvatõmmis 9. novembril 2024 tehtud Kert Kingo postitust edasi jaganud teemaalgatuse all olnud kommentaarist.

Aeg-ajalt arenes kriitika ka tapmisähvardusteks. Teise ilma sooviti saata arstid Arkadi Popov ja Karmen Joller, kellest viimane tundus olevat grupis eriti vihatud. Teda mitte lihtsalt ei kritiseeritud,

Arstide usaldusväärsuse kahtluse alla seadmiseks kasutati ka viiteid ajaloolistele sündmustele. Näiteks illustreerimaks arstide suutmatust teha õigeid otsuseid ja meditsiini ohtlikkust, viidati 1950ndate talidomiidi katastroofile, mille tagajärjel sündisid väärarengutega lapsed. Lisaks põhimõttelisele vaktsiinivastasusele peeti rahvarohketes kohtades vaktsineerimist ka ebahügieeniliseks.

Meediat tajuti tipp-poliitikute ja -juhtide ajupesutööriistana. Ajakirjandust süüdistati valetamises, puudulikus info edastamises ja tegevusetuses. Leiti, et ajakirjandus on vaikinud maha tegeliku surmade arvu tõusu ning vabandanud seda ebausutavate põhjuste, nagu „*kukkumiste ja mingi pikaajase covidiga*“. Viimases kommentaaris seati kaudselt kahtluse alla ka koroonaviiruse olemasolu. Kriitikat meedia suunal ilmestab ka Joonis 8, kus kujutatakse ajupesus süüdistatavaid ajakirjanikke:

57

Etteheiteid tehti ka konkreetsetele telesaadetele. Nimelt ei meeldinud grupiliikmetele, et Reet Linna pole suutnud tänaseni lõpetada „Prillitoosis“ vaktsineerimisest rääkimist. Selle ühe põhjusena nähti taas rahaahnust:

„ja see ütlus, et pole asja mida Linna (mõeldud Ivo), raha eest ei tee, käib ka Reeda kohta!“

Eesti meedia kõrval jäi kommenteerijatele hambusse ka Reutersi faktikontrollija, kellele heideti ette tema töö mõttetust: kuna tema ise loob tõe, polegi seda vaja kontrollida:

„Tal ju pole vaja midagi kontrollida tema teabki tõe ja „tõe““.

Meediakriitika kõrval jagati ka konkreetseid soovitusi, kuidas meedia võiks ja peaks oma tööd tegema. Näiteks peaks meedia alandliku fakti konstateerimise asemel tegema rohkem lärmi maksumaksja raha ebaefektiivsetele ja lõpuks prügikasti jõudvatele vaktsiinistidele kulutamise suhtes.

Peale klassikalise meedia kritiseeriti ka Facebooki modereerimispoliitikat, mis takistab inimestel jagamast neile olulisi infokilde ning sunnib kasutajaid rakendama erinevaid linkide varjatult edastamiseks mõeldud taktikaid – punktide asendamine komadega ja linki „ö“-tähtede lisamine. Facebooki kritiseerimise kõrval viidati erinevatele alternatiivsetele sotsiaalmeediaplatvormidele, nagu Rumble või vk.com, mis võimaldavad kasutajatel ligipääsu informatsioonile, mille leviku Facebook on blokeerinud.

Võrdlemisi suur hulk postitusi kritiseeris ka otseselt vaktsineerituid. Väljendati selgelt negatiivset hoiakut vaktsineeritutesse. Kuna vaktsineeritud kaotasid kommenteerijate hinnangul kriisiolukorras inimlikkuse ja mõtlemisvõime ning olid valmis pöörduma võimude sobivalt oma liigikaaslaste vastu, võrreldi neid ka küüditajatega:

„küüditajad oligi näitena öeldud-ehk siis need inimesed, kes ka edaspidi võivad vastavas olukorras kaotada inimlikkuse ja lähtuda võimudele sobivast käitumisest või siis hirmupõhiselt.“

Vaktsineerituid nähti „ajupestava massina, kes teeb seda, mida tuntud inimesed ees ütlevad.“ Seetõttu oldi äärmiselt kriitilised ka vaktsineerimiskampaanias osalenud kuulsuste suhtes. Näiteks kuna Evelin Võigemast oli ühel vaktsineerimist propageerival reklaamil, keelduti edaspidi külastamast tema teatrietendusi ning leiti, et „Võigemast situb ka ennast täis nagu Linna’dki“. Viimane on vihje asjaolule, et nii Reet kui Ivo Linna olid samuti vaktsineerimiskampaania

nägudeks. Vaktsineeritud süüdistati ka mittehooliva valitsuse võimul olemises. Selle probleemi lahendamiseks peeti vajalikuks eraldada vaktsineeritud n-ö normaalsetest inimestest:

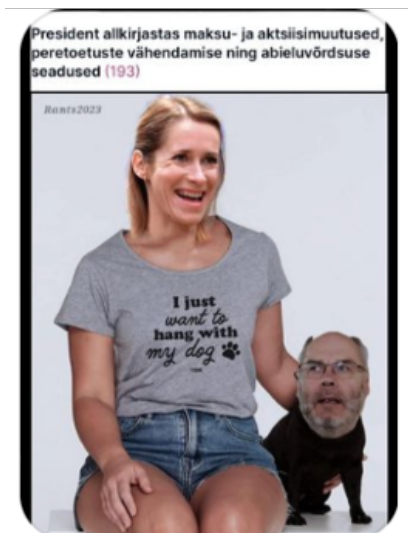
„Need inimesed peaksid konkreetselt trellide taga istuma ja ühiskonnast eraldatud olema ammu, siis poleks ka selline mõttetu valitsus pukis!!“

Teinekord oli aga keeruline mõista, kelle pihta oli kriitika ikkagi täpselt suunatud. Näiteks räägiti aeg-ajalt „pähkliaju”dest, „teadjatest”, „inimeste pidajatest ja nende ustavatest teenritest”. Ehkki võib eeldada, et viidati riigis võimupositsioonil olevatele või vaktsineerimist pooldanud isikutele, võib tegemist olla minu meelevaldse järeldusega.

3.3.7 Huumor

Grupis leviva huumori võib jagada üldistatult kolmeks: ühiskonnakriitiliseks, grupiliikmete omavahelise interaktsiooniga seotuks ning grupi üle naljategemiseks.

Grupis leviv huumor ja kriitika sulandusid paljuski üheks. Keeruline oli tõmmata piiri, mis hetkel oli tegemist naljaga ning millal juba kriitikaga. Näiteks levitati grupis meemi, kus vihjati justkui oleks president Alar Karis peaminister Kaja Kallase kutsu. Ehkki ühest küljest võib pilti tõlgendada naljana, kritiseeriti siin varjatult ka president Karise iseseisvat mõtlemisvõimet ning Kallase käepikenduseks olemist. Eelkirjeldatud meemiga saab tutvuda Joonisel 9:

Joonis 9. Kuvatõmmis 14. novembril 2023 gruppi tehtud WHO uute lepingute ohtlikkusest rääkiva teemaalgatuse all olevast kommentaarist.

Huumori ja kriitika kokkusulamist võib täheldada ka kahel alloleval meemil. Kui Joonisel 10 vihjati vaktsiini ebaefektiivsusele, siis Joonisel 11 vaktsineeritute lihtsameelsusele ja

valmisolekule teha kõike, mida FDA (Ameerika Ühendriikide Toidu- ja Ravimiamet) on heaks kiitnud:

Joonis 10. Kuvatõmmis 9. novembril 2024 tehtud Kert Kingo postitust edasi jagatud teemaalgatuse all olnud kommentaarist.

Joonis 11. Kuvatõmmis 2. novembril 2024 gruppi tehtud Karmen Jollerit kritiseerinud teemaalgatuse all olnud kommentaarist.

Enim huumorit täheldasin vaktsiini väljutamismeetodite kohta uurinud teemaalgatuse all. Näiteks puhkes arutelu, kas ja kuidas saaks kasutada kasse vaktsiinist vabanemiseks. Üks kommentaator rääkis oma kogemusest, kuidas tund aega pärast musta värvi ning eriti emase kassi kägistamist võib märgata riietel märga plekki, mis viitab kehast väljunud koroonavaktsiinile. Eelkirjeldatud protseduur maksab 2500€ ning protseduurile saab registreeruda Reformierakonna koduleheküljel:

„Jaa, töötab. Proovisime naisega ära. Aga teist värvi kassid ei toimi. Proovisime alguses naabrite kassidega – ükski ei toiminud. Kui külast hallid kassid otsa said, siis hankisime varjupaikadest musti. Emased töötavad eriti hästi. Ja pea peab ida poole olema kui te kassi kägistama hakkate. Siis on umbes poole tunni pärast näha

riietel sellist märga plekki. See ongi koroonavaktsiin, mis kehast välja immitses. Nüüd pakume teenust inimestele – koroonavaktsiini väljutamine looduslike vahenditega. Edu on 100% garanteeritud. Ühe protseduuri hinnaks võtame 2500€. Kass peab omal olema. Raha tuleb nagu raba! Protseduurile registreerumine on kodulehelt: <https://reform.ee/>”

Kuna eelmainitud tekstinäide oli sedavõrd absurdne, tutvusin lähemalt postitaja profiiliga, et mõista, kas ta mõtleb kirjutatud tõsiselt või teeb nalja. Kuna postituse teinud isik jagab oma Facebooki kontol peamiselt peavoolule omast informatsiooni, tundub tegemist olevat siiski grupi kasutajaskonna ja selles levitatava sisu üle naljategemisega.

Suur osa grupis levitatavast huumorist tulenes ka grupiliikmete omavahelistest interaktsioonidest. Näiteks vastas teemaalgataja ühele tema postituse all olevale räigele ja ebameeldivale kommentaarile („Ega mõistus ja mu..i pikkus pole oma teha..“) sarkastiliselt, tänades kommentaatorit põnevate bioloogiliste teadmiste jagamise ning grupiliikmete valgustamise eest:

„Ääretult meeldiv, et saite oma hiilgavaid bioloogilisi teadmisi ka teistega jagada. Arvan, et Teie poolt kirjutatud fakt oli nii mõnelegi üllatus ning nad hakkavad tänu sellele kommentaarile rohkem mainitud fakti süvenema ning süvitsi teadmiste kohta teaduslikke artikleid ning uuringuid lugema.”

Sellised naljad pole seotud koroonavaktsineerimisega, vaid pigem illustreerivad grupiliikmete vahelisi suhteid ning grupidünaamikat.

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Käesolevas peatükis teen järeldused eelnevas peatükis põhjalikumalt avatud koroonajärgsete arutelude kohta leitud tulemustest ning seon need töö teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtadega. Seejärel reflekteerin lühidalt oma kogemust Facebooki grupi analüüsimisel ning avan selle mõju enda isiklike hoiakute kujunemisele. Lisaks toon välja käesoleva uurimusega seotud metodikriitika ning lõpetuseks pakun välja ideid edasisteks uurimusteks.

Ehkki grupi nimest (*Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud*) lähtudes võiks eeldada, et gruppi kuuluvad inimesed, kes on end viiruse vastu vaktsineerinud ja kogenud selle tagajärjel negatiivseid kõrvalmõjusid, võib analüüsitava materjali põhjal järeldada, et grupis aktiivselt sõnavõtvad inimesed on tegelikult vaktsineerimata.

Enim tähelepanu pälvisid grupis vaktsiinidega seotud tähendused. Kui peavoolumeedias nähti ja kommenteeriti vaktsiini kui lahendust, siis grupis peeti neid alles tõeliseks probleemiks. Vaktsiini tajuti millegi ebaloomulikuna, mürgina, mis on tervisele kahjulik. Suurenenud suremuse põhjuseks peeti koroonavaktsiini mitte viirust ennast. Vaktsineerimist kujutati kurjuse tööriistana, mille taga peitub globalistide soov piirata inimeste vabadusi ja manipuleerida nende mõistusega. Erinevusena võib välja tuua, et kui koroonaviiruse akuutsel levikuperioodil levisid Sputniku vaktsiini heaolu kinnitavad seisukohad (Madisson ja Ventsel, 2023), siis 2023. aasta lõpus avaldatud postitustes täheldasin vaid paaril korral Venemaad toetavaid seisukohti ning needki polnud seotud vaktsineerimisega, vaid laiemalt käesoleva välispoliitilise olukorraga. Praktiliselt üldse mitte ei räägitud ka viiruse päritolust, koroonavastastest meetmetest ja 5G-ga seotud teooriatest. Uudse teemana võrreldes varasemate uuringutega ilmnis vaktsiini väljutamismeetodite olulisus. Koroonaviiruse vastu kasutatavate ravimeetodite asemel arutati, kuidas leevendada vaktsiinist tulenevaid tervisekahjustusi. Eeltoodust lähtuvalt võib öelda, et koroonajärgsel perioodil levitatavad vandenõuteooriad ja laiemalt viiruse ja vaktsineerimisega seotud tähendused erinevad viiruse akuutsel levikuperioodil levitatutest (vt Madisson ja Ventsel, 2023).

Kui peavoolumeedias tajutakse koroonavaktsiinide ebaefektiivsust negatiivsena, siis põneva leiuna peeti grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* platseebovaktsiini ohutumaks ning rõõmustati vaktsiini ebaefektiivsuse üle. Siiski tehti valitsusele etteheiteid näiteks maksumaksja

raha kulutamise pärast immuunsust mitteteketavatele vaktsiinidele. See viitab, et vähemalt mingi osa grupi vaktsiiniskeptsismist võib tuleneda koroonavaktsiinide olemusest. See on kooskõlas Aptrei jt (2022) uurimusega, milles tuvastati, et vaktsiiniskeptsismi üks põhjuseid on asjaolu, et kui üldsus eeldas steriliseerivat immuunsust, mis hoiaks ära viiruse edasise leviku, siis tegelikkuses oli vaktsiinide pakutav kaitse sootuks tagasihoidlikum. Siiski väljendati ka kategoorilist vastuseisu igasugusesse kliinilisse meditsiini, sealhulgas ravimitesse ja vaktsineerimisse. Sellele viitab näiteks lause: *“Inimesed pole mõeldud ravimeid kasutama.”*

Täheldasin erisugust suhtumist vaktsineeritutesse ja vaktsineerimise pooldajatesse. Juhtival positsioonil inimesi kujutati omakasupüüdlike karjeristlike mõrvaritena, kes tuleks võtta oma rahvavaenulike tegevuste eest vastutusele. See on kooskõlas Sähkuri (2023) magistritööga, kus ta leidis, et grupis peetakse vaktsineerimist genotsiidiks. Keskmisel positsioonil isikuid – näiteks ametnikke ja meedikuid – kujutati võimupositsioonil isikute *“ustavate teenritena”*, kellel pole kas julgust astuda vastu riigijuhtidele või kes lähtuvad soovist parandada oma isiklikku majanduslikku olukorda. Vaktsineerituid kujutati erinevalt. Ühest küljest nähti neid lihtsalt fundamentaalselt teistsuguste inimestena, teisalt aga *“ajupestava massina”*. Kaht gruppi – vaktsineerituid ja vaktsineerimata inimesi – tajuti üksteisest selgelt eraldiseisvatena. On *“meie”* ja *“nemad”*. Vaktsineeritute kujutamine rumalate inimestena, kes alluvad liigkergesti riiklikule ajupesule ega mõtle oma peaga, viitab kahele teoreetilisele lähtekohale. Esiteks viitab see grupis esinevale fobofoobiale, mille kohaselt pärsib ühiskonnas vallandunud hirm inimeste ratsionaalsust, kriitilise mõtlemise võimet ja muudab nad kergesti manipuleeritavateks *“lammasteks”* (Madisson, 2017: 152). Teisalt peegeldab *“oma peaga mõtlemine”* ühiskonnas kasvavat patsiendi autonoomsuse ja iseseisvalt oma tervist puudutavate otsuste tegemise osatähtsust. Sellist suhtumise erinevust tulenevalt isiku ühiskondlikust positsioonist võiks uurida ka edaspidi, et mõista laiemalt raputavate sündmuste mõju ühiskonna terviklikkusele ning sotsiaalsetele suhetele.

Grupis demoniseeriti vaktsineerituid ja vaktsineerimist pooldanud inimesi sarnaselt meediapoolsele COVID-19 skeptikute halvustamisele, demoniseerimisele ja delegitimiseerimisele (Jaspal ja Nerlich, 2023). Erinevused maailmavaatelistes seisukohtades tõlgiti füüsilisele tasandile. Vaktsiine ei peetud ohtlikuks mitte ainult vaktsineeritutele, vaid ka vaktsineerimata inimestele. Kardeti *shedding*’ut ehk koroonaviiruse ja -vaktsiini ülekandumist vaktsineeritult vaktsineerimata inimesele (COVID..., 2021). Lisaks peeti vaimselt koormavaks vaktsineeritutega suhtlemist. Seetõttu kardeti nendega ka füüsiliselt ühes ruumis viibida ning soovitati kontakte vaktsineeritutega minimeerida. Vaktsineerituid peeti ohtlikuks ka läbi ravimite, milles kasutatakse vaktsineeritute vereplasmat ning seeläbi sisestatakse inimestesse varjatult vaktsiini ja mikrokiipe.

Vaktsineerituid nähti vastutatavana ebameeldiva valitsuse eest. Riigi sisepoliitilise olukorra parandamise ühe võimalusena pakuti välja vaktsineeritute eraldamine muust maailmast. Seega võib öelda, et vaktsineerituid tajuti igakülgse ohuna ühiskonnale.

Suur osa grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* jagatud sisust tugines isiklikel arvamustel ja enda või teiste kogemustel. See on kooskõlas Uibu (2021b) kirjutatuga, mille kohaselt köidavad inimesi elavad arutelud ja isiklike lugude jagamine. Täheldasin ka, et eriti intiimseid isiklikke muresid jagati just anonüümsete kasutajakontode alt. See ilmestab, kuidas internetikeskkonnas pakutav anonüümsus julgustab inimesi end rohkem avama (Wallace, 2002: 150-169).

Kuigi vaktsiinivastased kritiseerisid jõudsalt nii teadust, arste kui poliitikuid, hinnati kõrgelt peavoolule vastanduvaid eksperte. See tähendab, et eelmainitud erialade esindajaid tajuti samamoodi autoriteetsetena, küll aga pidid nende esitatavad seisukohad ühtima grupiliikmete hoiakute ja väärtustega. Sarnaselt Sahkurile (2023: 37) täheldasin ka mina grupis üldist usaldamatust peavoolumeedia ja valitsuse suhtes. Viited ametlikult tunnustatud allikatele praktiliselt puudusid, küll aga viidati vaktsiinivastase liikumisega seotud ja peavoolule vastanduvatele organisatsioonidele, nagu World Council for Health. Need tulemused on kooskõlas Kata (2012) uurimistulemustega, mille kohaselt usaldavad oma laste vaktsineerimisest keeldunud vanemad vähem ametlikke allikaid ning hindavad kõrgemalt vaktsiinivastase liikumisega seotud organisatsioone.

Grupis jagatud erinevad veebileheküljed, blogid, sotsiaalmeediakontod ja alternatiivmeedia väljaanded kirjeldasid end valdavalt tõe, inimõiguste ja demokraatia eest seisjatena. Alternatiivsed väljaanded olid sarnaselt Madisson ja Ventseli (2023) artiklis tooduga paremäärmuslikud. Sotsiaalmeedia viidetest enamik olid vandenõuteoreetilised või muul moel koroonavaktsineerimise kohta valeväiteid esitavad. Klassikaliste platvormide (Facebook, Youtube, Twitter) kõrval viidati palju ka sellistele alternatiivsetele sotsiaalmeediaplattformidele, nagu Rumble ja BitChute. Grupi *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* liikmed kritiseerisid teravalt Facebooki kasutajate väljendusvabadust piiravat modereerimispoliitikat ning ähvardasid ka platvormilt lahkuda. See viitab teoreetilises materjalis toodud seisukohale, mille kohaselt probleemsete kasutajate sisu keelustamine ühel platvormil võib suunata kasutajaid kajaplatvormidele, kus võivad välja kujuneda veelgi äärmuslikumad vaated (Cinelli jt, 2022).

Siiski on leidnud grupiliikmed ka muid lahendusi Facebooki modereerimispoliitikaga toimetulekuks. Üks neist on allikate peitmine. Kartes jagatava lingi Facebooki-poolset kustutamist, muudeti linkide ülesehitust. Näiteks asendati punktid komadega või lisati

allikaviitesele ö-tähti, mis paluti huvilistel allikaga tutvumiseks kustutada. Selline allikate varjamine muudab Facebookil valeinformatsiooni tuvastamise ja selle leviku piiramise praktiliselt võimatuks. Allikate peitmise kõrval kasutati “koroonavaktsiini” asemel sõnu, nagu “süstelahus”, “pop lahus”, “vaktsineerimise” asemel aga näiteks sõnu “süstimine” ja “sutsamine”.

Facebooki grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* võis täheldasin allikate meelevaldset tõlgendamist. Grupis jagatud Kristen Michali vaktsineerimisstatistikat avav valimisvideo (R, 2021), mille esitamiskontekst viitas hoopis Michali soovile viia läbi sundvaktsineerimine, on hea näide Brenner jt (2020) leitud uurimistulemustest, mille kohaselt moodustas COVID-19 infodeemias levinud väärinformatsioonist suurema osa informatsiooni rekonfigureerimine. Tõene informatsioon asetatakse konteksti, mis annab sellele täiesti uue tähenduse, pilte ja videoid presenteeritakse millegi muuna, kui need algupäraselt mõeldud olid. Tõenäoliselt polnud ka Michali valimisvideo algne eesmärk propageerida sundvaktsineerimist. Ka peavoolumeedia meediaväljaannete artikleid tõlgendati grupis meelevaldselt. Näiteks lisati Daily Maili jalgpalluri surmast rääkinud artiklile tähendus, et surm tekkis koroonavaktsiini tagajärjel. Seda tähendust artiklis endas tegelikult polnud. Sarnane nähtus eksisteeris ka teadusallikate levitamisel. Näiteks seoti Ameerika laste tervist analüüsinud teadusuuringust selgunud laste krooniliste haiguste kasv vaktsineerimisega. Tervise teabe täpsuse hindamine on juba iseenesest keeruline tulenevalt spetsiifiliste erialateadmiste vajalikkusest (Pennycook jt, 2020). Kui kõrvuti esitatakse tõeseid fakte – erinevate mineraalainete mõju inimorganismile – ja asjakohatuid ning tõenditeta väiteid – mineraalained aitavad vaktsiini kehast väljutada –, võib olla grupiliikmetel veelgi keerukam hinnata informatsiooni korrektsust.

Poliitikutele kui autoriteetsetele allikatele viidati analüüsitud materjalis vähe, need, kellele viidati, olid äärmusparempoolsete vaadete esindajad. Ehkki sellest lähtuvalt ei saa teha järeldust, et grupiliikmed näeksid usaldusväärsetena vaid parempoolseid poliitikuid, on uuringuid, mille kohaselt keelduvad äärmusvasakpoolsete ja -parempoolsete vaadetega inimesed altimalt vaktsineerimisest (Troiano ja Nardi, 2021). Vähene viitamine poliitikutele on kooskõlas Reuters Institute for the Study of Journalism uuringuga, mille kohaselt vastutavad prominentsed poliitikud, kuulsused ja muud avaliku elu tegelased vaid vähese osa sotsiaalmeediaplatvormidel leviva väärinformatsiooni eest. Siiski ei tähenda see veel, et nende roll grupiliikmete hoiakute väljakujunemises oleks vähem olulisem. Sama uuringu kohaselt toovad poliitikute väljaütlemised kaasa suurema kaasatuse sotsiaalmeediaplatvormidel (Brennen jt, 2020).

Gruppi võib vaadelda kui otsingumootorit läbi mille jõutakse enda vaadetele vastava infomaterjalini. Ehkki informatsiooni jagamine ning erinevad allikasootused mängisid grupis

olulist rolli, ei soovinud grupiliikmed vastutada jagatava informatsiooni eest. Taandati end lihtsalt infovahendajaks. Faktidega tutvumiseks soovitati otsida iseseisvalt väiteid kinnitavaid allikaid või pöörduda otse teadlaste või arstide poole. See ei takistanud grupiliikmetel käitumast aga biomeditsiini ekspertidena, jagades ravisoovitusi koroonavaktsiinist tulenevate kõrvalmõjudega toimetulekuks ning informeerides grupiliikmeid nii koroonavaktsiinide koostisest kui kõrvalmõjudest. See on kooskõlas arusaamaga, mille kohaselt asendab veebipõhistel platvormidel tervisealase informatsiooni jagamine ekspertteadmised „võhikutest ekspertide“ (Prior, 2003) ja teiste oma kogemusi jagavate tavainimeste omadega (Griffiths jt, 2012). Facebook toimib kui täiendav tõlgenduse allikas (Canary jt, 2023), kust otsitakse oma veendumustele kinnitust ning suurendatakse kindlustunnet (Noorem, 2015). Ravisoovituste suur osatähtsus grupis jagatavast informatsioonist viitab patsientide autonoomsuse kasvule. Inimesed võtavad vastutuse oma tervise eest ning teevad ise aktiivselt oma tervist puudutavaid otsuseid. Lisaks võib pidada ravisoovituste mitmekesisust ja kliinilisest meditsiinist kõrvalekaldumist näiteks meditsiinilise pluralismi kasvust, mille kohaselt eksisteerib biomeditsiini kõrval veel teistsuguseid tervisega seotud tegutsemisviise (Cant ja Sharma, 1999: 3-4).

Ehkki suhtlusvõrgustikes moodustunud tervisekogukonnad tuginevad afektiivsel osalusel, täheldasin grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* väga vähe eksplitsiitselt väljendatud toetust. Siiski võib pidada kogu gruppi kui sellist nähtuseks, mis võimaldab grupiliikmetel saada toetust endaga sarnaste murede ja maailmavaadetega inimestelt.

Grupp on tugevalt süsteemi- ja ühiskonnakriitiline. Ei kritiseeritud mitte üksnes vaksineerimist ennast, vaid laiemalt kogu riigis toimuvat. Varasemalt on leitud seos valitsuse ja poliitikute, meditsiinitöötajate ja ravimfirmade umbusaldamise ning vaktsiiniskeptitsismi vahel (Anas jt, 2023; Trevena jt, 2013; Vaccine..., 2021). Sellest lähtudes on ka igati loogilised grupi kriitilised seisukohad valitsuse ning tervishoiuteenuse pakkujate suhtes. Näiteks said kriitikat peaminister Kaja Kallas, president Alar Karis ja perearst Karmen Joller. Lisaks kritiseeriti laiemalt kõiki ülemaailmselt mõjukatel ametipositsioonidel olevaid isikuid ning rahvusvahelisi institutsioone, nagu WHO-d või WEF-i. Vaksineerimise ühe võimaliku juurpõhjuseks nähti tippjuhtide soovi teenida rohkem kasumit ja suurendada seeläbi oma mõjuvõimu. See tähendab, et grupis võis täheldada ka kapitalismivastaseid hoiakuid.

Osa kriitikast oli suunatud just teiste grupiliikmete pihta. Eriti tugevalt kritiseeriti teiste emotsionaalseid lugusid ebameeldivalt kommenteerinud isikuid. See on kooskõlas Uibu (2021b) seisukohaga, mille kohaselt võib eriarvamuste avaldamine sellistes kogukondades osutada keeruliseks tulenevalt lugude emotsionaalsusest, tundlikkusest ja isiklikkusest. Eriarvamuste

tasalülitamine võib aga süvendada eelarvamuste ja väärade informatsiooni levikut (Masso jt, 2020: 122-123) ning süvendada negatiivset tervisekäitumist.

4.1 Eneserefleksioon

Analüüsiotsessi jooksul kogesin tohutut muutust enda suhtumises gruppi ja laiemalt ka kogu maailma. Grupi postituste lugemisega alustades olin šokis jagatavast sisust. Nägin esmakordselt, kui erinevalt võivad inimesed maailmas toimuvat tõlgendada. Chris Bail (2021: 38-39) on kirjeldanud raamatus „Breaking the Social Media Prism“, kuidas enda vaadetest 180 kraadi teistsuguste arusaamadega kokkupuutumine võib kinnistada inimeste juba olemasolevaid vaateid ning muuta neid veelgi äärmuslikumaks. Seda ma ka kogesin. Minu teaduspõhine maailmanägemine kinnistus ning tekkis sallimatus grupiliikmete suhtes. Aegamööda muutusin aga leplikumaks teistsuguste vaadetega inimeste suhtes. Hakkasin kaasa tundma grupiliikmetele, kes tundsid end ühiskonnast väljajäetute ja tõrjututena, kartsid kõikjal varitsevat ohtu ning muretsesid tohutult oma tervise pärast. Tänapäevaks olen jõudnud neutraalse positsioonini: suhtun seal jagatavasse sisusse ning selle jagajatesse nagu mistahes muusse sisusse või inimestesse. Strömpl (i.a) on kirjutanud, et iga isik ja kogukond väärivad lugupidamist. Uuriija eesmärk peaks olema mõista, mitte hukka mõista. Seda ma ka analüüsiotsessi käigus õppisin. Olen õppinud mõistma teistsuguse maailmavaate ja arusaamadega inimesi. Viimane on vajalik ka ühiskonna polariseeritusse vähendamiseks. Infodeemiatega ja pandeemiatega võitlemisel on võtmetähtsusega kaasamine, usaldus ja kollektiivne töötamine. Inimeste vaktsineerimise taga on sageli vähenenud arusaam teadusest. Neid muresid on võimalik leevendada, kui kõhklejad on aruteludesse kaasatud mitte marginaliseeritud (Jaspal ja Nerlich, 2023).

Lisaks suhtumise muutumisele kogesin grupis jagatava sisu mõju enda isiklikule mõttemaailmale. Grupi jälgimisel muutusid minu jaoks teatud sõnadega automaatselt tekkivad seosed. Kui keegi mainis argielus sõnu „kiip“ või „5G“ oli minu esimene mõte, et vaktsineerimisega sisestatakse organismi kiibid, mis võimaldavad globalistidel jälgida inimeste tegevust ning meiega manipuleerida. Ehkki ühest küljest seadis grupi sedavõrd hea mõistmine kahtluse alla minu kui uurija objektiivsuse, aitas see mõista paremini arutelude konteksti. Kui esimesel kodeerimisel jäid mulle mitmed grupis avaldatud seisukohad ja kasutatud sõnad arusaamatuks, siis korduskodeerimisel sain juba hulkmaad paremini aru, mida mõni mõiste grupiliikmete jaoks tähendada võib. Seetõttu oskasin ka korrektsemalt analüüsida latentset sisu. Õppisin tundma üht veebipõhist kogukonda, nii selle liikmeid kui seal levitatavaid tähendusi.

4.2 Meetodikriitika

Nagu Lagerspetz (2021: 195) on märkinud, esineb igas kommunikatsioonis nähtava sisu kõrval ka latentset ehk otseselt välja ütlemata sisu, mille tähendus on nii saatjale kui vastuvõtjale arusaadav. Töö üheks puuduseks võibki pidada latentse sisu analüüsimisest tulenevat süstemaatilist viga, mille korral võivad uurijad tõlgendada samu muutujaid ja väärtusi erinevalt (Lagerspetz, 2021: 195). Nord (1997: 49) on kirjutanud, et vastuvõtja poolt tajutav teksti funktsionaalsus sõltub individuaalsest situatsioonitajust ning tekstile esitatavatest ootustest. Need sõltuvad omakorda vastuvõtja taustateadmistest, kommunikatiivsetest vajadustest, teksti vastuvõtmise kommunikatiivsest situatsioonist ning vastuvõtja tajutud tekstis peituvatest vihjetest saatja kavatsustest. Sellest lähtudes tuleks reservatsiooniga suhtuda kolmanda uurimisküsimuse nii kvalitatiivse kui kvantitatiivse sisuanalüüsiga leitud tulemustesse. Mina võisin uurijana mõista sõnumeid tulenevalt nii oma isiklikest hoiakutest kui teksti vastuvõtmise kontekstist grupiliikmetest erinevalt. Siiski oli võimalik tuvastada põhilisi kommunikatiivseid funktsioone, nagu kriitikat, küsimusi või huumorit.

Teadmiste nappus võis mõjutada nii kvalitatiivse kui kvantitatiivse sisuanalüüsiga leitud tulemusi. Kuna analüüsi läbiviimise käigus minu arusaam grupis toimuva kommunikatsiooni kontekstist järjest edenes, viisin nii kvalitatiivse kui kvantitatiivse analüüsi puhul läbi korduskodeerimise, lugedes uuesti läbi kogu analüüsitava materjali ning parandades esialgsest teadmiste puudusest ja erinevast kodeerimisstiilist tulenenud vead. Kui esimest korda postitusi lugedes jäi tähelepanuta kommentaar, kus hoiatati inimesi „AC“ eest tulenevalt minu suutmatusest mõista lühendi taga peituvat tähendust, siis pärast grupi kommunikatsiooni kontekstiga tuttavamaks saamist tõlgendasin teistkordsel kodeerimisel lühendit õhukonditsioneerina. Ehkki lühendi tõlgendamisel tuginesin grupis jagatud seisukohtadele, jääb alles siiski võimalus, et tõlgendasin valesti grupis jagatud sisu.

Standardiseeritud kontentanalüüsi kodeerimisprotsessi subjektiivsuse vähendamiseks täiendasin subjektiivsuse kodeerimisjuhendit konkreetsete juhtnööridega, kuidas, mida ja mille alla kodeerida (vt ptk 2.2). Üheks kõige problemaatilisemaks kategooriaks võib pidada kolmanda uurimisküsimuse peakategooriat „Informeeriv“. Nagu Kõuts-Klemm ja Seppel (2018: 69) on kirjutanud, on informeerimine üks massikommunikatsiooni põhifunktsioone, mis on aluseks ka kõigile teistele funktsioonidele. Sellest lähtudes oleks võinud pea kõik kolmanda uurimisküsimuse all olnud kategooriad ja nende alla kodeeritud tekstinäiteid liigitada informeerimisega seotud

kategooria alla. See viitab, et olenemata kodeerimisjuhendi täpsustamisest, võis tulemustesse siiski jääda palju hinnangulisust.

4.3 Edasised uurimissuunad

Läbiviidud uurimuse üks tulemusi on standardiseeritud kontentanalüüsiga koroonajärgse sotsiaalmeediasisu uurimiseks kasutatava kodeerimisjuhendi (vt Lisa 1) valmimine. Sellest lähtudes võiks läbi viia olulisemalt suuremahulisema ja süsteemsema kvantitatiivse uuringu, et mõista koroonajärgsel ajal sotsiaalmeedias toimuvat ning seal esitatavate seisukohtade ja allikate osatähtsust. Üks kvantitatiivse uurimuse idee on ka hinnata erinevate seisukohtade esitamisega kaasnenud tagasisidet (meeldimised, kommentaarid, jagamised). Ehkki märkisin neid ka ise kodeerimisprotsessis üles, võimaldaks põhjaliku kvantitatiivse uurimuse läbiviimine mõista, millised teemad ja seisukohad tekitavad grupis enam interaktsioone. Lisaks võiks analüüsida koroonaviiruse ja -vaktsineerimise suhtes väljendatavate seisukohtade omavahelisi seoseid.

Gruppi analüüsides täheldasin paarikümnet aktiivsemat postitajat ja kommenteerijat. Edasistes uuringutes võiks vaadelda ja jälgida lähemalt grupiliikmete profile ning nende omavahelist dünaamikat. See võimaldaks mõista, kui palju panustavad üksikud inimesed kogu grupis esinevasse sisusse ning kas võib täheldada erinevate grupiliikmete spetsialiseerumist mõnele konkreetsele teemale.

Kriitika puhul täheldasin suurt meemide osakaalu. Üks võimalikke uurimissuundi on analüüsida põhjalikumalt grupis esinevat pildilist sisu. Milliseid objekte piltidel kujutatakse, milliseid funktsioone pildid täidavad ning milliseid hoiakuid väljendavad. Kriitikaga seenduvalt kerkis esile ka kajaplatvormide teema. Alternatiivsete vähemmodereeritavate sotsiaalmeediaplatvormide positiivne kujutamine grupis viitab vajadusele hinnata Eesti inimeste suhtumist alternatiivsesse sotsiaalmeediasse, nende teadmisi, hoiakuid ja valmisolekut kasutada uusi platvorme. Lisaks võib uurida, kuidas suhtutakse ja millised on kasutajate kogemused Facebooki modereerimispoliitikaga.

Analüüsitavas materjalis osutus tähenduslikuks veri. Veredoonorlust nähti võimalusena vabaneda vaktsiinist, leiti, et vaktsineerimata inimestel on keelatud verd annetada ning hoiatati vaktsineerimata inimesi, et läbi vaktsineeritute vereplasma kasutamise ravimite ja hambaarstide kasutatavates anesteetikumides toimub vaktsineerimata inimeste mürgitamine ja sundvaktsineerimine. Vere rolli ja selle tähenduslikkust võiks käsitleda põhjalikumalt ka edasistes uurimustes.

Viimase ning ühe põnevama teemana tootsin välja ka vaktsineerimata ja vaktsineeritud inimeste omavahelised suhted. Kuidas üksteist kujutatakse, millist keelt kasutatakse enda ja vaktsineeritute kirjeldamiseks, kuidas defineeritakse „meie“ ja „nemad? Lisaks võiks analüüsida põhjalikumalt, kas ja kuidas sõltub alternatiivse maailmavaate esindajate suhtumine vaktsineeritutesse sõltuvalt vaktsineeritud isiku ühiskondlikust positsioonist, et mõista, kas küsimus on isiku vaktsineerituses ja/või hoopis tema mõjuvõimus. Sellised teadmised aitaksid mõista laiemalt raputavate sündmuste mõju ühiskonna terviklikkusele ning sotsiaalsetele suhetele.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärk oli mõista, millist suhtumist väljendavad Facebooki grupi *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* liikmed koroonajärgsel perioodil koroonaviirusesse ja -vaksineerimisse, millistele allikatele tuginetakse oma seisukohtade väljendamisel ning milliseid vastuvõtja poolt tajutud kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid võib märgata grupis levivates postitustes.

Töö teoreetilised ja empiirilised lähtekohad näitasid, et inimeste sõltuvus sotsiaalmeediast suureneb erinevate tervisekriiside korral (Jang ja Beck, 2019; Liu jt, 2016; Tai ja Sun, 2007) tulenevalt selle pakutavast võimalusest otsida ja jagada kiirelt teavet (Schultz jt, 2011; Sutton jt, 2013; Utz jt, 2013). Samas on leitud, et kriisiolukordades suurem toetumine sotsiaalmeediale informatsiooni hankimiseks viib tõenäolisemalt vandenõuteooriate uskumiseni (Allington jt, 2021) ning negatiivse tervisekäitumiseni (Ahmed jt 2018; Kata, 2012; Zimmermann jt, 2005). Royal Society ja British Academy ühisaruandes leiti, et koroon kontekstis levivat valeinformatsiooni iseloomustas umbusaldus teaduse, valitsuse ja ravimfirmade vastu, valikuline viitamine autoriteetsetele ekspertidele ning lihtsustatud selgituste esitamine (COVID-19..., 2020).

Kuna koroon infodeemia tähendused tuginesid suuresti varasemate infodeemiate ajal ringelnud informatsioonile (Apetrei jt, 2022; Boberg jt, 2020; Hwang, 2020; Madisson ja Ventsel, 2023) ning et tänaseni säilinud arusaamad pandeemiast võivad mõjutada inimeste käitumist ka tulevaste kriiside korral (Sprengholz jt, 2023), on oluline mõista, kuidas ja millest räägitakse tänaseni koroonaviirusega seotult. Täna aga praktiliselt puuduvad uuringud, mis käsitleksid eestikeelses sotsiaalmeedias koroonaga seotud alternatiivseid tähendusi koroonajärgsel perioodil ehk alates 5. maist 2023, kui WHO peadirektor kuulutas COVID-19 kui globaalse rahvatervise hädaohu lõppenuks (Lenharo, 2023). Seega oli käesoleva töö eesmärk see teadmistelünk täita. Eesmärgi täitmiseks uurisin 2023. aasta novembris-detsembris Facebooki eestikeelses vaktsiinikriitilises grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* tehtud teemaalgatust ning nende all olevaid kommentaare kombineeritud sisuanalüüsi meetodiga. Koos nii teemaalgatuste kui kommentaaridega koosnes bakalaureusetöö analüüsitava tekstikorpuse 424 postitusest. Grupis leviva sisu analüüsimise kõrval oli töö üks eesmärke luua ka kodeerimisjuhend, mis võimaldaks läbi viia oluliselt

suuremahulisema ja süsteemsema kvantitatiivse uuringu koroonajärgsel ajal sotsiaalmeedias toimuva mõistmiseks.

Läbiviidud analüüs näitas, et täna räägitakse grupis enim just koroonavaktsineerimisega seotust. Arutelud viiruse päritolu, koroonavastaste meetmete ja 5G-ga seotud teooriate üle praktiliselt puudusid. Arutelud koroonaviiruse vastu kasutatavate ravimeetodite üle olid asendunud koroonavaktsiini väljutamismeetoditega. Vaktsiine peeti grupis probleemiks, mis mõjub negatiivselt inimeste tervisele. Seejuures ei peetud vaktsiine ohtlikuks mitte ainult vaktsineeritutele, vaid ka vaktsineerimata inimestele. Grupiliikmed suhtusid võrdlemisi vaenulikult nii vaktsineeritutesse kui vaktsineerimist propageerinud isikutesse. Tippjuhte peeti vastutavaks läbiviidud genotsiidi eest, keskastme ametnikke aga võimupositsioonil isikute „*ustavateks teenriteks*“. Vaktsineerituid nähti kas fundamentaalselt teistsuguste inimestena või riiklikult koordineeritud ajupesu ohvritena. Täheldada võis vaktsineeritute demoniseerimist, neid peeti vastutavaks nii riigis toimuva eest kui nendega suhtlemist ohtlikuks vaktsineerimata inimeste nii vaimsele kui füüsilisele tervisele.

Grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* väljendati umbusaldust teaduse, arstide ja poliitikute vastu ning viited ametlikele allikatele praktiliselt puudusid. Jagatud peavoolumeedia väljaannete artikleid ning teadusallikaid tõlgendati grupis meelevaldselt. Küll aga levitati jõudsalt vaktsiinivastase liikumisega seotud ja peavoolule vastanduvaid allikaid. Grupis jagatud erinevad veebileheküljed, blogid, sotsiaalmeediakontod ja alternatiivmeedia väljaanded kirjeldasid end valdavalt tõe, inimõiguste ja demokraatia eest seisjatena. Viiteid poliitikutele kui autoriteetsetele allikatele esines grupis väga vähe, jagatud seisukohad olid äärmusparempoolsete vaadetega. Jagatud allikate kõrval tugines aga siiski suur osa grupis jagatud sisust ka isiklikel arvamustel ning enda või teise kogemustel.

Grupp toimis kui otsingumootor, kuhu inimesed esitasid end huvitavate teemade kohta küsimusi, millele teised grupiliikmed vastasid kas informatsiooni, soovitude või isikliku arvamuse jagamisega. Grupiliikmed käitusid biomeditsiini ekspertidena, jagades ravisoovitusi koroonavaktsiinist tulenevate kõrvalmõjudega toimetulekuks ning informeerides grupiliikmeid vaktsiinide koostisest. Jagatud ravisoovituste kõrvalkaldumine kliinilisest meditsiinist ilmestab grupis esinevat meditsiinilist pluralismi. Grupis prevaleeris ka kriitika, mille osaliseks said eelkõige Reformierakonna poliitikud eesotsas Kaja Kallasega ning koroonakriisiga seotult aktiivselt sõna võtnud Irja Lutsar, Arkadi Popov ja Karmen Joller. Samuti kritiseeriti laiemalt nii suuremaid rahvusvahelisi institutsioone kui nende juhte.

SUMMARY

The aim of the bachelor's thesis „Post-COVID discussion in the Facebook group *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud (Side Effects of COVID-19 Vaccines)*“ was to understand the attitudes of the members of the Facebook group *Side Effects of COVID-19 Vaccines* towards COVID-19 and COVID-19 vaccines in the post-COVID-19 era, the sources relied upon to express their views, and the communicative intentions that can be distinguished in the posts disseminated in the group.

Based on the theoretical and empirical backgrounds, it can be said that people's dependence on social media increases during health crises (Jang and Beck, 2019; Liu et al., 2016; Tai and Sun, 2007) due to being an effective tool for quick information searching and sharing (Schultz et al., 2011; Sutton et al., 2013; Utz et al., 2013). At the same time, greater dependence on social media as a source of knowledge has been found to lead to greater tendency of believing conspiracy theories (Allington et al., 2021) and refusing vaccination (Ahmed et al., 2018; Kata, 2012; Zimmermann et al., 2005). A report by the Royal Society and the British Academy found that misinformation in the context of COVID-19 was characterised by distrust towards science, pharmaceutical companies and government, selective use of expert authority, and straightforward explanations (COVID-19..., 2020).

Since the meanings of the COVID-19 infodemic share common features with the information circulated during previous infodemics (Apetrei et al., 2022; Boberg et al., 2020; Hwang, 2020; Madisson and Ventsel, 2023), and since the way people recall the pandemic today may influence people's behaviour in future crises (Sprengholz et al., 2023), it is crucial to know how and what is being said about the coronavirus today. Today, however, there are virtually no studies that address alternative meaning associated with coronavirus in the post-corona period, i.e. from 5 May 2023, when the WHO Director-General declared COVID-19 as a global public health emergency to be over (Lenharo, 2023). Thus, the aim of the thesis was to fill this knowledge gap. In order to achieve this goal, I examined 20 topic initiatives and comments under them in the Estonian-language Facebook vaccine-critical group *Side Effects of COVID-19 Vaccines* in November-December 2023 using a combined content analysis method. Including both the topic initiatives and the comments, the text corpus analysed in the thesis consisted of 424 posts. In addition to analysing the content

circulating in the group, one of the objectives of the work was to create an encoding guide that could be used in the future to conduct a much larger sample and more systematic standardised content analysis of post-COVID social media content.

The analysis carried out showed that today, it is the association with coronavirus vaccination that is most talked about in the group. Discussions on the origin of the virus, on anti-COVID measures and on theories related to 5G were practically absent. Discussions on treatments against the COVID-19 had been replaced by methods for removing the COVID-19 vaccine from the body. Vaccines were seen by the group as a problem that negatively affects people's health. Vaccines were considered dangerous not only for the vaccinated but also for the unvaccinated. Group members were relatively hostile towards both vaccinated people and those who advocated vaccination. The top leaders were held responsible for the genocide that had been carried out, while the middle-ranking officials were seen as "faithful servants" of those in power. The vaccinated were seen either as fundamentally different people or as victims of state-coordinated brainwashing. There was a demonisation of the vaccinated, who were seen as both responsible for what was happening in the country and whose association was seen as dangerous to the mental and physical health of the unvaccinated.

In the Facebook group *Side Effects of COVID-19 Vaccines* distrust towards science, doctors and politicians was expressed, and references to official sources were virtually absent. Articles in mainstream media publications and scientific sources were arbitrarily interpreted in the group. However, sources linked to the anti-vaccine movement and opposed to the mainstream were widely disseminated. The various websites, blogs, social media accounts and alternative media publications shared within the group predominantly described themselves as standing for truth, human rights and democracy. There were very few references to politicians as authoritative sources in the group, and the views shared were extreme right-wing. However, in addition to shared sources, much of the content shared in the group was also based on personal opinions and personal or other experiences.

The group functioned as a search engine, where people asked questions about topics of interest, to which other group members responded by sharing information, suggestions or personal opinions. Group members acted as biomedical experts, sharing treatment advice on how to cope with the side effects of the COVID-19 vaccine and informing group members about the composition of vaccines. The deviation of the shared treatment recommendations from clinical medicine illustrates the medical pluralism present in the group. Criticism also prevailed within the group, particularly of Reform Party politicians, led by Kaja Kallas, and Irja Lutsar, Arkadi Popov and

Karmen Joller, who were active during the corona crisis. There was also broader criticism of both the major international institutions and their leaders.

KASUTATUD KIRJANDUS

af Segerstad, Y. H., Kullenberg, C., Kasperowski, D. ja Howes, C. (2016). Studying closed communities on-line: Digital methods and ethical considerations beyond informed consent and anonymity. M. Zimmer ja K. Kinder-Kurlanda (toim). *Internet Research Ethics for the Social Age. New Challenges, Cases, and Contexts* (lk 213-225). Bern: Peter Lang US.

Ahmed, N., Quinn, S. C., Hancock, G. R., Freimuth, V. S. ja Jamison, A. (2018). Social media use and influenza vaccine uptake among White and African American adults. *Vaccine*, 36(49), 7556–7561. <https://doi.org/10.1016/j.vaccine.2018.10.049>

Ahmed, W., Vidal-Alaball, J., Downing, J. ja Seguí, F. L. (2020). COVID-19 and the 5G conspiracy theory: social network analysis of Twitter data. *Journal of medical internet research*, 22(5), e19458.

Allington, D., Duffy, B., Wessely, S., Dhavan, N. ja Rubin, J. (2021). Health-protective behaviour, social media usage and conspiracy belief during the COVID-19 public health emergency. *Psychological medicine*, 51(10), 1763-1769. doi:10.1017/S003329172000224X

Altnurme, L. (2013). Uus vaimsus – mis see on? M. Uibu (Toim). *Mitut usku Eesti III: Uue vaimsuse eri* (lk 18–36). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Anas, A. L., Salifu, M. ja Zakaria, H. L. (2023). COVID-19 Pandemic and Vaccination Skepticism. *Human Arenas*, 1. <https://doi.org/10.1007/S42087-023-00334-W>

Apetrei, C., Marx, P. A., Mellors, J. W. ja Pandrea, I. (2022). The COVID misinfodemic: not new, never more lethal. *Trends in Microbiology*, 30(10), 948-958. <https://doi.org/10.1016/j.tim.2022.07.004>

Attwell, K., Ward, P. R., Meyer, S. B., Rokkas, P. J. ja Leask, J. (2018). “Do-it-yourself”: Vaccine rejection and complementary and alternative medicine (CAM). *Social Science & Medicine*, 196, 106–114. <https://doi.org/10.1016/J.SOCSCIMED.2017.11.022>

Bail, C. (2021). *Breaking the social media prism : how to make our platforms less polarizing*. Princeton: Princeton University Press.

- Bale, J. M. (2007). Political paranoia v. political realism: On distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. *Patterns of prejudice*, 41(1), 45-60.
- Barak, A., Boniel-Nissim, M. ja Suler, J. (2008). Fostering empowerment in online support groups. *Computers in human behavior*, 24(5), 1867-1883.
- Bauch, C. T. ja Galvani, A. P. (2013). Social factors in epidemiology. *Science*, 342(6154), 47–49. <https://doi.org/10.1126/science.1244492>
- Belingheri, M., Roncalli, M., Riva, M. A., Paladino, M. E. ja Teruzzi, C. M. (2021). COVID-19 vaccine hesitancy and reasons for or against adherence among dentists. *The Journal of the American Dental Association*, 152(9), 740–746. <https://doi.org/10.1016/J.ADAJ.2021.04.020>
- Belova-Dalton, O. (2022). *COVID-19 pandeemiast ja infodeemiast tingitud väljakutsed Terviseametile, Politsei- ja Piirivalveametile ning Riigikantselei strateegilisele kommunikatsioonile*. Uuring. Sisekaitseakadeemia, sisejulgeoleku instituut.
- Bessi, A., Coletto, M., Davidescu, G. A., Scala, A., Caldarelli, G. ja Quattrociocchi, W. (2015). Science vs conspiracy: collective narratives in the age of misinformation. *PloS one*, 10(2), e0118093. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0118093>
- Bleser, W. K., Elewonibi, B. R., Miranda, P. Y. ja BeLue, R. (2016). Complementary and Alternative Medicine and Influenza Vaccine Uptake in US Children. *Pediatrics*, 138(5), e20154664. <https://doi.org/10.1542/peds.2015-4664>
- Boberg, S., Quandt, T., Schatto-Eckrodt, T. ja Frischlich, L. (2020). Pandemic populism: Facebook pages of alternative news media and the corona crisis - A computational content analysis. *arXiv preprint arXiv:2004.02566*.
- Bolt, N., Engebretsen, I., Lange-Ionatamishvili, E. ja Michelsen Forsgren, M. K. (2021). *How Did the Nordic-Baltic Countries Handle the First Wave of COVID-19?* Riia: NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Breakwell, G. M. (2015). *Coping with Threatened Identities*. New York: Psychology Press.
- Breakwell, G. M., Fino, E. ja Jaspal, R. (2021). The COVID-19 preventive behaviors index: development and validation in two samples from the United Kingdom. *Evaluation & the health professions*, 44(1), 77-86. <https://doi.org/10.1177/0163278720983416>

- Breakwell, G. M. ja Jaspal, R. (2021). Identity change, uncertainty and mistrust in relation to fear and risk of COVID-19. *Journal of Risk Research*, 24(3-4), 335-351. <https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1864011>
- Brennen, J. S., Simon, F. M., Howard, P. N. ja Nielsen, R. K. (2020). *Types, sources, and claims of COVID-19 misinformation*. Doktoritöö. University of Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Brewer, N. T., Weinstein, N. D., Cuite, C. L. ja Herrington, J. E. (2004). Risk perceptions and their relation to risk behavior. *Annals of behavioral medicine*, 27, 125-130.
- Canary, H. E., Wellman, N. ja Martinez, L. S. (2023). COVID-19, genetics, and risk: Content analysis of Facebook posts early in the coronavirus pandemic. *Health Communication*, 38(8), 1654-1665.
- Cant, S. ja Sharma, U. (2014). *A new medical pluralism? Complementary medicine, doctors, patients and the state*. New York: Routledge.
- Carey, J. M., Chi, V., Flynn, D. J., Nyhan, B. ja Zeitzoff, T. (2020). The effects of corrective information about disease epidemics and outbreaks: Evidence from Zika and yellow fever in Brazil. *Science Advances*, 6(5). <https://doi.org/10.1126/sciadv.aaw7449>
- Caulfield, T. (2020). Pseudoscience and COVID-19 - we've had enough already. *Nature*, 27. aprill. Kasutatud 5.12.2023, <https://www.nature.com/articles/d41586-020-01266-z>
- Chen, J. ja Wang, Y. (2021). Social Media Use for Health Purposes: Systematic Review. *Journal of Medical Internet Research*, 23(5), e17917. <https://doi.org/10.2196/17917>
- Chin, J. J. (2002). Doctor-patient relationship: from medical paternalism to enhanced autonomy. *Singapore medical journal*, 43(3), 152-155.
- Cho, H. ja Salmon, C. T. (2007). Unintended effects of health communication campaigns. *Journal of communication*, 57(2), 293-317. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2007.00344.x>
- Cinelli, M., De Francisci Morales, G., Galeazzi, A., Quattrociocchi, W. ja Starnini, M. (2021). The echo chamber effect on social media. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9), e2023301118.
- Cinelli, M., Etta, G., Avalle, M., Quattrociocchi, A., Di Marco, N., Valensise, C., Galeazzi, A. ja Quattrociocchi, W. (2022). Conspiracy theories and social media platforms. *Current Opinion in Psychology*, 47: 101407. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101407>

Complementary, Alternative, or Integrative Health: What's In a Name? (2021). *National Center for Complementary and Integrative Health*. Kasutatud 10.05.2024, <https://www.nccih.nih.gov/health/complementary-alternative-or-integrative-health-whats-in-a-name>

Council of Canadian Academies. (2023). Fault Lines: The Social and Economic Costs of Canada's Path to Net Zero. Kasutatud 8.01.2024, <https://cca-reports.ca/wp-content/uploads/2023/01/Report-Fault-Lines-digital.pdf>

COVID-19 vaccine deployment: Behaviour, ethics, misinformation and policy strategies. (2020). *The Royal Society ja The British Academy*, 21. oktoober. Kasutatud 18.1.2024, <https://royalsociety.org/-/media/policy/projects/set-c/set-c-vaccine-deployment.pdf?la=en-GB&hash=43073E5429C87FD2674201CA19280A8E>

COVID vaccines do not 'shed' from one person to another and then cause reproductive problems. (2021). *Reuters*, 23. aprill. Kasutatud 4.04.2024, <https://www.reuters.com/article/idUSL1N2MG256/>

Dascalu, S., Geambasu, O., Covaciu, O., Chereches, R. M., Diaconu, G., Dumitra, G. G., Gheorghita, V. ja Popovici, E. D. (2021). Prospects of COVID-19 vaccination in Romania: challenges and potential solutions. *Frontiers in Public Health*, 9, 644538. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.644538>

Dascalu, S., Geambasu, O., Valentin Raiu, C., Azoicai, D., Damian Popovici, E. ja Apetrei, C. (2021). COVID-19 in Romania: what went wrong?. *Frontiers in public health*, 9, 813941. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.813941>

DataReportal. (2023). Facebook Users, Stats, Data & Trends. Kasutatud 7.1.2024, <https://datareportal.com/essential-facebook-stats>

Del Vicario, M., Bessi, A., Zollo, F., Petroni, F., Scala, A., Caldarelli, G., Stanley, H. E. ja Quattrocioni, W. (2016). The spreading of misinformation online. *Proceedings of the national academy of Sciences*, 113(3), 554-559.

Diegoli, H., Magalhães, P. S., Martins, S. C., Moro, C. H., França, P. H., Safanelli, J., Nagel, V., Venancio, V. G., Liberato, R. B. ja Longo, A. L. (2020). Decrease in hospital admissions for transient ischemic attack, mild, and moderate stroke during the COVID-19 era. *Stroke*, 51(8), 2315-2321. <https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.120.030481>

Doctor's misleading vaccine claims spread online. (2023). *European Newsroom*, 31. oktoober. Kasutatud 3.04.2024, <https://europeannewsroom.com/doctors-misleading-vaccine-claims-spread-online/>

Douglas, K. M., Sutton, R. M. ja Cichocka, A. (2017). The psychology of conspiracy theories. *Current directions in psychological science*, 26(6), 538-542. <https://doi.org/10.1177/0963721417718261>

Duan, W., Bu, H. ja Chen, Z. (2020). COVID-19-related stigma profiles and risk factors among people who are at high risk of contagion. *Social Science & Medicine*, 266, 113425. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113425>

Duckitt, J. ja Fisher, K. (2003). The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24(1), 199-222. <https://doi.org/10.1111/0162-895X.00322>

Eghtesadi, M. ja Florea, A. (2020). Facebook, Instagram, Reddit and TikTok: a proposal for health authorities to integrate popular social media platforms in contingency planning amid a global pandemic outbreak. *Canadian Journal of Public Health*, 111(3), 389–391. <https://doi.org/10.17269/s41997-020-00343-0>

Eisenberg, D. M., Kessler, R. C., Foster, C., Norlock, F. E., Calkins, D. R. ja Delbanco, T. L. (1993). Unconventional medicine in the United States. Prevalence, costs, and patterns of use. *The New England Journal of Medicine*, 328(4), 246–252. <https://doi.org/10.1056/NEJM199301283280406>

Ess, C. (2002). Ethical decision-making and Internet research. Kasutatud 19.05.2024, <https://aoir.org/reports/ethics.pdf>

Etta, G., Cinelli, M., Galeazzi, A., Valensise, C. M., Conti, M. ja Quattrocioni, W. (2021). News consumption and social media regulations policy. *arXiv preprint arXiv:2106.03924*.

European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2023). ESS10 - integrated file, edition 3.2 [Data set]. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. https://doi.org/10.21338/ess10e03_2

Eurostat. (2023). Majapidamiste ja individide IKT kasutamise uuring. Kasutatud 29.12.2023, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/isoc_ci_ac_i/default/map?lang=en

Exposing The Darkness. (i.a). Kasutatud 27.03.2024, <https://lionessofjudah.substack.com/about>

- Ferrer, R. A. ja Klein, W. M. (2015). Risk perceptions and health behavior. *Current opinion in psychology*, 5, 85-89. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2015.03.012>
- Figenschou, T. U. ja Ihlebæk, K. A. (2019). Challenging journalistic authority: Media criticism in far-right alternative media. *Journalism studies*, 20(9), 1221-1237. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2018.1500868>
- Fish, S. (1980). *Is There a Text in This Class?* Cambridge: Harvard University Press.
- Frenkel, S. (2022). Facebook and Instagram Remove Robert Kennedy Jr.'s Nonprofit for Misinformation. *The New York Times*, 18. august. Kasutatud 5.04.2024, <https://www.nytimes.com/2022/08/18/technology/facebook-instagram-robert-kennedy-jr-misinformation.html>
- Garrett, R. K. (2011). Troubling consequences of online political rumoring. *Human Communication Research*, 37(2), 255-274. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.2010.01401.x>
- Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism*. London: Pluto Press.
- Ghaddar, A., Khandaqji, S., Awad, Z. ja Kansoun, R. (2022). Conspiracy beliefs and vaccination intent for COVID-19 in an infodemic. *PLoS One*, 17(1), e0261559.
- Ghaffary, S. (2020). People are using Facebook more than ever during the coronavirus pandemic – but its business is still taking a hit. *Vox*, 29. aprill. Kasutatud 2.12.2023, <https://www.vox.com/2020/4/29/21241601/facebook-coronavirus-pandemic-users-advertising-growth-making-losing-money-users-q1-2020-earnings>
- Gisondi, M. A., Barber, R., Faust, J. S., Raja, A., Strehlow, M. C., Westafer, L. M. ja Gottlieb, M. (2022). A deadly infodemic: social media and the power of COVID-19 misinformation. *Journal of medical Internet research*, 24(2), e35552.
- Gottlieb, M. ja Dyer, S. (2020). Information and disinformation: social media in the COVID-19 crisis. *Academic emergency medicine*, 27(7), 640. doi: [10.1111/acem.14036](https://doi.org/10.1111/acem.14036)
- Griffiths, F., Cave, J., Boardman, F., Ren, J., Pawlikowska, T., Ball, R., Clarke, A. ja Cohen, A. (2012). Social networks – the future for health care delivery. *Social science & medicine*, 75(12), 2233-2241.

- Harris, M. J., Murtfeldt, R., Wang, S., Mordecai, E. A. ja West, J. D. (2023). The role and influence of perceived experts in an anti-vaccine misinformation community. *MedRxiv : The Preprint Server for Health Sciences*. <https://doi.org/10.1101/2023.07.12.23292568>
- Humanity United Now - Ana Maria Mihalcea, MD, PhD. (i.a). Kasutatud 28.03.2024, <https://anamihalceamdphd.substack.com/about>
- Hwang, J. (2020). Health information sources and the influenza vaccination: The mediating roles of perceived vaccine efficacy and safety. *Journal of Health Communication*, *25*(9), 727–735. <https://doi.org/10.1080/10810730.2020.1840675>
- Imhoff, R. (2023). The Psychology of Pandemic Conspiracy Theories. M. Butter ja P. Knight (toim), *Covid Conspiracy Theories in Global Perspective* (lk 185-199). New York: Routledge.
- Imhoff, R. ja Lamberty, P. (2020). A bioweapon or a hoax? The link between distinct conspiracy beliefs about the coronavirus disease (COVID-19) outbreak and pandemic behavior. *Social Psychological and Personality Science*, *11*(8), 1110-1118. <https://doi.org/10.1177/1948550620934692>
- Imhoff, R., Lamberty, P. ja Klein, O. (2018). Using power as a negative cue: How conspiracy mentality affects epistemic trust in sources of historical knowledge. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *44*(9), 1364-1379. <https://doi.org/10.1177/0146167218768779>
- Infodemic. (i.a). World Health Organization. Kasutatud 1.12.2023, https://www.who.int/health-topics/infodemic#tab=tab_1
- Jang, K. ja Baek, Y. M. (2019). When information from public health officials is untrustworthy: The use of online news, interpersonal networks, and social media during the MERS outbreak in South Korea. *Health communication*, *34*(9), 991-998.
- Jaspal, R. ja Nerlich, B. (2023). Social representations of COVID-19 skeptics: Denigration, demonization, and disenfranchisement. *Politics, Groups, and Identities*, *11*(4), 750-770. <https://doi.org/10.1080/21565503.2022.2041443>
- Joab, A. (2016). *Terviseinfo otsimise ja allikate usaldusväarsuse hindamise praktikad internetis: Antslas elavate naiste näitel*. Lõputöö. Tartu Ülikool, infokorralduse õppekava.
- Jolley, D., Douglas, K. M., Leite, A. C. ja Schrader, T. (2019). Belief in conspiracy theories and intentions to engage in everyday crime. *British Journal of Social Psychology*, *58*(3), 534-549. <https://doi.org/10.1111/bjso.12311>

Ireton, C. ja Posetti, J. (2018). *Journalism, „Fake News“ and disinformation: a handbook for journalism education and training*. Pariis: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Kalmus, V. (2015). *Standardiseeritud kontentanalüüs*. Tartu Ülikool: Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Kasutatud 18.04.2024, <https://samm.ut.ee/kontentanalyyis/>

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). *Kvalitatiivne sisuanalüüs*. Tartu Ülikool: Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Kasutatud 25.01.2024, <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Kata, A. (2012). Anti-vaccine activists, Web 2.0, and the postmodern paradigm – An overview of tactics and tropes used online by the anti-vaccination movement. *Vaccine*, 30(25), 3778–3789. <https://doi.org/10.1016/J.VACCINE.2011.11.112>

Kelomees, H. (2021). Koroonaprotestide sõpruskond: kremlimeelsed aktivistid, EKRE saadikud ja uhhuu-ärikad. *Delfi*, 8. aprill. Kasutatud 1.12.2023, <https://www.delfi.ee/artikkel/93069751/koroonaprotestide-sopruskond-kremlimeelsed-aktivistid-ekre-saadikud-ja-uhhuu-arikad>

Kemp, S. (2020). Report: Most important data on digital audiences during coronavirus. *The Next Web*, 24. aprill. Kasutatud 2.12.2023, <https://thenextweb.com/news/report-most-important-data-on-digital-audiences-during-coronavirus>

Kemp, S. (2023). Digital 2023: Estonia. *DataReportal*, 13. veebruar. Kasutatud 7.1.2024, <https://datareportal.com/reports/digital-2023-estonia>

Khamis, R. M. ja Geng, Y. (2021). Social media usage in health communication and its implications on public health security: A case study of COVID-19 in Zanzibar. *Online Journal of Communication and Media Technologies*, 11(1), e202101. <https://doi.org/10.30935/ojcm/9575>

Kitchens, B., Johnson, S. L. ja Gray, P. (2020). Understanding echo chambers and filter bubbles: The impact of social media on diversification and partisan shifts in news consumption. *MIS Quarterly*, 44(4), 1619–1649. <https://doi.org/10.25300/MISQ/2020/16371>

Koltai, K. S. ja Fleischmann, K. R. (2017). Questioning science with science: The evolution of the vaccine safety movement. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 54(1), 232–240. <https://doi.org/10.1002/pa2.2017.14505401026>

Koppel, K. ja Uibu, M. (2020). "Not even all physicians know Chinese medicine!": Analysing legitimisation strategies of Chinese medicine in the Estonian media. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 14(1): 1–24

Korjus, L. (2021). *Sotsiaalmeediakasutajate teadlikkus soovitusalgoritmidest ja nende tajumine*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava.

Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud. (i.a). *Arutelu* [Facebooki grupp]. Facebook. Kasutatud 18.04.2024, <https://www.facebook.com/communityofmulticulturalism/>

Koroonavandenõud meie seas. (2020). *Propastop*, 16. märts. Kasutatud 1.12.2023, <https://www.propastop.org/2020/03/16/koroonavandenoud-meie-seas/>

Kuidas tunda ära vandenõuteooriaid? (i.a). *Euroopa Komisjon*. Kasutatud 28.01.2024, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/coronavirus-response/fighting-disinformation/identifying-conspiracy-theories_et

Kõiva, M. (2009). On-Line Medicine. Communication and Narratives. M. Kõiva (toim). *Media & Folklore. Contemporary Folklore IV*(lk 162-183). Tartu: ELM Scholarly Press.

Kõuts-Klemm, R., Pruulmann-Vengerfeldt, P., Siibak, A. ja Lauristin, M. (2017). Internetikasutus ja sotsiaalmeedia kasutus. P. Vihalemm, M. Lauristin, V. Kalmus ja T. Vihalemm (toim), *Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002-2014 tulemused* (lk 279-298). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Lagerspetz, M. (2021). Ühiskonna uurimise meetodid. Sissejuhatus ja väljajuhatus. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Laherand, M.-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrükk

Laine, M. (2020). KUULA SAADET: Mille kohta Eesti inimesed Facebookis enim valetavad? *Eesti Päevaleht*, 19. juuni. Kasutatud 4.12.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/90225177/kuula-saadet-mille-kohta-eesti-inimesed-facebookis-enim-valetavad>

Laine, M. (2021). FAKTIKONTROLL. Tõlgitud huligaansus. Eesti Facebookis levib miski, mida Lätis nimetatakse kuriteoks. *Eesti Päevaleht*, 2. märts. Kasutatud 1.12.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/92719873/faktikontroll-tolgitud-huligaansus-eesti-facebookis-levib-miski-mida-latis-nimetatakse-kuriteoks>

Lange, M. ja Monscheuer, O. (2022). Spreading the disease: Protest in times of pandemics. *Health Economics*, 31(12), 2664-2679. <https://doi.org/10.1002/hec.4602>

- Lantian, A., Muller, D., Nurra, C., Klein, O., Berjot, S. ja Pantazi, M. (2018). Stigmatized beliefs: Conspiracy theories, anticipated negative evaluation of the self, and fear of social exclusion. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 939-954. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2498>
- Lasco, G. (2020). Medical populism and the COVID-19 pandemic. *Global Public Health*, 15(10), 1417–1429. <https://doi.org/10.1080/17441692.2020.1807581>
- Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and Adaptation*. New York: Oxford University Press
- Lazer, D. M. J., Baum, M. A., Benkler, Y., Berinsky, A. J., Greenhill, K. M., Menczer, F., Metzger, M. J., Nyhan, B., Pennycook, G., Rothschild, D., Schudson, M., Sloman, S. A., Sunstein, C. R., Thorson, E. A., Watts, D. J. ja Zittrain, J. L. (2018). The science of fake news: Addressing fake news requires a multidisciplinary effort. *Science*, 359(6380), 1094–1096. <https://doi.org/10.1126/science.aao2998>
- Latkin, C. A., Dayton, L., Yi, G., Konstantopoulos, A. ja Boodram, B. (2021). Trust in a COVID-19 vaccine in the U.S.: A social-ecological perspective. *Social Science & Medicine*, 270, 113684. <https://doi.org/10.1016/J.SOCSCIMED.2021.113684>
- Lee, E. W., Bao, H., Wang, Y. ja Lim, Y. T. (2023). From pandemic to Plandemic: Examining the amplification and attenuation of COVID-19 misinformation on social media. *Social Science & Medicine*, 328, 115979.
- Leman, P. J. ja Cinnirella, M. (2007). A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. *Social Psychological Review*, 9(2), 18-28.
- Lelisho, M. E., Pandey, D., Alemu, B. D., Pandey, B. K. ja Tareke, S. A. (2023). The Negative Impact of Social Media during COVID-19 Pandemic. *Trends in Psychology*, 31(1), 123–142. <https://doi.org/10.1007/S43076-022-00192-5/TABLES/10>
- Lenharo, M. (2023). WHO declares end to COVID-19's emergency phase. *Nature*, 5. Mai. Kasutatud 21.04.2024, <https://www.nature.com/articles/d41586-023-01559-z>
- Liu, B. F., Fraustino, J. D. ja Jin, Y. (2016). Social media use during disasters: How information form and source influence intended behavioral responses. *Communication Research*, 43(5), 626-646.
- Lubi, K., Uibu, M. ja Koppel, K. (2018). Teaduslikult alternatiivmeditsiinist. *Eesti Arst*, 97(8), 409–415. <https://doi.org/10.15157/ea.v0i0.14248>

- Machado, M. D. A. V., Roberts, B., Wong, B. L. H., van Kessel, R. ja Mossialos, E. (2021). The relationship between the COVID-19 pandemic and vaccine hesitancy: a scoping review of literature until August 2021. *Front Public Health*, 9: 747787. doi: [10.3389/fpubh.2021.747787](https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.747787)
- Madisson, M.-L. (2017). Representation of the Snowden Scandal in the Estonian Media: The Construction of Threats and Fear. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, 69, 145–168. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.69.madisson>
- Madisson, M.-L. ja Ventsel, A. (2021). *Strategic Conspiracy Narratives. A Semiotic Approach*. London: Routledge.
- Madisson, M.-L. ja Ventsel, A. (2023). Covid-19-related Conspiracy Theories in the Baltic States. M. Butter ja P. Knight (toim), *Covid Conspiracy Theories in Global Perspective* (lk 185-199). New York: Routledge.
- Maimets, T. (2023). Libainformatsiooni vastu aitavad haridus ja koostöö. *Universitas Tartuensis*, 2(2514).
- Majchrzak, A., Faraj, S., Kane, G. C. ja Azad, B. (2013). The contradictory influence of social media affordances on online communal knowledge sharing. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19(1), 38-55.
- Mallapaty, S., Callaway, E., Kozlov, M., Ledford, H., Pickrell, J. ja Van Noorden, R. (2021). How COVID vaccines shaped 2021 in eight powerful charts. *Nature*, 600(7890), 580-583.
- Managing the COVID-19 infodemic: Promoting healthy behaviours and mitigating the harm from misinformation and disinformation. (2020). *World Health Organization*, 23. september. Kasutatud 3.12.2023, <https://www.who.int/news/item/23-09-2020-managing-the-covid-19-infodemic-promoting-healthy-behaviours-and-mitigating-the-harm-from-misinformation-and-disinformation>
- Markham, A. (2012). FABRICATION AS ETHICAL PRACTICE. *Information, Communication & Society*, 15(3), 334–353. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2011.641993>
- Massa, E. ja Simeoni, V. (2017). Posting as a form of storytelling: the sociolinguistic analysis of a sample of pregnancy narratives on Facebook. *Signs and Society*, 5(1), 124-153.
- Masso, A., Tiidenberg, K. ja Siibak, A. (2020). Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht. Tallinn: TLÜ Kirjastus.
- McQuail, D. (2000). *McQuail's Mass Communication Theory*. London: Sage.

- Moore, M. J., Nakano, T., Enomoto, A. ja Suda, T. (2012). Anonymity and roles associated with aggressive posts in an online forum. *Computers in Human Behavior*, 28(3), 861-867.
- Munich Security Conference. (2020). *World Health Organization*, 15. veebruar. Kasutatud 15. jaanuar, <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference>
- Naeem, S. B., Bhatti, R. ja Khan, A. (2021). An exploration of how fake news is taking over social media and putting public health at risk. *Health Information & Libraries Journal*, 38(2), 143-149. <https://doi.org/10.1111/hir.12320>
- Nandy, R. (2022). Facebook and the Covid-19 crisis: building solidarity through community feeling. *Human Arenas*, 5(4), 609-619.
- Noorem, M. (2015). *Laste vaktsineerimisega seotud arutelud Perekooli foorumis*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava.
- Nord, C. (1997). A Functional Typology of Translations. A. Trosborg (toim), *Text Typology and Translation* (lk 43-66). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Not A Number [@myhiddenvalue]. (2024, 8. jaanuar). *The CDC has been harming the public for decades.* share. share. share. [Tweet]. Twitter. https://twitter.com/myhiddenvalue/status/1744134069045350485?s=12&fbclid=IwAR106P5qkv_hL_UpiPGSMTK1TaZBZKaYUxPSM4C6voxnO0lj9ingBVQcYeFc
- Oeldorf-Hirsch, A., Schmierbach, M., Appelman, A. ja Boyle, M. P. (2020). The ineffectiveness of fact-checking labels on news memes and articles. *Mass Communication and Society*, 23(5), 682-704. <https://doi.org/10.1080/15205436.2020.1733613>
- Orso, D., Federici, N., Copetti, R., Vetrugno, L. ja Bove, T. (2020). Infodemic and the spread of fake news in the COVID-19-era. *European Journal of Emergency Medicine*, 27, 327-328. doi: [10.1097/MEJ.0000000000000713](https://doi.org/10.1097/MEJ.0000000000000713)
- Palkova, A. 2021. Disinformation in Latvia. A Self-imposed Trap of Best Practices. *Baltic Rim Economies*, 16 juuni. Kasutatud 1.12.2024, <https://sites.utu.fi/bre/disinformation-in-latvia-a-self-imposed-trap-of-best-practices/>
- Palkova, A. ja Bikovs, A. (2020). Prevailing Themes in Disinformation, Misinformation, and Conspiracy Theories during the Covid-19: Latvian Case Analysis. *Latvian Institute of International Affairs*, 14. august. Kasutatud 1.12.2023, <https://www.liia.lv/en/opinions/prevailing-themes-in-disinformation-misinformation-and-conspiracy-theories-during-the-covid-19-latvian-case-analysis-855>

- Papa, V. ja Maniou, T. A. (2020). Recurrent narratives around the COVID-19 crisis in social networks: a case study analysis on Facebook. *Blanquerna School of Communication and International Relations*, 2(47), 11-28.
- Paudyal, V., Sun, S., Hussain, R., Abutaleb, M. H. ja Hedima, E. W. (2022). Complementary and alternative medicines use in COVID-19: A global perspective on practice, policy and research. *Research in Social and Administrative Pharmacy*, 18(3), 2524–2528. <https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2021.05.004>
- Pennycook, G., McPhetres, J., Zhang, Y., Lu, J. G. ja Rand, D. G. (2020). Fighting COVID-19 misinformation on social media: Experimental evidence for a scalable accuracy-nudge intervention. *Psychological science*, 31(7), 770-780. <https://doi.org/10.1177/0956797620939054>
- Pramukti, I., Strong, C., Sitthimongkol, Y., Setiawan, A., Pandin, M. G. R., Yen, C. F., Lin, C.-Y., Griffiths, M. D. ja Ko, N. Y. (2020). Anxiety and suicidal thoughts during the COVID-19 pandemic: cross-country comparative study among Indonesian, Taiwanese, and Thai university students. *Journal of Medical Internet Research*, 22(12), e24487. doi: [10.2196/24487](https://doi.org/10.2196/24487)
- Prior, L. (2003). Belief, knowledge and expertise: the emergence of the lay expert in medical sociology. *Sociology of health & illness*, 25(3), 41-57.
- Puri, N., Coomes, E. A., Haghbayan, H. ja Gunaratne, K. (2020). Social media and vaccine hesitancy: new updates for the era of COVID-19 and globalized infectious diseases. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 16(11), 2586–2593.
- R, R. (2021, 25. oktoober). *Oravate selge sõnum valimiste eel – kohalik elanikkond tuleb sundvaktsineerida!* [video], Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=_dkqjIFSLRU
- Raudsik, H. (2020a). Infopesu musternäide: ametkonnad ütlesid üht, koroonaeitajad järeldasid seda, mida ise tahavad. *Eesti Päevaleht*, 5. september. Kasutatud 1.12.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/90927203/infopesu-musternaide-ametkonnad-utlesid-uh-koroonaeitajad-jareldasid-seda-mida-ise-tahavad>
- Raudsik, H. (2020b). Vaktsiinivastased hirmutavad aluseta koroonavaktsiini viljatuks tegevate omaduste eest. *Eesti Päevaleht*, 17. juuni. Kasutatud 1.12.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/90188413/vaktsiinivastased-hirmutavad-aluseta-koroonavaktsiini-viljatuks-tegevate-omaduste-eest>
- Raudsik, H. (2020c). FAKTIKONTROLL. Koroonaviirusesse pole surnud „ainult“ 17 inimest. Surma algpõhjuseks on see üle sajali inimesel. *Eesti Päevaleht*, 15. detsember. Kasutatud

1.12.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/91979215/faktikontroll-koroonaviirusesse-pole-surnud-ainult-17-inimest-surma-algpohjuseks-on-see-ule-sajal-inimesel>

Raudsik, H. (2021a). FAKTIKONTROLL. Koroonakiirtestid ei tule pakist juba ettemääratud tulemusega. *Eesti Päevaleht*, 4. jaanuar. Kasutatud 1.12.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/92166375/faktikontroll-koroonakiirtestid-ei-tule-pakist-juba-ettemaaratud-tulemusega>

Raudsik, H. (2021b). FAKTIKONTROLL. Vaktsiinivalede popurii: vaktsiin tapab noori rohkem ja vaktsineerimine on teinud suurt halba inimkonna edendamisel. *Eesti Päevaleht*, 28. aprill. Kasutatud 1.12.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/93270355/faktikontroll-vaktsiinivalede-popurii-vaktsiin-tapab-noori-rohkem-ja-vaktsineerimine-on-teinud-suurt-halba-inimkonna-edendamisel>

Raudsik, H. (2021c). FAKTIKONTROLL. Ameerika pöörased vandenõuteooriad on jõudnud Tallinnasse: pealinna haiglates ei tegeleta inimeste „hävitamisega“. *Eesti Päevaleht*, 12. veebruar. Kasutatud 1.12.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/92540023/faktikontroll-ameerika-poorased-vandenouteooriad-on-joudnud-tallinnasse-pealinna-haiglates-ei-tegeleta-inimeste-havitamisega>

Reinecke, L., Vorderer, P. ja Knop, K. (2014). Entertainment 2.0? The role of intrinsic and extrinsic need satisfaction for the enjoyment of Facebook use. *Journal of communication*, 64(3), 417-438.

Reis, G., Silva, E. A. S. M., Silva, D. C., Thabane, L., Milagres, A. C., Ferreira, T. S., Dos Santos, C. V. Q., Campos, V. H. S., Nogueira, A. M. R., de Almeida, A. P. F. G., Callegari, E. D., Neto, A. D. F., Savassi, L. C. M., Simplicio, M. I. C., Ribeiro, L. B., Oliveira, R., Harari, O., Forrest, J. I., Ruton, H., Sprague, S. ... Mills, E. J. (2022). Effect of early treatment with ivermectin among patients with Covid-19. *New England Journal of Medicine*, 386(18), 1721-1731.

Rieger, D., Frischlich, L. ja Bente, G. (2017). Propaganda in an insecure, unstructured world: How psychological uncertainty and authoritarian attitudes shape the evaluation of right-wing extremist internet propaganda. *Journal of Deradicalization*, (10), 203-229.

Riigikontroll. (2021). Koroonakriisi viis õppetundi.

Rosenstock, I. M. (1974). The health belief model and preventive health behavior. *Health education monographs*, 2(4), 354-386. <https://doi.org/10.1177/109019817400200405>

Rothkopf, D. J. (2003). When the Buzz Bites Back. *The Washington Post*, 11. mai. Kasutatud 12.05.2024, https://www.researchgate.net/profile/Zhiwen-Hu-4/publication/339926961_The_earliest_usage_track-

[down_of_infodemic/links/5e6c6b6fa6fdccf994c66c4c/The-earliest-usage-track-down-of-infodemic.pdf](https://infodemic.org/links/5e6c6b6fa6fdccf994c66c4c/The-earliest-usage-track-down-of-infodemic.pdf)

Rämmer, A. (2014). *Valimi moodustamine*. Tartu Ülikool: Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Kasutatud 27.01.2024, <https://samm.ut.ee/valimid>

Sahkur, A. (2023). *COVID-19-ga seotud vandenõuteooriad eestikeelses Facebookis*. Magistritöö. Tallinna Ülikool, humanitaarteaduste instituut

Scheufele, D. A. ja Krause, N. M. (2019). Science audiences, misinformation, and fake news. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(16), 7662-7669.

Schneider, J., Villata, S. ja Cabrio, E. (i.a). *Why did they post that argument? Communicative Intentions of Web 2.0 Arguments*. Kasutatud 01.05.2024, <https://jodischneider.com/pubs/issaargweb2014.pdf>

Schultz, F., Utz, S. ja Göritz, A. (2011). Is the medium the message? Perceptions of and reactions to crisis communication via twitter, blogs and traditional media. *Public Relations Review*, 37, 20-27.

Sharevski, F., Alsaadi, R., Jachim, P. ja Pieroni, E. (2022). Misinformation warnings: Twitter's soft moderation effects on COVID-19 vaccine belief echoes. *Computers & Security*, 114, 102577. <https://doi.org/10.1016/J.COSE.2021.102577>

Shaw Hughner, R. ja Schultz Kleine, S. (2004). Views of Health in the Lay Sector: A Compilation and Review of How Individuals Think about Health. *Health*, 8(4), 395-422. doi:10.1177/1363459304045696

Sheng, A. Y., Gottlieb, M. ja Welsh, L. (2021). Leveraging learner-centered educational frameworks to combat health mis/disinformation. *AEM Education and Training*, 5(4). doi: [10.1002/aet2.10711](https://doi.org/10.1002/aet2.10711)

Shin, D., Zhong, B. ja Biocca, F. A. (2020). Beyond user experience: What constitutes algorithmic experiences? *International Journal of Information Management*, 52. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.102061>

Smith, N. ja Graham, T. (2019). Mapping the anti-vaccination movement on Facebook. *Information, Communication & Society*, 22(9), 1310-1327. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1418406>

- Soveri, A., Karlsson, L. C., Antfolk, J., Lindfelt, M. ja Lewandowsky, S. (2021). Unwillingness to engage in behaviors that protect against COVID-19: the role of conspiracy beliefs, trust, and endorsement of complementary and alternative medicine. *BMC Public Health*, 21(1), 1–12. <https://doi.org/10.1186/S12889-021-10643-W/FIGURES/2>
- Spears, R. ja Lea, M. (1992). *Social influence and the influence of the „social“ in computer-mediated communication*. Harvester Wheatsheaf. M. Lea (toim). *Contexts of Computer-Mediated Communication* (lk 30-65). London: Harvester-Wheatsheaf.
- Sprengholz, P., Henkel, L., Böhm, R. ja Betsch, C. (2023). Historical narratives about the COVID-19 pandemic are motivationally biased. *Nature* 2023 623:7987, 623(7987), 588–593. <https://doi.org/10.1038/s41586-023-06674-5>
- Springe, I. (2020). Gun in your Face: Latvia's Conspiracy Theory Leaders Radicalize the Population. *LSM.lv*, 20. november. Kasutatud 1.12.2023, <https://eng.lsm.lv/article/features/media-literacy/gun-in-your-face-latvias-conspiracy-theory-leaders-radicalize-the-population.a382153/>
- Springe, I. (2021). Who Calls the Shots on Fake News? The Minefield of Countering Lies in the Baltics. *LRT*, 29. mai. Kasutatud 1.12.2023, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1418424/who-calls-the-shots-on-fake-news-the-minefield-of-countering-lies-in-the-baltics>
- Stan, N. H. S. S. (2002). Deconstructing paternalism--what serves the patient best? *Singapore Medical Journal*, 43(3), 148–151.
- Statistikaamet. (i.a). Infotehnoloogia leibkonnas. Kasutatud 29.12.2023, https://andmed.stat.ee/et/stat/majandus_infotehnoloogia_infotehnoloogia-leibkonnas/IT38
- Stocking, G., Matsa, K. E. ja Khuzam, M. (2020). As COVID-19 Emerged in U.S., Facebook Posts About It Appeared in a Wide Range of Public Pages, Groups. *Pew Research Center*, 24. juuni. Kasutatud 1.12.2023, <https://www.pewresearch.org/journalism/2020/06/24/as-covid-19-emerged-in-u-s-facebook-posts-about-it-appeared-in-a-wide-range-of-public-pages-groups/>
- Stocking, G., Mitchell, A., Matsa, K. E., Widjaya, R., Jurkowitz, M., Ghosh, S., Smith, A., Naseer, S. ja St. Aubin, C. (2022). The Role of Alternative Social Media in the News and Information Environment. *Pew Research Center*, 6. oktoober. Kasutatud 1.12.2023, https://www.pewresearch.org/journalism/wp-content/uploads/sites/8/2022/10/PJ_2022.10.06_Alternative-Social-Media.pdf

- Strömpl, J. (i.a). *Eetika*. Tartu Ülikool: Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Kasutatud 19.05.2024, <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/eetika/>
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *Cyberpsychology & behavior*, 7(3), 321-326.
- Sutton, J., Spiro, E. S., Johnson, B., Fitzhugh, S., Gibson, B. ja Butts, C. T. (2013). Warning tweets: Serial transmission of messages during the warning phase of a disaster event. *Information, Communication & Society*, 17, 765-787.
- Swart, J. (2021). Experiencing Algorithms: How Young People Understand, Feel About, and Engage With Algorithmic News Selection on Social Media. *Social Media + Society*, 7(2), <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1177%2F20563051211008828>
- Zimmerman, R. K., Wolfe, R. M., Fox, D. E., Fox, J. R., Nowalk, M. P., Troy, J. A. ja Sharp, L. K. (2005). Vaccine Criticism on the World Wide Web. *Journal of Medical Internet Research*, 7(2), e17. <https://doi.org/10.2196/jmir.7.2.e17>
- Tai, Z. ja Sun, T. (2007). Media dependencies in a changing media environment: The case of the 2003 SARS epidemic in China. *New Media & Society*, 9(6), 987–1009. <https://doi.org/10.1177/2F1461444807082691>
- The Conversation. (2020). Kuidas algasid 5G-vandenõuteooriad? *Postimees*, 21. juuni. Kasutatud 17.05.2024, <https://faktikontroll.postimees.ee/6998960/kuidas-algasid-5g-vandenouteooriad>
- The Coronavirus: A Vast Scared Majority Around the World according to the snap poll by Gallup International Association. (2020). *Gallup International*, 23. märts. Kasutatud 28.01.2024, <https://www.gallup-international.bg/en/43073/the-coronavirus-a-vast-scared-majority-around-the-world-according-to-the-snap-poll-by-gallup-international-association/>
- Thunström, L., Ashworth, M., Finnoff, D. ja Newbold, S. C. (2021). Hesitancy Toward a COVID-19 Vaccine. *EcoHealth*, 18(1), 44–60. <https://doi.org/10.1007/S10393-021-01524-0/FIGURES/6>
- Tiidenberg, K. (2017). Ihu ja hingegea internetis: kuidas mõista sotsiaalmeediat? Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Tikk, A. (2005). Arstid ja alternatiivmeditsiin. *Eesti Arst*, 84(4), 294–296.
- Tomasik, E. ja Stocking, G. (2023). Key facts about BitChute. *Pew Research Center*, 17. Veebruar. Kasutatud 11.04.2024, <https://www.pewresearch.org/short-reads/2023/02/17/key-facts-about-bitchute/>

- Trevena, L. J., Zikmund-Fisher, B. J., Edwards, A., Gaissmaier, W., Galesic, M., Han, P. K. J., King, J., Lawson, M. L., Linder, S. K., Lipkus, I., Ozanne, E., Peters, E., Timmermans, D. ja Woloshin, S. (2013). Presenting quantitative information about decision outcomes: a risk communication primer for patient decision aid developers. *BMC Medical Informatics and Decision Making*, 13(Suppl 2), S7. <https://doi.org/10.1186/1472-6947-13-S2-S7>
- Trew, B. (2020). Coronavirus: Hundreds dead in Iran from drinking methanol amid fake reports it cures disease. *The Independent*, 27. märts. Kasutatud 3.12.2023, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-coronavirus-methanol-drink-cure-deaths-fake-a9429956.html>
- Troiano, G. ja Nardi, A. (2021). Vaccine hesitancy in the era of COVID-19. *Public Health*, 194, 245–251. <https://doi.org/10.1016/J.PUHE.2021.02.025>
- Tupay, P. K. (2021). Paloma Krõõt Tupay: kas oleme politseiriigi loomise lävel? *ERR*, 9. aprill. Kasutatud 13.1.2024, <https://www.err.ee/1608172075/paloma-kroot-tupay-kas-oleme-politseiriigi-loomise-lavel>
- Uibu, M. (2012). Creating Meanings and Supportive Networks on the Spiritual Internet Forum "The Nest of Angels". *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 6(2), 69-86.
- Uibu, M. (2021a). The emergence of new medical pluralism: the case study of Estonian medical doctor and spiritual teacher Luule Viilma. *Anthropology & Medicine*, 28(4), 445-460, DOI: [10.1080/13648470.2020.1785843](https://doi.org/10.1080/13648470.2020.1785843)
- Uibu, M. (2021b). "Doctors just don't care about people!" How medical specialists are depicted in a vaccine-critical Estonian Facebook group. *Folklore (Estonia)*, 82, 215–238. <https://doi.org/10.7592/FEJF2021.82.UIBU>
- Uibu, M. ja Koppel, K. (2021). Beyond Medical Pluralism: Communicative Positioning of Biomedicine and CAM in Estonia. *European Journal of Health Communication*, 2(3), 85–109. <https://doi.org/10.47368/ejhc.2021.305>
- Uibu, M. ja Vihalemm, T. (2017). Tervisepüüdlused ühiskonna polariseerijana? P. Vihalemm, M. Lauristin, V. Kalmus ja T. Vihalemm (toim), *Eesti ühiskond kiirenevas ajas. Uuringu „Mina. Maailm. Meedia“ 2002-2014 tulemused* (lk 343-360). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Understanding the infodemic and misinformation in the fight against COVID-19. (2020). Pan American Health Organization. Kasutatud 15.1.2024, https://iris.paho.org/bitstream/handle/10665.2/52052/Factsheet-infodemic_eng.pdf

Utz, S., Schultz, F. ja Glocka, S. (2013). Crisis communication online: How medium, crisis type and emotions affected public reactions in the Fukushima Daiichi nuclear disaster. *Public Relations Review*, 39, 40-46.

Vaccine skepticism in Bulgaria. (2021). *Deutsche Welle*, 11. oktoober. Kasutatud 20.04.2024, <https://www.dw.com/en/covid-19-special-vaccine-skepticism-drives-death-toll-in-bulgaria/video-59470491>

van Dijck, J. (2013). *The culture of connectivity: A critical history of social media*. Oxford: Oxford University Press.

Van Prooijen, J. W., Etienne, T. W., Kutiyski, Y. ja Krouwel, A. P. (2023). Conspiracy beliefs prospectively predict health behavior and well-being during a pandemic. *Psychological Medicine*, 53(6), 2514-2521. <https://doi.org/10.1017/S0033291721004438>

van Oost, P., Schmitz, M., Klein, O., Brisbois, M., Luminet, O., Morbée, S., Raemdonck, E., van den Bergh, O., Vansteenkiste, M., Waterschoot, J. ja Yzerbyt, V. (2024). When views about alternative medicine, nature and god come in the way of people's vaccination intentions. *European Journal of Social Psychology*, 54(3), 767–784. <https://doi.org/10.1002/ejsp.3047>

Viswanath, K., Breen, N., Meissner, H., Moser, R. P., Hesse, B., Steele, W. R. ja Rakowski, W. (2006). Cancer knowledge and disparities in the information age. *Journal of health communication*, 11(S1), 1-17.

Viswanath, K., Ramanadhan, S. ja Kontos, E. Z. (2007). Mass media. *Macrosocial determinants of population health*, 275-294.

Vitriol, J. A. ja Marsh, J. K. (2018). The illusion of explanatory depth and endorsement of conspiracy beliefs. *European Journal of Social Psychology*, 48(7), 955-969. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2504>

Vosoughi, S., Roy, D. ja Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146–1151. <https://doi.org/10.1126/science.aap9559>

Wallace, P. (2002). *Internetipsühholoogia. Rollid elus ja internetis*. Tallinn: Valgus

Ward, J. K., Alleaume, C., Peretti-Watel, P., Seror, V., Cortaredona, S., Launay, O., Raude, J., Verger, P., Beck, F., Legleye, S., L'Haridon, O. ja Ward, J. (2020). The French public's attitudes to a future COVID-19 vaccine: The politicization of a public health issue. *Social Science & Medicine*, 265, 113414. <https://doi.org/10.1016/J.SOCSCIMED.2020.113414>

World Council for Health. (i.a). Kasutatud 13.04.2024, <https://worldcouncilforhealth.org>

WHO Solidarity Trial Consortium. (2021). Repurposed antiviral drugs for Covid-19 – interim WHO solidarity trial results. *The New England Journal of Medicine*, 384(6), 497-511. DOI: 10.1056/NEJMoa2023184

Who spreads vaccine lies in the Baltics? (2021). *LRT*, 2. märts. Kasutatud 1.12.2023, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1355005/who-spreads-vaccine-lies-in-the-baltics>

Williams, B. A., Jones, C. H., Welch, V. ja True, J. M. (2023). Outlook of pandemic preparedness in a post-COVID-19 world. *npj Vaccines*, 8(1), 178. <https://doi.org/10.1038/s41541-023-00773-0>

LISAD

Lisa 1. Kodeerimisjuhend

UK1 – Millist suhtumist väljendatakse koroonaviirusesse ja -vaktsineerimisse Facebooki grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud?*

0 argumenti ei esitata – sisutühi postitus

1 reaktsioon eelnevale seisukohale

1a nõustumine eelneva seisukohaga

1b mittenõustumine eelneva seisukohaga

1c täiendamine

2 peavoolus esinenud kriitikaga sarnased argumendid

2a ma pole vaktsineerimisvastane, olen turvaliste vaktsiinide poolt

2b vaktsiinide arendamine on olnud ebapiisav

2c vaktsiinide ohutust ei saa tõestada

3 vaktsiinide ebaefektiivsuse tajumine positiivsena

3a loodetavasti saite platseebo vaktsiini

3b vaktsiinid ei kaitse

4 vaktsiinide koostisega seotud argumendid

4a vaktsiinid on mittelooduslikud/ebaloomulikud

4b vaktsiinid on mürgised - konkreetselt sõnade „mürk“ ja/või „toksilisus“ mainimine

4c vaktsiin tuleb kehast välja saada

5 vandenõuteoreetilised argumendid

5a viirust pole olemas

5b vaktsineerimist propageerinud isikud on ära ostetud - vaktsineerimist propageeritakse rahalistel ja/või muudel varjatud omakasupüüdlikel eesmärkidel

5c kõik on omavahel seotud - vihjed tippjuhtide vahelistele salalepetele ja koostöödele, vaktsineerimise taga on kellegi kurjad plaanid

5d avalikud institutsioonid pole usaldusväärsed ning valetavad rahvale

6 koroonavaktsineerimisega kaasnevad negatiivsed tagajärjed

6a vaktsineerimine põhjustab füüsilise tervise probleeme

6b vaktsineerimisega kaasnevad muud sümptomid, sh vaimse tervise probleemid

6c vaktsineerimine on kahjustanud indiviidi ja/või riigi sotsiaalmajanduslikku olukorda

7 ükskord me võidame

8 muu

9 **tuvastamatu** – sisu kustutatud, ligipääsuks vaja kontot või lihtsalt arusaamatu kommentaar

UK2 - Millistele allikatele tuginetakse Facebooki grupis *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud oma seisukohtade väljendamisel*?

0 **allikale ei viidata** – pole võimalik tuvastada ühtki viidet allikale

1 subjektiivne tõlgendus

1a isiklik arvamus – selgelt väljendatud „minu arvates“, „minu hinnangul“, „mina olen aru saanud nii“, „minu teada“ jne

1b umbmäärane allikas – kaudselt viidatud, räägitakse umbisikuliselt või et justkui ollakse kuskilt lugenud, kuid konkreetset allikat kui sellist tuvastada pole võimalik

1c loogika – kainele mõistusele, normaalsusele viitamine

2 kogemus

2a isiklik kogemus

2b kellegi teise kogemus

3 klassikaline meedia

2a peavoolumeedia

2b alternatiivmeedia

4 sotsiaalmeedia

4a grupp

4b postitus

4c lehekülg

5 teadusuuringud, -asutused

6 tervishoiuorganisatsioonid ja isikud

6a tavameditsiin

6b alternatiivmeditsiin

7 poliitilised institutsioonid ja isikud

7a EV isikud ja institutsioonid

7b rahvusvahelised poliitikud/organisatsioonid

8 muu

9 tuvastamatu – allikas kustutatud

UK3 – Milliseid vastuvõtja poolt tajutud kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid leidub Facebooki grupi *Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud* postitustes?

0 interakteeruv – lihtsalt kaasa rääkimine

1 **informeeriv** - eesmärk pole olnud mitte suunata inimesi allikaga tutvuma, vaid jagada neile allika sisu.

2 küsimus

3 soovitus (sh reklaam)

3a ravi/tervisega seotud

3b informatsiooniga seotud – „tutvuge selle informatsiooniga“

3c muu

4 hirmutus/hoiatus

5 **toetus, kaastunde avaldamine** – eksplitsiitne, selgelt ja konkreetselt väljendatud

6 **mobiliseeriv** – tugevam soovitusel, konkreetne käitumisjuhised – käskude ja tungivate soovitusel andmine

7 kriitika

7a poliitiliste institutsioonide ja isikute suhtes

7b meditsiiniliste institutsioonide ja isikute suhtes

7c meedia, sh sotsiaalmeedia suhtes

7d muu, sh ravimfirmad

8 huumor

9 muu

10 tuvastamatu

Lisa 2. Kodeerimise tulemused

UK1 - Millist suhtumist väljendatakse koroonaviirusesse ja -vaktsineerimisse?			
Kategooria	Tähistus	Alamkategooria	Kokku
Argumenti ei esitata	0	Argumenti ei esitata	83
Reaktsioon eelnevale seisukohale	1a	Nõustumine	12
	1b	Mittenõustumine	36
	1c	Täiendamine	73
Peavoolus esinenud kriitikaga sarnased argumendid	2a	Ma pole vaktsineerimisvastane, toetan turvalisi vaktsiine	0
	2b	Vaktsiinide arendamine on olnud ebapiisav	6
	2c	Vaktsiinide ohutust ei saa tõestada	0
Vaktsiinide ebaefektiivsuse tajumine positiivsena	3a	Loodetavasti saite platseebovaktsiini	6
	3b	Vaktsiinid ei kaitse	9
Vaktsiinide koostisega seotud argumendid	4a	Vaktsiinid on mittelooduslikud/ebaloomulikud	37
	4b	Vaktsiinid on mürgised	24
	4c	Vaktsiin tuleb kehast välja saada	42
Vandenõuteoreetilised argumendid	5a	Viirust pole olemas	7
	5b	Vaktsineerimise propageerijad on ära ostetud	23

	5c	Kõik on omavahel seotud	60
	5d	Meile valetatakse/me ei usalda teid	68
Koroonavaktsineerimisega kaasnevad negatiivsed tagajärjed	6a	Füüsilise tervise probleemid	95
	6b	Muud sümptomid, sh vaimne tervis	34
	6c	Vaktsineerimine on kahjustanud minu või riigi sotsiaalmajanduslikku olukorda	17
Ükskord me võidame	7	Ükskord me võidame	6
Muu	8	Muu	77
Tuvastamatu	9	Tuvastamatu	4

UK2 - Millistele allikatele tuginetakse seisukoha väljendamisel?			
Kategooria	Tähistus	Alamkategooria	Kokku
Allikale ei viidata	0	Allikale ei viidata	240
Subjektiivne tõlgendus	1a	Isiklik arvamus	38
	1b	Umbmäärane allikas	52
	1c	Loogika	4
Kogemus	2a	Isiklik	42
	2b	Kellegi teise	21
Klassikaline meedia	3a	Peavoolumeedia	12
	3b	Alternatiivmeedia	17
Sotsiaalmeedia	4a	Grupp	3

	4b	Postitus	35
	4c	Lehekülg	3
Teadus	5	Teadus	8
Tervishoiuorganisatsioonid ja isikud	6a	Tavameditsiin	10
	6b	Alternatiivmeditsiin	3
Poliitilised institutsioonid ja isikud	7a	Eesti	3
	7b	Rahvusvahelised	4
Muu	8	Muu	55
Tuvastamatu	9	Allikas kustutatud	1

UK3 – Milliseid kommunikatiivse funktsiooniga sõnumeid leidub postitustes?		
Tähistus	Kategooria/alamkategooria	Kokku
0	Interakteeruv	204
1	Informeeriv	114
2	Küsimus	15
3a	Soovitus: ravi/tervisega seotud	43
3b	Soovitus: infoga seotud	21
3c	Soovitus: muu	11
4	Hirmutus/hoiatus	45
5	Toetus	12

6	Mobiliseeriv	21
7a	Kriitika: poliitiliste institutsioonide ja isikute suhtes	56
7b	Kriitika: meditsiiniliste institutsioonide ja isikute suhtes	41
7c	Kriitika: meedia sh sotsiaalmeedia suhtes	12
7d	Kriitika: muu	97
8	Huumor	31
9	Muu	21
10	Tuvastamatu	3

Lisa 3. Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Henriette Liis Meeliste,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „**Koroonajärgsed arutelud Facebooki grupis Koroonavaktsiinide kõrvalmõjud**“, mille juhendaja on Marko Uibu, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Henriette Liis Meeliste

21.05.2024